

Tilpasning til samfunnet for innvandrere i introduksjonsprogrammet

*- Hvordan tilpasser innvandrere i
introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i
integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner
utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?*

Siv Andreassen

Avhandling for masterprogrammet i interkulturelle studier
NLA Høgskolen, Bergen
Våren 2019

Sammendrag

Nøkkelord: Assimilering, integrering, introduksjonsprogram, integreringsprosessen.

Tema: Tema for avhandlingen er hvordan innvandrere tilpasser seg samfunnet i en integreringsprosess. Dette blir belyst gjennom opplevelsene innvandrerne har av å etablere kontakt med nordmenn, hvordan de forsøker å tilpasse seg det norske samfunn, forventninger til arbeid og hvilken rolle språk har i den sammenhengen. I tillegg ser studien på betydning av nettverk og kjennskap til kulturelle kunnskaper for innvandrerne, samt hvilke maktdimensjoner som utspilles i introduksjonsprogrammers kontekster.

Problemstilling: Hvordan tilpasser innvandrere i introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?

Metode: Denne studien er basert på feltarbeid gjennomført i voksenopplæringen og flyktningetjenesten/NAV i åtte kommuner på Vestlandet. I tillegg til observasjon og deltagende observasjon, er det gjennomført 47 intervjuer, hvorav 18 av intervjuene var med personer som jobber i introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere og 29 av intervjuene var med deltagerne i introduksjonsprogrammet.

Formål: Avhandlingens formål er å bidra til bevissthet om hvordan innvandrerne tilpasser seg samfunnet i en integreringsprosess. Funnene kan bidra til å forbedre introduksjonsprogrammet med innvandrernes egne innspill på hva som er nyttig i integreringsprosessen, og hva de som jobber i programmet også synes er relevant.

Resultat: De viktigste funnene i avhandlingen er at *assimilering* antagelig fungerer best i møtet med det norske samfunn. Assimilerings tilnærming blir forlagt innvandrerne gjennom deltagelsen i introduksjonsprogrammet og spesielt i hverdagen til de innvandrerne som har familie i Norge. Det er mulig at tanker omkring *likhet* gjør assimilering til en god tilnærming. Vi ser også en kobling mellom hvor «norsk» man er og hvor likestilt man er. Innvandrerinformantene ble påtvunget og forventet til å handle i tråd med kjønnslikestilling i hverdagen. De fleste innvandrerne opplevde det å *lykkes* i en integreringsprosess som å delta i samfunnet, ha sosial omgang med nordmenn, beherske språket og realisere seg selv i form av videre studier, eller å få seg en jobb. Disse faktorene for å *lykkes* har flere av innvandrerne i bunn når de velger sin tilnærming til samfunnet. Når det gjelder ulike maktdimensjoner som

utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster er flere teorier relevante som asymmetriske roller mellom programansatte, og de som deltar i introduksjonsprogrammet. Det er også *tilskrivning av identitet* og kategoriseringer bidrar til å skape et skille mellom dem som jobber i programmet og deltagerne. *Orientalistisk* tankegods gjøres relevant gjennom kommunikasjon *back-stage*, som utspilles i lærerværelsene.

Forord

Denne masteroppgaven er min avsluttende oppgave ved masterstudiet interkulturell forståelse ved Norsk Lærerakademi, avdeling Sandviken. Jeg har forsket på et tema som jeg har stor interesse for og det har vært en lærerik, inspirerende og krevende prosess.

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Solveig Omland, avdelingsleder ved interkulturelle studier og som til daglig jobber ved NLA Mediahøgskolen Gimlekollen for grundige og gode tilbakemeldinger på ferdig utkast av avhandlingen. Tilbakemeldingene har vært avgjørende for å løfte kvaliteten på avhandlingen betraktelig.

Jeg vil takke Marit Brendbekken, førsteamanuensis ved interkulturelle studier ved NLA Høgskolen avdeling Sandviken for veiledning før og under feltarbeidet, blant annet med NSD godkjenningen av prosjektet.

Deretter vil jeg takke, Gaudencia Mutema, daværende førsteamanuensis ved interkulturell forståelse ved NLA avdeling Sandviken for inspirasjon og innspill på teori og metode.

Videre vil jeg takke alle informantene som stilte til intervju og ellers var behjelpelig for meg. Uten dere hadde det ikke vært mulig å gjennomføre dette forskningsprosjektet.

Til sist vil jeg takke familien min: Takk til min søster, Anita Tordal, for motivering og korrekturlesning. Takk til svigermor, Marit Andreassen, for oppmuntring og antropologiske innspill på avhandlingen. Takk til min kjære, Christoffer Andreassen, for muligheten til å gjennomføre dette studiet både økonomisk og praktisk. Takk til våre sønner Daniel og Joachim for tålmodigheten, jeg håper jeg har inspirert dere til å ta høyere utdanning.

Innhold

Kapittel 1. Introduksjon.....	1
1.2 Bakgrunn for valg av tema	2
1.3 Problemstilling og avgrensning.....	4
1.4 Begrepsavklaring.....	5
1.5 Avhandlingens oppbygning.....	7
Kapittel 2. Introduksjonsprogrammet, kontekst og migrasjonsforskning	8
2.1 Introduksjonsprogrammet.....	8
2.3 Historisk kontekst til innvandring og integrering.....	11
2.4 Migrasjonsforskning.....	13
2.5 Avslutning	16
Kapittel 3. Teoretisk rammeverk.....	17
3.1 Tidligere forskning	18
3.2 Integrasjonsbegrepet.....	19
3.3 Integreringsstrategier og Multikulturalisme	20
3.4 Ulike former for kapital.....	24
3.5 Likhet og likestilling	25
3.6 Klær som identitetsmarkør eller til å reorientere seg på nytt hjemsted?	28
3.7 Makt og resiprositet.....	29
3.7.1 Orientalisme og postkolonial feminisme.....	31
3.7.2 Etnisk identitet.....	32
3.8 Front- og back-stage og «kunsten» å omgås nordmenn	33
Kapittel 4. Metodisk tilnærming.....	36
4.1 Valg av metoder	36
4.1.1 Intervju	38
4.1.2 Deltagende observasjon.....	40
4.2 Utvalg av informanter og feltsted.....	41
4.2.1 Kommunene	44
4.3 Ethiske vurderinger og NSD godkjenning	45
4.4 Forskerens rolle	46
4.5 Feltarbeid i egen kultur.....	47
4.6 Transkribering, koding og analyse av datamaterialet.....	47
4.7 Reliabilitet og validitet	48
4.8 Avslutning	50

Kapittel 5. Presentasjon av funn.....	51
5.1 Kontakt med nordmenn og opplevelser av en utfordrende integreringsprosess.....	51
5.2 Fortellinger om tilpasning til det “norske” levesettet.....	59
5.2.1 Likestilling- en forutsetning for integrering?	61
5.2.2 Egalitet forstått som likhet.....	65
5.2.3 Å «passe inn» og det å «passe på» hverandre	67
5.3 Forventninger til arbeid.....	70
5.4 Nettverk og kjennskap til kulturelle koder	77
5.5 Maktdimensjoner som utspilles i en introduksjonsprogrammets kontekst.....	88
5.5.1 To back-stage caser om kvinner fra Thailand	91
5.6 Tilpasning til samfunnet og maktdimensjoner som utspilles i introduksjonsprogram kontekster	94
Kapittel 6. Konklusjon	98
6.1 Sentrale funn.....	99
6.2 Avhandlingens begrensinger	102
6.3 Refleksjoner.....	102
6.4 Forslag til videre forskning	103
Litteraturliste	105

Kapittel 1. Introduksjon

De første arbeidsmigrantene kom til Norge i 1967 og stadig flere kom i begynnelsen av 1970-tallet. De hadde turistvisum, skulle jobbe og tjene penger og så reise hjem igjen. Det skjedde imidlertid ikke, ettersom de endte opp med å bli i Norge. Mange av dem tilpasset seg samfunnet uten noe særlig hjelp fra norske myndigheter. Etter hvert kom også familiene deres. Deretter ble kulturelle og religiøse institusjoner etter hvert etablert, og integrering ble et tema i norsk politikk og offentlighet (Døving 2009: 8).

Mye har endret seg siden 1970-tallet, har streng kontroll for hvem som får bosette seg i Norge. Dette arbeidet startet allerede med en innvandringsstopp i 1975. Etter dette har Norge begrenset inntaket av nykommere som eksperter, familiegjennforente, studenter, flyktninger og asylsøkere. De to sistnevnte kategoriene utgjorde den største delen av innvandringen fra midten av 1980-tallet (Gullestad 2010: 26).

I dag bor det 765 108 innvandrere i Norge, dersom vi regner med norskfødte med innvandrerforeldre er tallet 944 402. Til sammen utgjør dette 17,7 prosent av den norske befolkningen (SSB 2019a). Innvandrerne skulle ved hjelp av opplæring i norsk og samfunnskunnskap bedre mulighetene sine for deltagelse i yrkeslivet og bli økonomisk selvstendig. Derfor ble introduksjonsprogrammet en obligatorisk ordning i flere norske kommuner i 2004. (Fernandes 51: 2011). I 2017 var 28 000 av innvandrerne deltagere i introduksjonsprogrammet (SSB 2018a).

Ifølge Friberg (2016: 13) er mange av innvandrerne som er kommet til Norge de siste tiårene fra fattige land, har relativ lav utdanning og lite økonomiske ressurser. Det er særlig denne gruppen og deres utfordringer i integrasjonsprosessen som blir belyst i avhandlingen. Denne gruppen kan oppleve det som utfordrende å komme seg inn på det norske arbeidsmarkedet. De er ifølge Friberg (2016: 13) på bunnen av det norske klassehierarkiet og flere av dem er avhengig av støtte gjennom velferdsordninger og generelt er gruppen overrepresentert i ufaglærte lavlønnsyrker. Videre mener Friberg at forskjeller i religion, språk, hudfarge, kultur og verdier skaper barrierer for aksept, tilhørighet og deltagelse i det norske samfunnet. Bekymringer for integrering av innvandrere i norsk offentlighet handler om sysselsetting og

velferd, men har i det siste dreid seg også mye om kulturell tilpasning og religiøse skillelinjer (Friberg 2016: 13).

En suksessfull integrasjonsprosess er avhengig av tilpasninger og forståelse, både av innvandrerne og av majoritetsbefolkningen. For å beherske deres situasjon må innvandrerne tilegne seg kunnskaper om hvordan sosialt liv er strukturert både i forhold til privat- og offentlig sfære. Innvandrerne må også imøtekomme og mestre sosiale forventninger, regler, sosiale grenser og hvordan forventningene forandres avhengig av kontekst.

Friberg (2016: 7-8) mener at det er krevende å inkludere innvandrere i det norske samfunnet, og spesielt dem fra land som er svært ulik Norge. Ofte hører vi i media at Norge mislykkes i sin integreringspolitikk. Det sies at det må stilles stadig flere og strengere krav til dem som skal integreres i samfunnet. Vi ser imidlertid at etterkommere av innvandrere tilpasser seg majoritetsbefolkningen og i stor grad har “norske” verdier slik som deres norske venner (Friberg 2016: 7-8).

Dette kapittelet skal ta for seg forskningsprosjektets tema, problemstilling og avgrensinger. Deretter skal vises det til tidligere forskning gjort i feltet. Videre kommer begrepsavklaring av de mest sentrale begrepene som er brukt i avhandlingen. Avslutningsvis kommer en oversikt over avhandlingens oppbygning.

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Jeg fattet interesse for integrering på sosialantropologistudiet ved Universitet i Bergen. Denne interessen økte på masterprogrammet for interkulturelle studier ved NLA. Min bestefar var same og ble utsatt for «fornorskingen» som norske myndigheter praktiserte ovenfor dem. Dette er antagelig også noe av grunnen til at jeg har stor interesse for hvordan innvandrere integreres i samfunnet. Grunnet praktiske årsaker og familie ønsket jeg feltarbeid som begrenset antallet lange reiser med overnatting. Det politiske landskapet i studiet dreiet seg mye om innvandring og integrering. Jeg ble derfor interessert i å forsøke å belyse introduksjonsprogrammet gjennom deltagerens oppfatning og tanker omkring integreringsprosessen i et nytt og ukjent liv i Norge. Tema for forskningsprosjektet er

tilpasning til samfunnet i en integreringsprosess og maktdimensjoner som utspiller seg i introduksjonsprogrammets kontekster.

Hovedformålet med introduksjonsprogrammet er å sikre en bedre integrering for deltagerne i programmet. Det gjennomføres ved å gi dem innsikt i grunnleggende kunnskaper ved det norske samfunn som er avgjørende for å navigere seg i samfunnet på egen hånd. Men hva menes egentlig med integrering? Kan inkludering eller tilpasning være mer passende begreper å benytte i en slik kontekst? Min hypotese er at det heller er en form for tynn assimilering som finner sted i integreringsprosessen enn integrering.

Ved å blant annet se på tilpasning til samfunnet for dem som deltar i introduksjonsprogrammet, ønsker jeg å belyse integreringsstrategier, forventninger til arbeid og relasjoner til majoritetsbefolkningen. Jeg mener at tema for avhandlingen og problemstillingen er svært relevant for vårt pluraliserte samfunn. Dette begrunner jeg med at behovet for kunnskap og kvalitet er avgjørende for et godt program for integrering som videre bidrar til å skape like muligheter. Like muligheter kan være en forutsetning i et pluralisert samfunn hvor man har behov for noen samlende elementer som kan skape harmoni, tillit, inkludering og følelse av fellesskap for hele befolkningen (Brochmann 2012: 81-83). Formålet med avhandlingen er å belyse ulike sider ved integreringsprosessen som er aktuell i møte med samfunnet og deltagelsen i introduksjonsprogrammet. Videre ønsker jeg å problematisere den allmenne bruken av integreringsbegrepet og aktualisere betydningen av relasjoner for dem som er i en integreringsprosess. Jeg håper avhandlingen kan være nyttig for andre som jobber med forskning på integrering, og introduksjonsprogrammet, og for dem som jobber i programmet. I tillegg til andre som jobber med integreringsfremmende arbeid innenfor eksempel frivillige organisasjoner.

Teori om det å *lykkes* i en integreringsprosess og hvilke kriterier som tas i bruk for å måle dette er ulike meninger om. Dette gjelder både politiske elementer og i forsknings feltet generelt. I teorikapittelet blir det belyst ulike måter å tilpasse seg tilværelsen på i integreringsprosessen og at man kan være mer integrert i noen arenaer enn andre. Min tilnærming har derfor vært å se på hva innvandrerne selv tenker omkring det å *lykkes* i integreringsprosessen, så vel som evne til å lykkes med å delta i samfunnet med minoritetsbefolkningen, og det å realisere seg selv i et nytt liv i Norge. Jeg valgte å fokusere

på innvandrere i introduksjonsprogrammet fordi jeg fikk innpass til denne gruppen, og generelt fordi jeg interesserer meg for introduksjonsprogrammet.

1.3 Problemstilling og avgrensning

Jeg har valgt å se på:

- *Hvordan tilpasser innvandrere i introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?*

For å kunne svare på hovedproblemstillingen har jeg valgt å ha noen delproblemstillinger:

- *Hvilke opplevelser har innvandrerne av å etablere kontakt med nordmenn, og hvilke utfordringer møter de i prosessen av å skape relasjoner med nordmenn?*
- *Hvilke opplevelser har innvandrerne i deres forsøk på å tilpasse seg samfunnet?*
- *Hvilke forventninger har innvandrerne til arbeid, og hvilken betydning har språkferdigheter for forventningene?*
- *Hvilken betydning har nettverk og kjennskap til kulturelle koder i en integreringsprosess?*
- *Hvilken innvirkning kan ulike maktdimensjoner ha i introduksjonsprogrammets kontekster og hva kan skje i slike situasjoner?*

Jeg har valgt delproblemstillinger for å ta med ulike elementer i integreringsprosessen som jeg tenker er viktig å belyse for å kunne svare på hovedproblemstillingen.

Det er to informantgrupper i studien; de som går i introduksjonsprogrammet altså innvandrerne og de som jobber i introduksjonsprogrammet. Felles for alle innvandrerne jeg har vært i kontakt med er at de er deltagere i introduksjonsprogrammet eller er nylig ferdig i introduksjonsprogrammet. Mens den andre informantgruppen jobber eller har nylig jobbet i ulike deler av programmet som voksenopplæring eller flyktningetjenesten/NAV.

Mitt fokus er å formidle innvandrerinformantenes fortellinger om å forsøke å integreres i et nytt samfunn. Jeg er også interessert i hva innvandrerne selv tenker om de valg og strategier de tar i en integreringsprosess for å tilpasse seg det samfunnet de nå lever i. For å svare på problemstillingen har jeg også valgt å supplere med relevante utsagn fra ansatte i introduksjonsprogrammet.

Videre vil jeg understreke betydningen av å forske på integrering, innvandring og introduksjonsprogrammet. Introduksjonsprogrammet er det største integreringspolitiske tiltak i Norge noensinne. Det er også det viktigste statlige integreringsverktøyet (SSB 2017). Derav er det særdeles viktig at forskere fortsetter å forske på programmet og annen tematikk relatert til programmet. Det bevilges store summer inn i programmet og det er derfor viktig å sikre kvalitet i programmet. Gjennom å forstå hvordan innvandrerne selv opplever sin integreringsprosess kan man jobbe for å bedre utførelsen av programmet på en måte som oppleves som nyttig og relevant for dem som programmet er laget for.

Nå skal vi se på sentrale begreper i avhandlingen. For å unngå misforståelser har jeg ønsket å være tydelig på hva jeg mener når jeg bruker de ulike begrepene som nå følger.

1.4 Begrepsavklaring

Her blir relevante begreper for avhandlingen presentert.

Integrering forstås i dette forskningsprosjektet som en form for inkludering som tar sikte på å gi muligheter til å beholde sin kultur og levesett, så lenge det ikke strider mot landets lover og verdier samtidig som man deltar i samfunnets felles institusjoner. Det er i tillegg en toveis prosess, der majoritetsbefolkningen også vil gjennomgå endringer som følge av at det gjennom innvandring danner seg minoritetsgrupper i samfunnet (Eriksen 2010: 273-4)

Assimilering dreier seg om påtvunget eller selvvalgt endring hvor man tilpasser seg for å bli mest mulig lik majoritetsbefolkningen. Dette vil samtidig bety at det som er særegent med ens egen kultur, nasjonalitet, etnisitet og lignende vil over tid bli mer vagt (Eriksen 2010: 273-4) Dette fører ofte til at individer eller grupper blir integrert i storsamfunnet på storsamfunnets premisser

SSB (2019b) definerer *innvandrere* som personer som selv har innvandret til Norge, og som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre. Begrepet sier

ikke noe om årsaken til innvandring. *Innvandrerbakgrunn* omfatter både innvandrere og norskfødte med innvandrede foreldre (St.meld. 30 (2015.2016), s.8). Begrepet kan også forstås som en samlebetegnelse for flyktninger, asylsøkere, arbeidsmigranter og familiegjenforente som er bosatt i Norge (Gullestad 2010: 26).

Utlendingsdirektoratet definerer *flyktning* som en person som får opphold basert på:

«velbegrunnet frykt for forfølgelse på grunn av etnisitet, avstamning, hudfarge, religion, nasjonalitet, medlemskap i en spesiell sosial gruppe eller på grunn av politisk oppfatning, eller står i reell fare for å bli utsatt for dødsstraff, tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff hvis de må reise tilbake til hjemlandet» (Utlendingsdirektoratet 2019).

Begrepet *flyktning* blir brukt i avhandlingen der informanter eller andre bruker begrepet. Blant informantene var noen asylsøkere, flyktninger, familiegjenforente, innvandrere og FN-flyktning (kvoteflyktning). Jeg har valgt å kalle de informantene som er deltager i introduksjonsprogrammet *innvandrere* ettersom begrepet dekker alle disse kategoriene (Gullestad 2010: 26).

Programrådgiver skal fungere som veiledere som skal bistå deltageren (innvandreren) til å gjennomføre programmet for å komme i arbeid eller videreutdanning.

*Flyktningkoordinator*s ansvar ligger i å sikre at kommunen arbeider i tråd med langsiktige og overordnede føringer for bosetning av flyktningene.

Programansatte blir brukt som en samlebetegnelse på informantgruppen som jobber i programmet. Det vil si lærer, rektor, programrådgiver, undervisningsinspektør og flyktningkoordinator.

1.5 Avhandlingens oppbygning

I dette kapittelet har jeg presentert bakgrunn for valg av tema, formålet ved prosjektet, samt hovedproblemstillingen og de underliggende problemstillingene som forskningsprosjektet skal besvare.

I kapittel 2 følger kontekst. Her kommer en kort presentasjon av den sosiale og kulturelle konteksten innvandrerne forsøker å tilpasse seg til, den historiske konteksten for innvandringen til Norge, samt migrasjonsforskning fra 1970-tallet og frem til i dag.

I kapittel 3 presenterer jeg det som utgjør det teoretiske grunnlaget for forskningsprosjektet og som vil bli brukt som analytisk rammeverk. Her presenteres teorier om integreringsstrategier, multikulturalisme, ulike former for kapital, likhet og likestilling. Klær som identitetsmarkør blir belyst i likhet med klær for å reorientere seg på nytt hjemsted i en integreringsprosess. Videre belyses ulike maktdimensjoner som utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster ved hjelp av teori om makt, resiprositet, orientalisme, postkolonial feminisme, etnisk identitet, front- og back-stage og til sist kunsten å omgås nordmenn.

I kapittel 4 gjøres det rede for metodiske valg og avgrensninger. Innledningsvis redegjøres det for metode for datainnsamling og analyse. Videre følger refleksjoner omkring utvalg, forskerrollen, økonomiske begrensninger og etiske hensyn for avhandlingen og datainnsamlingen. Til slutt vil jeg drøfte hvorvidt studien er gyldig (validitet) og pålitelig (reliabilitet).

I kapittel 5 følger empiripresentasjon. For å svare på hoved- og delproblemstillinger, presenteres empiriske funn som blir analysert og drøftet i lys av de teoretiske tilnærmingene presentert tidligere i teksten. Empirien som presenteres er basert på informantenes utsagn og egne observasjoner. Kapittelet er delt opp i delkapitler som hver besvarer en delproblemstilling, foruten om siste kapittel som besvarer hovedproblemstillingen i sin helhet.

I kapittel 6 er konklusjonen til forskningsprosjektet. Her vil jeg kort oppsummere metode, utvalg og lokalitet. Videre vil personlige refleksjoner, sentrale funn og forslag til videre forskning bli sentralt.

Kapittel 2. Introduksjonsprogrammet, kontekst og migrasjonsforskning

For å forstå avhandlingens problemstilling er kontekstbeskrivelse til hjelp. Mange innvandrere har krav og plikt til å delta i introduksjonsprogrammet. I dette kapitlet gis en presentasjon av introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere. I tillegg presenteres den sosiale- og kulturelle konteksten som innvandrerne må forholde seg til. For å gi et bakteppe til dagens situasjon, presenteres relevante historisk hendelser til innvandringen i Norge, hvordan myndighetene forholder seg til innvandringen og migrasjonsforskning fra 1970-tallet frem til i dag.

2.1 Introduksjonsprogrammet

I 2004 ble introduksjonsprogrammet en obligatorisk ordning i samtlige norske kommuner for alle innvandrere med rett og plikt til programmet, i alderen 18-55 (Rundskriv G-01/2016: 20). Introduksjonsprogrammets formål er å bidra til at innvandrerne skal få en bedre forståelse av det norske samfunnet (Fernandes 51: 2011). Den grunnleggende kvalifiseringen som deltagerne får er norskspråkopplæring, kunnskap om norske samfunnsforhold og forberedelse til utdanning eller yrkesliv. Målet med introduksjonsprogrammet er å styrke nyankomne innvandreres mulighet for deltagelse i yrkes- og samfunnslivet, og gjøre dem økonomisk selvstendig. Tanken er at deltagerne i programmet skal komme seg raskt ut i arbeid eller utdanning ved hjelp av opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Opplæringen er individuelt tilrettelagt (Rundskriv G-01/2016:16).

Kommunen har ansvar for å administrere introduksjonsordningen. Kommunene står fritt til å bestemme hvordan de ønsker å organisere selve programmet i deres kommune, men er pliktig til å tilrettelegge programmet for nyankomne innvandrere, samt betale ut introduksjonsstønad til deltagerne. Det er særlig koordineringsansvaret som ligger hos kommunen. Hovedansvaret ligger i å samordne et individuelt tilrettelagt program for den enkelte og lage målrettede ordninger og tiltak for kvalifisering av målgruppen (Rundskriv G-01/2016: 22-24). Fersk statistikk viser at 62 prosent av deltagerne er i arbeid eller utdanning ett år etter at de er ferdig i introduksjonsprogrammet (SSB 2018b).

2.2 Sosial- og kulturell kontekst

Nå følger den kulturelle konteksten innvandrere må forholde seg til i Norge, blant annet ved å få en kort introduksjon til såkalte «norske» verdier. Dette er viktig for å få en bedre forståelse av hva innvandrerne må lære å forholde seg til i det nye livet i Norge.

Norge er et rikt land med gode velferdsordninger. I følge Eriksen og Neumann verdsetter nordmenn generelt visse verdier som vi setter høyt ved vårt samfunn som; egalitet, likestilling, bistand, fredsbevarende arbeid internasjonalt, ytringsfriheten, religionsfrihet og demokrati (Eriksen & Neumann 2011).

Men hvordan kan man kategorisere nordmenn? Eriksen og Neumann hevder enkelte nordmenn mener at det kun er etnisk norske som er nordmenn. Det er imidlertid mange som ikke vil godta en slik avgrensning. Man kan stille spørsmål med hvordan man kategoriserer etterkommerne av innvandrerne som er født og oppvokst i Norge. Eller innvandrere som etter mange år i Norge anser seg selv som norsk. Det er med andre ord uenighet om hvem som kan kategoriseres som norsk. Juridisk sett er en person norsk om vedkommende har norsk statsborgerskap. Kulturelt derimot, er det flere ulike forståelser av norskhet, det samme gjelder også uenighet om det kulturelle innholdet i norskheten både blant minoriteter, men for øvrig også i majoritetsbefolkningen (Eriksen & Neumann 2011: 427).

Eriksen og Neumann (2011) har fokusert på kultur og nasjonal identitet i sitt arbeid når de har forsøkt å gjøre rede for hva som er «typisk norsk». Eriksen og Neumann mener vår nasjonale identitet er avhengig av symboler som skaper særpreg og grenser. Identitet skapes både *innad* mellom medlemmer og *utad* i relasjon til andre. De viser til at nordmenn opprettholder tanken om at vi har særnorske tradisjoner, enda flere av dem har paradoksalt nok oppstått gjennom påvirkning fra andre europeiske land. Det kan være vanskelig for nordmenn å se den europeiske innvirkningen på den norske identiten. Likevel har EØS- avtalen har ført til at norsk samfunnsliv på en rekke områder er blitt nokså likt EUs.

Eriksen og Neumann mener at dersom vi skulle latt oss sammenligne med andre europeiske land, ville mange nordmenn ansett seg som overlegen ovenfor dem. Eksempelvis; ved å fremstille vårt velferdssystem som overlegen til deres velferdsordninger. Det kan også være å

fremstille Norge som en fredsnasjon, men andre blir fremstilt som krigsnasjoner. Videre har vi en tendens til å fremstille oss selv med en rekke egenskaper som nordmenn eller som nasjon som er diskutabel; de protestantiske dydene som nøysomhet og enkelthet lever videre på tross av at vi konsumerer og forbruker mer enn noen gang tidligere. Det at Norge er en fredsnasjon samsvarer ikke med at vi har eksportert våpen som NATO-medlem, samt den norske krigføringen i krigene i Balkan, Afghanistan og Irak (Eriksen & Neumann 2011). Videre påroper nordmenn ifølge Eriksen og Neumann at Norge er en miljøbevarende nasjon rettet mot å begrense den globale oppvarmingen som er et viktig satsningsområde for å ivareta våre kommende generasjoner og gjenbruk er blitt moderne. Likevel er vi i høyeste grad avhengig av vår olje- og gass næring, og vi forbruker i meget stor skala; blant annet har nordmenn et overforbruk av klær. Også når det gjelder likestilling ser det ut som vi har et stykke på veien igjen å gå (Eriksen & Neumann 2011). Det kommer tydelig frem i *metoo* kampanjen rettet mot bevissthet omkring seksuell trakassering og overgrep begått mot kvinner som har fått stor oppmerksomhet nylig (Orgeret 2019). Seinere har *metoo* kampanjen også dreid seg om andre sosiale grupper som menn, homofile, transseksuelle og lignende.

Det Eriksen og Neumann viser med denne dobbeltheten er relevant for å skissere ut det innvandrerne må forholde seg til i sin integreringsprosess. «Nordmenn» og Norge som nasjon har konstruert en rekke forestillinger som befolkningen skal enes om, og som vi identifiserer oss med, det er ønskelig at innvandrerne gjør det samme i prosessen av å bli en del av dette fellesskapet. Hvor viktig det er at disse elementene vi representerer oss med stemmer med virkeligheten er i midlertidig uviktig.

Videre kan det være vanskelig for en som er ny i landet å få ordentlig tak på denne kompleksiteten ettersom representasjonen ikke stemmer helt overens med det innvandreren ser og opplever når de kommer utenifra. Flere nordmenn vil midlertid ikke stille spørsmål om disse konstruksjonene samsvarer med virkeligheten, fordi konstruksjonen kan være en del av ens identitet som nordmann, og gjerne noe som en ønsker å assosiere seg med.

Det at Norge anser seg som overlegen andre nasjoner kan også være relevant for hvordan nordmenn forholder seg til personer som kommer fra andre nasjoner som skal inkluderes i samfunnet. Dette kan være medvirkende til overlegenhet ovenfor andre; eksempelvis hvordan nordmenn mener å avgjøre hvor mye toleranse man skal ha for andre praksiser og leveste i samfunnet.

2.3 Historisk kontekst til innvandring og integrering

Nå belyses den historiske konteksten omkring innvandring til Norge, samt hvordan norske myndigheter har forhold seg til minoriteter som skal integreres i samfunnet. Dette er viktig for å danne et historisk bakteppe til hvordan innvandrerne i dag integreres inn i samfunnet. For å få en større forståelse av kontinuitet i integreringstilnærmingen som staten velger å praktisere ovenfor innvandrerne og hvorfor denne tilnærmingen oppstod.

Brochmann og Kjeldstadli mener at mange oppfatter det som at innvandring til Norge er et relativt nytt fenomen som startet da utenlandske arbeidere kom til Norge sent på 1960- tallet (2014:15-16). Deres forskningsfunn viser at Norge har hatt innvandring fra nærområdene helt tilbake til statsdannelsen fant sted omkring i år 900.

“Den nye innvandringen” som skjer i dag begynte i slutten av 1960, en tid hvor andre europeiske land var mer ettertraktet å innvandre til enn Norge. Denne “nye innvandringen” gjorde Norge mer kompleks i form av verdier, religiøs tilhørighet, etnisitet, språk og livsstil (Brochmann & Kjeldstadli 2014: 15-16). Nå begynte det å komme innvandrerne fra «fjerne» kontinenter (Brochman 2016). I løpet av 1970- tallet ble Norge like ettertraktet å innvandre til som de andre europeiske landene grunnet sterk økonomi, etterspørsel etter arbeidskraft og velutviklet velferdsstat, der også lovlig etablerte innvandrere inkluderes fra dag en. I 2010 var Norge et av de mest ønskede landene å innvandre til i Europa (Brochmann & Kjeldstadli 2014: 15-16).

Tilnærmingen myndighetene i dag har til inkludering er svært ulik den samer og kvener møtte fra den norske stat på omkring 1850-tallet. Full assimilering ble målet, som vedvarte helt frem til 1935. Myndighetene fryktet at den norske befolkningen skulle inneholde kvener med lojalitet til Finland. De ønsket at Finnmark skulle være forbeholdt nordmenn, og derfor ble kveners lojalitet til Finland sett på som en stor trussel. Finnmark skulle være for nordmenn. Som gjorde at flere rettigheter som eksempelvis muligheten til å eie fiskebåt ble fratatt kvenene. Myndighetene opplyste om at det ble krav til norsk statsborgerskap og det å mestre norsk språk ble avgjørende for å få samme rettigheter som nordmenn (Kjeldstadli 2003a: 446) Minde (2005a: 5) mener at assimileringspolitikken i Norge ble knyttet til framveksten av sterke nasjonalstater på lik linje med en rekke andre land. Det som imidlertid skiller Norge fra de andre statene var den målbevisste, kontinuerlige og langvarige utførelsen av

assimileringspolitikken. I Europa skjedde det endringer i assimileringpolitikken når man begynte å samarbeide internasjonalt i konvensjoner i Europarådet (fra 1950) som blant annet ga minoriteter noe bestemmelsesrett og beskyttelse. Til tross for at Norge signerte og enes ideologisk om minoriteters rettigheter vedvarte likevel fornorskningspolitikken i Norge noe lenger. Avviklingsfasen for fornorskningen var perioden ca.1950-1980 (Minde 2005a: 5) (Minde 2005b).

Samene ble oppfattet som urfolk, og ikke som innvandrere slik som kvenene. Derfor hadde de rett til å eksistere som sin egen gruppe. De fremstod heller ikke som en konkurrent for nordmenn fordi man hadde evolusjonistiske tanker om at samene var plassert på et lavere trinn i utviklingen. Likevel, var de redd for at de skulle la seg påvirke av kvenene og fornorskningen ble satt i gang og ble begrunnet i å «heve» samene ut av sitt lave utviklingsstadium (Kjeldstadli 2003a: 449).

Tatere ble oppfattet som skitne og smittebærere. Det ble også problematisk at de var omstreifende spesielt med hensyn til barna deres. *Norsk misjon blant hjemløse* tok på seg oppgaven å oppløse taterne som gruppe og tvangsassimilere dem. Dette arbeidet gikk ut på å skille barna fra deres foreldre for å hindre dem i å reise. De opprettet flere barnehjem og noen barn gikk til fosterhjem. Organisasjonen vokste og utvidet praksisen fra å «verne samfunnet for omstreifere, gi barna kristen nestekjærlighet og danne foreldrene til å bli bosatte» til å inkludere alle grupper barn som var bortsatt, barn av omstreifere og andre hjemløse barn (Kjeldstadli 2003b: 450-451).

Sterilisering ble også et middel på å systematisk utrydde taterne, og ble begrunnet i at måten de levde på gjorde det vanskelig å ha barn, noen ganger ble steriliseringen begrunnet i kvinnens sosiale og psykiske helse. Sigøynere kunne bli sett på som tater og som utenlandske omstreifere og dermed behandlet slik taterne ble. I tillegg ble de også sett på som et folk som «ødela, røvet og tigget». De ble fratatt pass og i 1927 ble sigøynerne nektet adgang til Norge (Kjeldstadli 2003b: 452-453).

Vi har nå sett hvordan norske myndigheter har forholdt seg til minoriteter gjennom det historiske perspektivet som er skissert ut. I dag har Norge imidlertid innvandrere fra 233 ulike land, som utgjør mange ulike etnisiteter, kulturer og religiøse tilhørigheter. På samme tid har de mange ulike behov. Tall fra statistisk sentralbyrå viser at 36 prosent kommer til Norge på grunn av familie i Norge, 33 prosent kommer hit for å jobbe, 19 prosent er på flykt, og 10

prosent er i Norge for å studere (SSB: 2016). Det er med andre ord ingen enhetlig og homogen gruppe som kommer til Norge, selv om nordmenn ofte kan ha en tendens til å ordlegge seg slik om dem, blant annet i den offentlige debatten omkring innvandrere.

2.4 Migrasjonsforskning

Arnfinn Midtbøen mener migrasjonsforskning fra 1970-tallet frem til i dag viser hvordan innvandring har beveget seg fra å være i periferien, til å være i sentrum i norsk samfunnsforskning. Midtbøen er interessert i hvordan innvandringen har endret Norge, ved å se på utviklingen i migrasjonsforskningen som faghistorie (Midtbøen 2017).

På 1970-tallet kom pakistanere til Norge, det fantes da ifølge Midtbøen ingen etablert forskningstradisjon, begreper, analytiske verktøy eller teorier å studere innvandringsfenomenet gjennom. Andre innvandringsgrupper var også representert her til lands, men pakistanerne dominerte, fokuset ble derfor å studere de nyankomne pakistanske arbeidernes situasjon i Norge. Forskningen var preget av en sammenkobling av forskning og aktivisme. Noen få antropologer og sosiologer var de første som jobbet innenfor feltet og de ønsket å fremme toleranse og respekt for personer med ulik kulturell bakgrunn (Midtbøen 2017: 132-3). På 1980-tallet fikk migrasjonsforskning mer fokus. Forskningsfokuset var innvandrernes boforhold og arbeidsforhold, samt kvinnenes muligheter i arbeidsmarkedet. Generelt var migrasjonsforskerne tidlig på 1980-tallet venstreradikale og kritiske til myndighetenes strenge innvandringspolitikk og uttrykte solidaritet med verdens flyktninger. Innvandrernes arbeidsvilkår og bosituasjonen, nordmenns holdninger til innvandring bekymret forskerne (Midtbøen 2017: 134-5).

Tilfeller av rasisme ble rapportert rundt om i landet og folk flest uroet seg for økningen av flyktninger og asylsøkere ifølge Midtbøen. Innvandring ble også et tema i valgkampene. Fremskrittspartiet, med Karl I. Hagen som partileder og deres restriktive innvandringspolitikk, fikk stor oppslutning seint på 80-tallet. På samme tid ble innvandring et interessefelt for statsviterne og valgforskerne kom på banen ved å studere velgernes syn på innvandring (Midtbøen 2017: 134-5).

På 1990-tallet ble multikulturalisme og rasisme sentrale begreper. Tematikken som opptok forskningen var innvandrernes levekår, integrasjonen deres inn i samfunnet og ikke minst nordmenns holdninger til innvandringen. Midtbøen mener at i motsetning til den forholdsvis samstemte tilnærmingen blant akademikere i disse spørsmålene på 70- og 80-tallet var diskusjonen blant akademikerne på 90-tallet mer motstridende (Midtbøen 2017:135-8). Uenigheten mellom de to motpolene dreide seg om rasisme, multikulturalisme og norsk integrasjonspolitik:

Midtbøen viser at den ene siden kritiserte den historiske undertrykkelsen av innvandrerne og majoritetens dominans, antropologer som Thomas Hylland Eriksen og Marianne Gullestad tilhørte denne siden. De ble sett på som ukritisk innvandringsvennlige blant sine kollegaer Unni Wikan, Inger Lise Lien og sosiologene Ottar Brox og Sigurd Skirbekk. De sistnevnte kom fra den motstridene siden som uttrykte skepsis til konsekvenser av innvandring og kulturel relativismen som fulgte denne integreringspolitikken. Kulturel relativismen kunne godta og legitimere praksiser som er motstridene til norsk lovgivning på grunn av at «det var deres kultur». De argumenterte mot holdninger til innvandring som et spørsmål om moral slik som motparten hevdet, samtidig som de kritiserte Wikan, Lien, Brox og Skirbekk for å tvinge innvandrerne i retning assimilering. Mot midten av 1900-tallet ble migrasjonsforskningen institusjonalisert gjennom etablering av forskingsmiljøer i Oslo og Bergen (Midtbøen 2017: 136-8).

På 2000-tallet dominerte ifølge Midtbøen en økende forståelse for grunnleggende dilemmaer i det flerkulturelle samfunnet. Man fikk mer innsyn i etnisk segregering, problemer relatert til det flerkulturelle samfunnet og kjønnskonservative holdninger i noen innvandrer miljøer. Terroraksjonen 11. september 2001 ble bakteppe for de politiske endringene som fant sted i Norge. Det skulle fremdeles åpnes for kulturelle tradisjoner, men det fantes grenser for hvor stor toleransen var hos nordmenn. Så lenge tradisjonene eller praksisene ikke var på kollisjonskurs med norske verdier som likestilling, rettsstat og demokrati kunne innvandrerne bevare sine kulturelle tradisjoner; Mangfoldsmeldingen 2003/2004 (Midtbøen 2017:139-143).

Mangfoldsmeldingen, introduksjonsordningen og ny strengere statsborgerlov skulle sammen med forsterket regulering av nasjonale grenser og innstramning i flyktning- og asylpolitikken sikre kvalitet i integreringsarbeidet og beskytte individer mot urett legitimert gjennom

kulturelle tradisjoner ifølge Midtbøen. Det er også karakteristisk ved denne perioden at personligheter i innvandrer miljøene deltok i integrasjonsdebatten, stemmer som forskere inntil da hadde snakket på vegne av. Dette var i første omgang kvinner med minoritetsbakgrunn, født og oppvokst i Norge som kritiserte migrasjonsforskerne for å ha oversett kjønnskonservative praksiser i eksempelvis de somaliske og pakistanske miljøene i Oslo. Mens andre kvinnelige representanter av innvandrerbefolkningen, særlig den oppvoksende generasjonen involverte seg i integreringsdebatten med et sterkt antirasistisk budskap og som insisterte på deres rett til å leve i tråd med religiøse idealer (Midtbøen 2017: 139-143).

Midtbøen viser at i 2007 kom Andersson med kritikk til hvordan samfunnsforskningen var preget av metodisk nasjonalisme; nasjonalstatens grenser ble tatt for gitt, som lagde rom for diskusjon til hvordan samfunnsvitenskapelig analyse skulle gjøres i innvandringens tidsalder. Velferd og migrasjon var et dominerende tema i samfunnsdebatten fra midten av 2000 tallet; de som hadde fått oppholdstillatelse måtte raskest mulig inn i produktivt arbeid for å ikke bli en økonomisk belastning for velferdsordningen. Strengere grensekontroll ble en naturlig forutsetning for å beskytte det generøse omfordelingssystemet. Dette systemet er en følge av integreringspolitikken som ble praktisert med utgangspunkt i den første Brockmann utredningen 2011 (Midtbøen 2017:139-143)

Videre viser Midtbøen at på 2010-tallet: det forskes på alt fra undertrykkelse i innvandrer miljøer, diskriminering i majoritetssamfunnet, radikaliserings i enkelte miljøer til verdiassimileringen som preger mesteparten av etterkommerne av innvandrerne. Den andre Brockmann utredningen 2017 bygger videre på tankegangen fra den første utredningen som ble gitt ut i 2011. (Midtbøen 2017: 142-3). Arbeidet i utredningene gikk ut på å vurdere virkningene for velferdsstaten av økt internasjonal mobilitet, og å vurdere langsiktige konsekvenser av høy innvandring med vekt på flyktninger (Spence 2017). Innvandring er blitt mainstream, og forskes på ved diverse universiteter og ved de fleste samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter (Midtbøen 2017: 142-3).

Det skjedde store endringer i Europa ifølge Midtbøen, blant annet: den massive arbeidsinnvandringen fra Øst-Europa grunnet EU-utvidelsen, etterkommer-generasjonen som skal sysselsettes, millioner av flyktninger fra Midtøsten og Øst-Afrika. For ikke å nevne den store økningen i tilslutningen til høyrepopuliste partier over hele Europa; Brexit og presidentvalget i USA som resulterte i Donald Trump som folkevalgt. Alle disse faktorene og

hendelsene viser stor sannsynlighet for at migrasjon og integrasjon vil stå sentralt i samfunnsdebattene i mange år fremover noe som har resultert i et mer åpent og mer interessant felt enn noen gang tidligere ifølge Midtbøen. Det kan være årsaken til at Midtbøen uttrykker forbauselse over at sentrale forskere som før lå i åpen konflikt, i dag ikke en gang ser ut til å lese hverandres arbeid (Midtbøen 2017:142-3).

2.5 Avslutning

Jeg har gitt en kort introduksjon til introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere. Det er en fordel å ha noen grunnkunnskaper om situasjonen omkring informantgruppene. Deretter har jeg skissert ut den sosiale og kulturelle konteksten som innvandrerne må forholde seg til eksempelvis at det er konstruert en rekke forestillinger som nordmenn identifiserer seg med som ikke nødvendigvis samsvarer med virkeligheten. Som sier noe om kompleksiteten av det innvandrerne må forstå og forholde seg til.

Videre har jeg inkludert en historisk tilnærming til innvandringen i Norge, samt hvordan norske myndighetene har forhold seg til innvandringen. Dette er relevant for å forstå den integreringsstrategien myndighetene i dag praktiserer, samt hvordan strategien oppstod. Avslutningsvis så vi hvordan migrasjonsforskning fra 1970-tallet frem til i dag viser hvordan innvandring har beveget seg fra å være i periferien til sentrum i norsk samfunnsforskning. Dette setter også forskningsprosjektet inn i kontekst, så vel som at det sier noe av betydningen av å forske på innvandring som vil sannsynligvis fortsette å være sentral i samfunnsdebattene i mange år fremover.

Kapittel 3. Teoretisk rammeverk

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for de teoretiske tilnærmingene som blir benyttet i avhandlingen. Innledningsvis vises det til tidligere forskning, samt hvordan dette forskningsprosjektet bidrar til noe nytt i forskningsfeltet. Deretter følger teori knyttet opp mot integreringsbegrepet. Videre følger ulike integreringsstrategier som vil være relevant i en integreringsprosess, samt multikulturalismen som teori fordi den er god for å forstå integrering og flerkulturelle samfunn. Deretter gjøres det rede for ulike former for kapital fordi kapitalene er sentral i forhold til hvordan innvandrerne handler for å få kapital som er viktige i ulike sosiale settinger. Tanke- kommunikasjons- og atferdsmønstre er andre enn det mange av dem er vant med fra tidligere, samtidig møter de en annen kultur med andre verdier, holdninger og atferd som gjør seg gjeldene i hverdagen i Norge.

Videre følger Larsens teori om klær som identitetsmarkør og Waras teori om hvordan klær kan brukes til å reorientere seg på nytt hjemsted. Teoriene er relevante for å analysere sosial endring i integreringsprosessen for informantgruppen med innvandrere. Deretter følger teorier om *likhet* og *likestilling*. *Likhet* er viktig fordi innvandrerne forventes på mange måter å tilpasse seg et egalitært mønster i samfunnet, som er en kontrast til mer hieratiske modeller man har mange andre steder i verden. *Likestilling* med fokus på kjønnslikestilling er også et sentralt element i integrerings sammenheng fordi det er en kobling mellom «norskhet» og kjønnslikestilling, med andre ord; hvor likestilt man er, avgjør hvor norsk man er. Når det gjelder maktdimensjoner som er sentral i integrerings sammenhenger; redegjøres det for orientalisme, postkolonial feminisme og etnisk identitet. Alle er sentrale elementer som er viktig å belyse når man undersøker interaksjon og samhandling mellom majoritet og minoritet. Videre belyses front- og back-stage for å aktualisere det som finner sted bak «lukkede» dører for innvandrerne, noe som også belyser maktdimensjoner som ble synlig i introduksjonsprogrammets kontekster. Avslutningsvis kommer vi inn på teori for hvordan nordmenn forholder seg til fremmede. Teorien er viktig for å forstå noe av det innvandrerne må tilpasse seg og forstå i interaksjon med nordmenn.

3.1 Tidligere forskning

I henhold til tidligere forskning er det gjort lignende studier av introduksjonsprogrammet eksempelvis en rekke kvantitative undersøkelser. Samtidig som fokuset har vært mer på hva som overholdes i henhold til introduksjonsprogrammets lovgivning. Det er forsket en del på kvinners deltagelse gjennom programmet og på kvinner som utsatt gruppe i henhold til å møte utfordringer i norskundervisningen, språkpraksisen med mer på grunn av omsorgsoppgaver, lavt utdanningsnivå ol (Øien 2009, Kvamme & Tokstad 2012).

Det er også gjort komparative masteroppgaver hvor man legger til grunn gjennomføring av introduksjonsprogram i en eller to kommuner (Haanes 2010 og Taranrød 2016). Fokus på arbeid etter program har også vært sentralt innenfor forskningsfeltet (Saue 2015). Det har også vært sentralt å se på utdanningsnivået til innvandrerne og hvorvidt de får brukt sin kompetanse og utdanning her til lands (Fosslund & Aure 2011, Knudsen 2017).

Brukermedvirkning i programmet er også blitt studert (Sukh 2015). Naz (2015) og Moseng (2018) har latt flyktningene selv fortelle om sine opplevelser av deltagelse i programmet. Mens andre igjen har undersøkt om introduksjonsprogrammet er en suksess, og hvor godt realiseringen av programmet fungerer i praksis (Henriksen 2010, Gran 2014). Pedersen & Salomonsen (2018) sin avhandling ser hovedsakelig på makt i forhold til resultatmåling i programmet.

I forhold til hva jeg har funnet av forskning i feltet virker det som det er lite som tar utgangspunkt til innvandreneres egne erfaringer og opplevelser. Det er derfor også blitt sentralt for meg å ha dette perspektivet i forskningsprosjektet. I motsetning til Naz (2015) og Moseng (2018) har jeg ikke sett på opplevelse av deltagelse i programmet i en kommune, men i stedet brukt introduksjonsprogrammet som rammen rundt informantene når jeg har sett på hvordan de opplever tilpasning til sitt nye liv i Norge gjennom ulike temaer som var sentral i integreringsprosessen. Samtidig mener jeg det er en styrke at jeg har inkludert programrådgiver, undervisningsinspektør og andre i en posisjon av ledelse og autoritet som kan bidra til å forsterke innvandrenerens fortellinger, men også være i kontrast til deres oppfatninger.

Introduksjonsprogrammet er skrevet mye om, likevel mener jeg at denne avhandlingen bidrar til noe nytt ved å se på hvordan innvandrerne selv tilpasser seg samfunnet i en

integreringsprosess, i tillegg til å belyse hvordan ulike maktdimensjoner kan være aktuelle i introduksjonsprogrammets kontekster.

Når det gjelder litteratursøk har jeg brukt Oria sin database og Google Scholar. Jeg har gjort litteratursøk på sentrale begreper som: *inkludering, integrering, assimilering* og *makt*. Videre har jeg gjort søk på etternavn på sentrale akademikere som har bidratt til ulike teorier som; *Bourdieu, Foucault* og *Goffman*.

3.2 Integrasjonsbegrepet

Det er ingen felles oppfatning av hva integrasjonsbegrepet innebærer. Likevel blir begrepet hovedsakelig brukt om innvandrere som skal innlemmes i samfunnet. Begrepet blir derimot i liten grad brukt i forhold til andre grupper som også er “dårlig integrert”. Eksempelvis personer som sliter med psyken, utenforskap, ensomhet mm. Norske kvinner som står utenfor arbeidsmarkedet regnes ikke som dårlig integrert slik som minoritetsetniske kvinner som ikke jobber blir (Vike & Eide 2009: 21 i Rugkåsa 2019: 19-20)

I politiske sammenhenger referer begrepet til et ideelt mål, så vel som en prosess. (Rugkåsa 2012: 19-20). Det kan være økonomisk viktig å se på integrering som et mål, ettersom man ønsker selvstendige og uavhengige borgere. Min tilnærming til integrering i avhandlingen er hovedsakelig å se på integrering kulturelt og sosialt. Derfor ser jeg hovedsakelig på integrering som en prosess, og ikke et mål.

Vi kan snakke om ulike samfunnsnivåer og i ulike arenaer man kan integreres i. Videre kan man også være integrert på i noen samfunnsarenaer, men ikke andre. Eksempelvis å oppleve seg som integrert i utdanningssystemet, men utestengt fra arbeidsmarkedet (Rugkåsa 2012: 19).

Sosialantropologen Rugkåsa (2012: 20) hevder at “manglende integrasjon” av etniske minoriteter fremstår som svært problematisk i kontrast til manglende integrering av andre grupper. Hun mener også at etniske minoriteters integrering knyttes i større grad opp mot kulturelle forhold. Mens språkbeherskelse og sosioøkonomiske forhold tillegges noe mindre vekt.

Videre mener Rugkåsa at etniske minoriteter ofte kategoriseres som en gruppe med kulturelle barrierer. De tillegges kulturelle særtrekk, og de etniske gruppene må selv endre og tilpasse

seg majoritetssamfunnet for å integreres. Kulturelle praksiser som da oppfattes som barrierer for integrasjon fra majoritetens ståsted blir problematiske, og bør ifølge denne tilnærmingen endres slik at den samsvarer med praksiser som oppfattes for å «fremme integrasjon». Disse endringene begrunnes i majoritetsbefolkningens forventninger til normalitet og universalitet, på samme tid som majoritetens kulturelle modeller blir redskaper i denne prosessen (Rugkåsa 2012: 20).

Retorikk er også sentral i forhold til kategoriseringen av dem som skal integreres i samfunnet. Sosialantropologen Longva mener noen begreper er særlig problematisk, slik som «annengenerasjons innvandrere» hvor man ikke anerkjenner vedkommendes norskhet. Longva mener at gjennom en slik begrepsbruk, ligger det en forståelse av at innvandring er en kollektiv handling som går i arv fra en generasjon til den neste, og dermed ikke blir forstått som en individuell handling som skjer en gang i livet (Longva 2003: 19).

Når vi snakker om integrering er det også ulike strategier av integrering som vi nå skal se nærmere på.

3.3 Integreringsstrategier og Multikulturalisme

Sosialantropologen Eriksen (2010) har kategorisert tre ulike strategier for hvordan minoriteter og majoritetsbefolkningen forholder seg til hverandre. Strategiene viser *graden av* deltagelse i samfunnet (Eriksen & Sajjad 2016). De ulike strategiene er; segregering, assimilering og integrasjon. Teorien er anvendbar når det kommer til hvordan majoritetsbefolkning eller en stat kan praktisere tilnærminger til minoriteter, samtidig som dette er en toveisprosess i henhold til hvordan majoriteten forholder seg til samfunnet og minoritetsbefolkningen. Strategiene kan anvendes når det gjelder holistiske og kollektivistiske perspektiver, så vel som på individnivå (Eriksen 2010: 273-4).

Vi skal nå se nærmere på disse tilnærmingene. Førstnevnte dreier seg om fysisk adskillelse fra majoriteten, altså *segregering*. Et eksempel her kan være de såkalte «parallelsamfunnene» som finnes i deler av Sverige og Danmark hvor innvandrerbefolkningen lever i egne bydeler i såkalte gettoer hvor de har sin egen form for lov og orden (Alayoubi et al 2016) (Bergløff 2019). I denne modellen opprettholder man det som er karakteristisk ved ens egen kultur og livsstil så godt som uten påvirkning fra majoritetsbefolkningens skikker. Eksempler som

Hylland Eriksen peker på er tidligere apartheid i Sør-Afrika og raseskillet i nord amerikanske byer, i begge eksemplene hans ser man at segregeringens grunnlag er rase eller etnisitet (Eriksen 2010: 273-4)

Assimilering dreier seg om påtvunget eller selvvalgt endring hvor man tilpasser seg for å bli mest mulig lik majoritetsbefolkningen, dette vil samtidig bety at det som er særegent med ens egen kultur, nasjonalitet, etnisitet og lignende vil over tid bli mer og mer vagt. Tvunget assimilering skjedde med samene under fornorskningen av dem fra den norske stat. Et eksempel på selvvalgt assimilering kan være de mange europeerne som dro til Nord Amerika på 1800- og 1900 tallet (Eriksen 2010: 273-4).

Integrasjon er en modell der ideen er at man opprettholder sin egen gruppeidentitet og kulturelt særpreget samtidig som man deltar i samfunnets felles institusjoner. Denne strategien er ifølge Eriksen den mest foretrukne tilnærmingen både fra stat og minoriteters side, samtidig er dette svært avhengig av hvilken befolkning en nasjon foretrekker og hva de kan akseptere av ulikheter. Dersom staten ønsker mer kulturell homogenitet er assimilering å foretrekke. Dersom staten aksepterer mer ulikheter fra minoriteter kan integrering være en god strategi, samtidig er det også fra en stats sin side viktig å være bevisst på at selvvalgte segregerte grupper kan gi uttrykk i form av nasjonale bevegelser (Eriksen 2010: 273-4)

De tre tilnærmingene er ikke så rigide som de nå er skissert ut, i praksis er det også slik at de ofte ses i en kombinasjon i relasjonen mellom minoritet og majoritet. Samtidig kan tilnærmingene være situasjonelle. Strategiene avhenger også av bruken, altså anvender man dem til å forklare kollektivistiske eller individuelle faktorer? Disse tilnærmingene til integrering har vært de vanligste å forholde seg til i akademia. Men noen argumenterer også for en siste strategi:

Marginalisering er en strategi som blir aktuell dersom det er lite mulighet eller interesse for å opprettholde den opprinnelige kulturen, så vel som den nye. Man kan også ha liten interesse av å ha relasjoner med andre. Strategien gjør at man frivillig eller ufrivillig minsker kulturell og psykososial kontakt med både deres tradisjonelle kultur og storsamfunnet. Tilnærmingen er ofte et resultat av eksklusjon, diskriminering eller tilbaketrekking (Berry 1997: 9, Berry & Sam 2013:152-153).

Med denne korte gjennomgangen av ulike integreringsstrategier vil jeg gå mer i dybden på assimilering, ettersom tilnærmingen har gjort seg svært aktuell i det jeg har observert i feltet. Norges offisielle strategi for innlemming av innvandrere i samfunnet er integrering.

Fernandes mener at assimileringens historie gir negative assosiasjoner som vold og undertrykkelse som gjør at moderne demokratier ikke vil assosieres med denne metoden, selv om de fleste av dem praktiserte denne politikken på 90- tallet. Da oppfordret man minoritetene til å slutte med sin egen kulturelle praksis, og derimot følge de dominerende normene og verdiene i samfunnet, på grunn av dette regnes i dag assimileringens historie som uakseptabelt ifølge Fernandes (2011: 53-54).

Videre viser Fernandes til at både Brubaker (2001) og Favell (1998) hevder at tynn assimilering er det som er den nåværende praksisen i en rekke vestlige liberale demokratier. Favell mener at et skifte i politisk retning har oppstått i land, som de nordiske, hvor man har obligatoriske språkkurs, introduksjonsordninger, "pliktopplæring" i samfunnsfag fra et ønske om å integrere innvanderne ved å forsøke å innlemme de i majoritetssamfunnet på denne måten (Brubaker og Favell i Fernandes 2011: 54).

Det virker i dag som at assimilering er et analytisk begrep i academia som er mye brukt, og at man i det politiske landskapet bruker begrepet som en politisk motivasjon i henhold til hvordan man ønsker integreringen skal fungere her til lands (Friberg 2016: 13-14) I denne overgangen gikk man fra å bruke begrepet integrering til å erstatte det med inkludering som er mer i overensstemmelse med assimileringens historie vi ser i dag (Fernandes 2011: 72).

Multikulturalismen

Den politiske retningen multikulturalisme oppstod etter at minoritetsgrupper på 1970-tallet etterlyste retten til politisk anerkjennelse for å opprettholde sin gruppeidentitet, og sine kulturelle særpreg. Ut ifra dette behovet trengte man en annen politisk retning enn den som bestod og multikulturalismen oppstod i denne konteksten som et svar, og som et alternativ til assimileringens historie og monokulturalisme. Den politiske ideologien gjenspeiler et kulturelt mangfold i et samfunn som kun reflekterer tilstedeværelsen av kulturell pluralisme, i tillegg til ideer om hvordan et slikt samfunn politisk og normativt bør fungere. I denne tilnærmingen blir kulturelt mangfold sett på som fordelaktig og et positivt trekk av fellesskap i samfunnet og man streber etter dette idealet som multikulturalismen representerer skal praktiseres i samfunnet (Fernandes 2011: 55).

Ifølge Berry og Sam har det i mange flerkulturelle samfunn vært et skifte i offentlig holdninger de siste tiårene vekk fra å anta at det er uunngåelig prosess av kulturell og

psykososial homogenisering. Skrifte har vært i retning mot en forståelse av diversitet hvor multikulturalismen gjorde seg gjeldene. Det er imidlertid slik at offentlige holdninger har svunget tilbake fra en multikulturalistisk tankegang i flere land, tilbake til en retur hvor man ønsker å skape et homogent samfunn med «et folk, et språk og en identitet» (Berry & Sam 2013: 151).

Multikulturalismen kan forstås på mye ulike vis. Berry og Sam peker på multikulturalismen som et demografisk faktum (tilstedeværelsen av kulturell diversitet i Canada sin befolkning), som ideologi og som offentlig politikk (Berry & Sam 2013: 152). Multikulturalismen vil her bli brukt som en teori, fordi den er god å bruke for å forklare hvordan man ser på integrering og flerkulturelle samfunn.

I multikulturalistisk tankegang er det viktig å opprettholde kulturarv og identitet, i tillegg til å ha kontakt og delta i storsamfunnet med andre kulturelle grupper (Berry & Sam 2013: 152). I stedet for å forstå multikulturalisme og integrasjon som motsetninger, hevder Berry og Sam at de er svært lik (Berry & Sam 2013: 153). Derfor forholder jeg meg til integrering som idealstrategien innenfor multikulturalismen i denne avhandlingen. Berry og Sam definerer integrering som folks gjensidige involvering i, og forpliktelse til; både deres kulturarv og til storsamfunnet de bosetter seg i (Berry & Sam 2013: 153).

Videre hevder Berry og Sam at den dominerende gruppen har en viktig rolle i å påvirke hvordan ikke-dominerende grupper forholde seg til samfunnet. Idealet for et multikulturalistisk samfunn er anerkjennelse, promotering og feiring av kulturell diversitet i tillegg til *likhet* og *inkludering* som essensielle verdier i politikken (Berry & Sam 2013: 153).

Hva skal så til for å skape integrering? Berry og Sam viser til en rekke studier og konkluderer med at det er avgjørende med interaksjon mellom innvandrere og statsborgere gjerne i form av delte forum, interkulturell dialog, utdanning om innvandrere og innvandrers kulturer. Det viser seg også at boforhold i urbane områder øker interaksjonen mellom innvandrerne og majoritetsbefolkningen. Videre er det også avgjørende med tilgang for innvandrerne til institusjoner, i tillegg til private goder og tjenester. Deretter nevnes lik tilgang til nasjonalt statsborgerskap på en ikke diskriminerende måte som er avgjørende for å bedre integrering (Berry & Sam 2013: 155).

Undersøkelsene Berry & Sam henviser også at viktigheten av å lære basis kunnskaper som vert nasjonens språk, historie og institusjoner er essensielt for suksessfull integrasjon ved at innvandreren får disse nødvendige kunnskapene. Deretter pekes det på at integrering er en

dynamisk prosess, langsiktig og vedvarende toveisprosess med felles kulturelt lokalsamfunn av alle innvandrere og statsborgere. Multikulturalismen krever med andre ord deltagelse ikke bare av innvandrerne og deres etterkommere med av alle borgere (Berry & Sam 2013: 155).

Berry og Sam presenterer også en rekke studier som viser at innvandrere i Europa møter diskriminering og andre former for avvisning og eksklusjon, både i personlige interkulturelle møter og fra offentlige institusjoner. Litteraturen de henviser til belyser at denne formen for avvisning fra storsamfunnet fører til negative interkulturelle holdninger blant innvandrere, altså *holdningsresiprositet*; hvor avvisning fra en part svares med avvisning fra den andre. Denne avvisningen kan føre til at innvandrere ikke vil involvere seg i samfunnet, avvise ens bekræftelse gjennom kulturarv og religion, og bli mer intens i innvandrergruppe samholdet. Majoritetsbefolkningen kan da tolke denne avvisningen fra innvandrerne som at innvandrerne avviser samfunnet de har bosatt seg i. Dette resulterer i en spiral av gjensidig avvisning som bidrar til større kulturell distanse mellom innvandrerne og majoritetsbefolkningen (Berry & Sam 2013: 156).

3.4 Ulike former for kapital

Ulike former for kapital er også relevant teoretisk perspektiv i forskningsprosjektet. De ulike kapitalene er relevant i forhold til innvandrerens muligheter i integreringsprosessen.

Sosiologen Bourdieu anvender ulike former for kapital når han tar for seg konseptene makt og ulikheter. Han utviklet en modell hvor kulturell, sosial og symbolsk kapital sidestilles med økonomisk kapital. Bourdieu hevdet at makt og dominans ikke bare kunne komme fra materiell rikdom, men også fra posisjoner av kulturelle og sosiale ressurser (Crossley i Grenfell 2012: 86).

I *The forms of capital* (1986) hevder Bourdieu at ulike typer kapital kan skaffes, byttes og omdannes til andre former for kapital.

Den kulturelle kapitalen dreier seg om ikke-økonomiske krefter som: sosial klasse, ferdigheter, kunnskaper, utdanning og familiebakgrunn. Den kulturelle kapitalen er tilknyttet kroppen ved at tillærte kunnskaper er blitt vaner; habitus. Kulturell kapital kan være viktig for å lykkes i skolen, eller ved sosial mobilitet, og kan derfor endres (Bourdieu 1986: 17-21).

Utdanning er i mange land økonomiske kostbart, og utdanning er derfor omdiskutert som en kulturell kapital ettersom den er oppnådd ved økonomisk kapital. Det er ikke slik i Norge

hvor utdanning i all hovedsak er offentlig finansiert for alle. Likevel har utdanningsnivå til en person tradisjonelt sett hatt sammenheng med og speilet foreldres utdanningsnivå.

I *Den sosiale kapitalen* dreier seg om sosiale relasjoner: nettverk, bekjentskap, anerkjennelse er her sentralt. Gjensidig bekjentskap og anerkjennelse skaper sosialt kapital. Og volumet av den sosiale kapitalen avhenger av nettverkene man kan mobilisere og kapital (økonomisk, kulturelt eller symbolsk). Videre ser Bourdieu på nettverk som et produkt av individuelle eller kollektive investeringsstrategier, som bevisst eller ubevisst er ment til å etablere sosiale relasjoner (Bourdieu 1986: 21-22).

Et eksempel på sosial kapital og dens betydning er Barnes toårige antropologiske feltarbeid i Bremnes i Norge der han undersøkte klasse relasjoner og nettverk. Barnes viser blant annet betydningen av nettverk for menn når det kommer til å skaffe seg en plass i fiskeindustrien (Barnes 1955: 48-49).

Økonomisk kapital refererer mengden penger en har. Noen goder og tjenester er kun tilgjengelig for personer som har økonomisk kapital til å betale for dette, andre tjenester og varer krever sosial kapital som nettverk (Bourdieu 1986).

Noen ganger nevnes også *Symbolsk kapital* når vi snakker om de ulike formene for kapital. Denne typen kapital er egenskaper eller handlinger som akkumuleres eller transformeres til eller fra andre former for kapital og som kan gi sosiale og kulturelle kapitaler ulemper og fordeler. Eksempelvis en egenskap som oppfattes, gjenkjennes og aksepteres av andre og dermed får symbolsk virkning fordi egenskapen svarer til sosialt konstruerte kollektive forventninger som gir den legitimitet og kraft. Symbolsk kapital er ofte resultat av andre kapitaler, som kulturell-, sosial- og økonomisk kapital (Grenfell 2012: 100-7).

3.5 Likhet og likestilling

Gullestad (2002: 46-7) tar for seg egalitet, og ser på hvordan dette tolkes som en *forestilt likhet* blant nordmenn. Denne forestilte likheten går ut på at man ser på seg selv som ganske lik på andre, og derfor tolker man det som at man har lik verdi. Likheten er med på å skape identitet og relasjoner til dem som man anser som lik en selv, og som bekrefter din identitet. På grunn av at man ofte har en rekke sammenfallende synspunkter, toner man ned forskjeller. Problemer oppstår derimot når noen fremstår som *for* ulik en selv.

Ifølge Vike et al (2010:11) anses Norge fortsatt som et relativt homogent land, der forskjeller mellom folk er mindre enn i andre steder. Tanker og forestillinger omkring *likhet* lever i beste velgående på tross av hvor pluralistisk Norge er blitt de siste tiårene. Denne *likheten* kan blant annet komme til uttrykk som kulturell verdi, som premiss for samhandling, som mål for politisk ideologi eller som myte om nasjonens egenart (Vike et al 2010: 11).

Tanker omkring likhet er relevant fordi det er et tankesett som innvandrerne på mange måter forventes å tilpasse seg til i integreringsprosessen. Samtidig er det et tankesett som er en stor kontrast til mer hierarkiske samfunn som flere av innvandrerne antagelig er vant til. Vi skal nå se nærmere på likestilling særlig med fokus på kjønnslikestilling som er relevant i forhold til at innvandrerne forventes på mange måter å tilpasse seg det kjønnsrollemønsteret vi har i Norge. Vi vil også se at innvandrerne blir målt ut ifra en forstilling om hvor likestilt man er, er synonymt med hvor norsk man er.

Likestilling og mangfold er sentrale begreper når det snakkes om å skape og opprettholde et inkluderende samfunn i den offentlige debatten. I arbeidslivet legges det til rette for likestilling mellom kjønnene, og at innvandrere skal inkluderes gjennom deltagelse i arbeidslivet. Men er kjønnslikestilling og etnisk integrering forenlige mål? (Gullikstad 2010:101).

Kristensen (2010: 72) hevder at likestilling og kvinners rettigheter er et sentralt element ved den nasjonale selvfølelsen. Etter mange tiår har kvinners rettigheter og likestilling vært viktige temaer i norsk politikk og samfunnsliv. Ifølge Kristensen (2010:72) anerkjennes Norge internasjonalt for å være blant de beste landene på kjønnslikestilling noe som har formet ideer om at det å være norsk er forenlig med å være likestilt. Noe som igjen gjør at vi har en tendens til å overse et kjønnssegregert arbeidsmarked, få kvinner i lederstillinger, samt ulikheter mellom menn og kvinner når det kommer til tidsbruk i forhold til barn og husarbeid.

Videre hevder Kristensen (2010: 72-73) at det ikke bare er i sammenligninger med andre land at norsk likestilling tydeliggjøres og dyrkes. I relasjoner med minoriteter blir dette også synlig, da i form av at “de” i kontrast til “oss” omtales som undertrykte og lite likestilte. Det oppstår dermed en kontrast mellom “deres” manglende likestilling og den “norske” likestillingen som fremstår som samlende. Hun mener at likestilling fremstår som et premiss for integrering, så vel som et mål for hvor integrert eller hvor “norsk” man er.

Kobling mellom “norskhet” og likestilling forutsetter bestemte forståelser av hva likestilling er og ikke er. Makten til å definere hva likestillinger er ligger ifølge Kristensen hos majoritetsbefolkningen (2010: 72-73).

Eksempelvis er vestlige feministers sterke fokus på lønnsarbeid med på å ekskludere mange innvandrerkvinner fra kategorien «likestilt». Kristensen hevder også at likestilling for kvinner i dagens Norge er nært knyttet opp mot lønnsarbeid, mens det derimot er knyttet opp mot omsorg for barn i menns likestilling (Kristensen 2010: 73).

Likestilling mellom kjønnene er et aktuelt tema i disse dager når det kommer til fordelingen av foreldrepermisjon. Stortinget vedtok en tredeling av foreldrepermisjonen (Lovvedtak 75 2017-2018) som fikk tusenvis av norske kvinner til å kritisere reformen, og flere hevdet at likestillingen mellom kjønnene var gått for langt i forhold til likestilling i arbeidslivet til at den går på bekostning av biologiske egenskaper ved kjønn og hva som er til barnets beste. Her ble det også diskutert hvorvidt myndighetene skulle ha så mye direkte innvirkning på hver enkelt families bestemmelsesrett over eget familie- og privatliv.

Likestilling oppfattes ofte som kjønnslikestilling. Likestilling har vært avgjørende for kvinners likerett til lønnsarbeid. Det samme gjelder fokus omkring kvinners mulighet for å oppnå lederstillinger. Men likestilling dreier seg om så mye mer; like muligheter og rettigheter uavhengig av kjønn, etnisitet, seksualitet, religion og funksjonshemming. Begrepet “likestilling for alle” kan derfor være nyttig å anvende for å ta med seg mangfoldet likestilling dreier seg om i kontrast til arbeidslivets fokus på kjønnslikestilling som har vært det dominerende (Gullikstad 2010).

Likestilling kan også bli forstått som en motsetning til det å bære hijab. Eriksen hevder at tanker om at hijaben som kvinneundertrykkende gjorde seg gjeldene i den norske debatten omkring plagget. Han setter dette i lys av likestilling hvor plagget ble sett på som motsetning til den norske kvinnebevegelsens idealer og vestlig tenkning. Og derav noe som truer “våre” idealer om likestilling (Eriksen 2008: 100). Eriksen, hevder at det skjer en polarisering mellom vestlige samfunn og muslimer. Han mener den økende bruken av hijab i Europa legges til grunn for debatter i Norge om bruken av hijab, i tillegg til lovforslag om forbud mot hijab i den norske skolen (Eriksen 2008: 97).

Craig (2008: 231) mener at det er utbredt å se på hijab som symbol på kvinneundertrykkelse. Han hevder derfor at noen arbeidsgivere er av en oppfatning av at de bidrar til kvinneundertrykkelse dersom de ansetter en kvinne som bruker hijab. Andre arbeidsgivere ønsker ikke å bli assosiert med et slikt *image* forbundet til arbeidsplassen. Noen arbeidsgivere tenker derimot at de fremmer kvinnens frigjøring om de pålegger henne å fjerne hodeplagget. I andre tilfeller begrunnes det at hijab ikke er forenlig med uniform og uniformsreglementet. Eriksen hevder likestilling er nøkkelværdien i norsk offentlighet, og da spesifikt likestilling mellom kjønnene. Samtidig som at han påpeker at ingen bruker ordet likestilling når det kommer til å beskrive likeverd mellom grupper. Han knytter også hijab bruk opp mot “likhet” som forutsetter like rettigheter og muligheter, så vel som kulturell likhet innenfor den norske forståelsen av begrepet. Flere av motstanderne ved bruk av hijab hevdet at plagget hindret integrering, altså likeverdig deltagelse i samfunnets felles institusjoner (Eriksen 2008: 102-106).

Andenæs har sett på norsk arbeidsliv i relasjon til likestilling og integrering, og hevder at man må være “norsk nok” for å bli innlemmet i arbeidsmarkedet. Arbeidslivet omtales ofte som den viktigste arenaen for etnisk integrering og likestilling. Hun mener det er ulike kriterier som gjør deg aktuell for arbeidslivet og at disse kriteriene varierer fra arbeidsplass til arbeidsplass og fra yrke til yrke. En av de viktigste kriteriene er å kunne norsk “godt nok” (Andenæs 2010:195). Videre viser hun at forskning om etnisitet og arbeidsliv viser at det er vanlig å knytte problemer ved det sosiale miljøet på arbeidsplassen til språklig kommunikasjon. Og nordmenn tolker dem som resultat av innvandreres manglende språklig eller sosiale kompetanse (Andenæs 2010: 196).

3.6 Klær som identitetsmarkør eller til å reorientere seg på nytt hjemsted?

Sosial endring er ikke uvanlig i henhold til en ny tilværelse i et land som er annerledes enn opprinnelseslandet. Larsen hevder at identitet er sentral i den sosiale endringen. Med mål om å skille seg ut fra samfunnet rundt seg er det ikke uvanlig at mange muslimer praktiserer en strengere utfoldelse av praksiser relatert til deres tro, eksempelvis ved bruk av hijab i svært ung alder som de gjerne ikke praktiserer i hjemlandet sitt. Videre hevder hun også at muslimske kvinner er blitt et symbol på moralens yttergrense mot den “vestlige umoral”. Gjennom bruk av for eksempel hijab blir kvinnene et symbol på islamsk kontinuitet i en ny

kontekst. Det å bære hijab blir derfor også et mer sentralt anliggende i Vest-Europa enn opprinnelseslandet (Larsen 2008: 58-60).

I motsetning til Larsens` s funn hevder Wara å finne bevis på det motsatte. Hun har hatt feltarbeid i Nord-Norge blant russiske kvinner. Hun ser ikke på klespraksis som identitesmarkør slik som Larsen, men hun viser hvordan klespraksiser tolkes og benyttes på stedsrelaterte måter. Hun viser hvordan russiske kvinner reorienterer seg på sitt nye hjemsted for å “passe inn” eller “høre til” i lokalsamfunnet i Nord-Norge. Dette gjør de ved å tone ned sin femininitet, og “pynte” seg mindre. Bruk av skjørt og pelskåper som ellers ville vært vanlig påkledning for informantene blir kraftig redusert i bruk, eller ikke brukt i det hele tatt i Norge ettersom de føler behov for å forklare seg selv eller opplever seg selv som for synlig (Wara 2016).

De russiske kvinnene forteller at nordmenn lurte på om de har bursdag siden de har pyntet seg eller kommenterer hvor flink de er til å pynte seg. Noe som ifølge informantene hennes kunne være dobbeltbunnet. De kan mene det, samtidig kan de se på dem som jålete og overpyntet. Flere av informantene fortalte også at de forsøker å ikke være så pyntet for at de ikke skal se for *russiske* ut eller at de ser ut som *prostituerte*. Som resulterer i at de ikke fremhever sin femininitet gjennom klær og sminke slik de normalt ville gjort, og i stedet toner ned sin feminitet og kler seg mer lik nordmenn for å “passe inn” (Wara 2016).

I en integreringsprosess er det å «passe inn» et viktig element for mange innvandrere. Dette skjer både ved ytre og indre press som vi ser i teoriene over. Teoriene er relevant for å vise hvordan informantgruppen med innvandrere enten reorienterer seg på nytt hjemsted, eller bruker klær som identitetsmarkør i møte med samfunnet.

3.7 Makt og resiprositet

For å forstå maktbegrepet er Foucaults teorier om makt er relevante. Han var hovedsakelig interessert i forholdet mellom sosiale strukturer og institusjoner. Foucault var opptatt av hvordan makt fungerer i hverdagslige relasjoner mellom mennesker og institusjoner. Tradisjonelt har det ikke vært uvanlig å se på makt som mulighet til å få sin vilje over dem som er mindre “mektig” og tvinge dem til å gjøre det du ønsker. Foucault mener derimot at makt er mer som en strategi og ikke en posisjon (Mills 2003: 33-35).

I avhandlingen er makt og resiprositet viktige faktorer som ikke kan tilsløres eller oversees. Interaksjon mellom personer i ulike posisjoner har vært et sentralt fokus i feltarbeidet. Jeg oppdaget at ulike maktdimensjoner fant sted i introduksjonsprogrammets kontekster. Jeg undersøkte derfor makt og resiprositet i situasjoner som oppstod mellom personer i en asymmetrisk relasjon hvor de ulike rollene partene har er knyttet opp mot status og sosiale posisjoner. I rollen som deltager er det også slik at noen er hjelpesøkende, og andre eksempelvis programrådgiver eller flyktningskoordinator kan gi bistand som kan bedre den hjelpesøkende sin situasjon.

Makt må ses på og forstås som noe som sirkulerer, hvor makten går i en kjede hvor individene bare er de som generer makten. Makt er relasjoner, og viser seg på ulike måter som i familierelasjoner, i institusjoner osv. Foucault mener at makt er en strategi, altså noe noen gjør i en spesifikk kontekst. Noe som må opprettholdes heller enn å skapes (Mills 2003:35). Videre var han også interessert i hvordan institusjoner handler i henhold til individer og hvordan makt kan være subjekt til motstand i interaksjon (Mills 2003: 52).

Foucault ser altså ikke på makt som noen som bare skjer i en relasjon mellom en som blir undertrykt av en som undertrykker, men som noe som sirkulerer i relasjoner. Ved å analysere makt på den måten som han gjør, gjør han det mulig å se hvordan individer blir subjekt til undertrykkelse, eller om individet har en aktiv rolle i hvordan de former sine relasjoner med andre og institusjoner (Mills 2003:35). For Foucault er alle relasjoner maktrelasjoner. I enhver relasjon forhandler man, og personens posisjon i et hierarki blir skapt. Denne posisjonen er fleksibel og kan endres (Mills 2003: 49).

Foucault fokuserte også på hvordan kunnskap ble skapt og produsert. Han var opptatt av relasjonen mellom makt og kunnskap; «It is not possible for power to be exercised without knowledge, it is impossible for knowledge not to engender power» (Foucault i Mills 2003: 69).

Scott har anvendt Foucaults teorier og sett på motstand. Han interesserer seg for hvordan man begrenser sin oppførsel i henhold til maktrelasjonen man er i. I en relasjon med en som er *mektig* og en som har *mindre makt* er oppførselen som utspiller seg i tråd med disse forventningene helt ulik den oppførselen som utspiller seg når de asymmetriske rollene ikke er til stede, altså når de er med deres «likesinnede». Eksempelvis ved at man snakker nedlatende og mobbende om de som dominerer i sammenhenger hvor vedkommende er med sine likesinnede. Det er heller ikke uvanlig at den som har makt og innflytelse snakker med

sine likesinnede om hvor vanskelig det er å opprettholde kontroll over dem som de dominerer over (Mills 2003: 40-41).

Resiprositet, altså gjensidighet er også sentral i forhold til hierarki og makt. Begrepet brukes for å definere uformelle økonomiske systemer i ulike samfunn og anses for å være universelt. Resiprositet er menneskers uformelle byttehandel av varer og tjenester som i teorien er frivillige, men som i realiteten representerer en forpliktelse for mottakeren til å gjengi gaven eller tjenesten (Mauss 1950: 11-18).

Kort fortalt vil det si at vi føler oss forpliktet til å gjengi når vi har fått noe av andre, eksempelvis en tjeneste eller en gave. Mangel på resiprositet kunne ifølge Mauss føre til krig mellom stammer (Mauss 1950). For oss som enkelt individer kan dette få konsekvenser ved å skape en hierarkisk ordening mellom partene som er involvert ved at vi forsøker å overgå hverandres gaver, eller at noen ikke gjengir varen/tjenesten og derfor blir underordnet den som gir (Eriksen 2010: 178-181).

Resiprositet er relevant i forhold til relasjonen mellom innvandrerne og nordmennene de knytter kontakt med for å skape bekjentskap og vennskap. Dersom det er et asymmetrisk forhold i gjensidigheten kan hierarki oppstå og makt blir relevant gjennom underkastelse og dominans i relasjonen.

3.7.1 Orientalisme og postkolonial feminisme

Dominans kan også gjøre seg gjeldene gjennom makt til å essensialisere. Vi skal nå se på hvordan makt kan skapes og produseres ved å legitimere kategorier av andre for å dominere over dem. Teorier om orientalisme og postkolonial feminisme er et viktig perspektiv i forhold til å forstå relasjonen mellom de to informantgruppene i prosjektet; de som jobber i programmet og de som går i programmet.

Said var opptatt av hvem som har makt til å essensialisere andre med større virkning enn andre. Hans tenkning dreier seg om at koloniseringens maktdominans vedvarer selv i postkolonial tid; ved at tidligere kolonimakter fortsatt har makt til å kategorisere andre (koloniene) som svakere enn seg selv for å dominere over dem. I dag er det de vestlige landene som dominerer over de ikke vestlige-landene. Sentralt i denne sammenhengen er hvem som har makt og innflytelse til å kategorisere andre som svakere enn en selv. Said

hevdet at vestlige og europeiske akademikere har støttet og vedvarer å støtte imperialismen gjennom representasjon. Blant annet ved å anse Europa og USA som overlegen andre, og ikke håndterer andre kulturer slik de burde (Said 1989: 206-210).

Koloniseringen foregår stadig gjennom representasjoner av “oss” (fra vestlige land) og “dem” (de som ikke er fra vestlige land). Hvor “de andre” også har en sentral rolle i utvikling av et vestlig “vi”. Her blir det ofte slik at “de andre” får en rolle som “vi-ets” negative speilbilde, altså det “vi” ikke er. Said har i etterkant blitt kritisert for å mangle et kjønnsperspektiv på sin teori. Postkolonial feminisme har derfor vært viktig for å synliggjøre rollen kjønn har på imperialistiske konstruksjoner av “oss” og “dem”. Vestlige kvinner blir fremstilt som frigjorte, likestilte og moderne i kontrast til ikke- vestlige kvinner som representeres som undertrykte og maktesløse ofre (Kristensen 2010: 74).

Ifølge Rasack er også feminismen formet av orientalistiske antagelser om at sivilisasjon og likestilling er sammenfallende, i kombinasjon med antagelser om “dem” som det førmoderne, ved at det også her er en forståelse av at “vi” er bedre enn “dem” (Rasack 2008 i Kristensen 2010: 74).

3.7.2 Etnisk identitet

Forskjellige etniske identiteter skapes gjennom interaksjon. (Barth 1969: 9-10). Barth mener at kontakt og interaksjon er en forutsetning for etnisk identitet. Kontakt fører ikke til avvikling gjennom forandring med kulturkontakt, kulturelle forskjeller kan inngå i en etnisk gruppe (Barth 1969: 9-10). Ifølge Barth er det også slik at identitet er både påtvunget og valgt.

Jenkins er derimot opptatt av kategorisering og makt i forhold til etnisk identitet. Jenkins ser på hvordan identitet blir skapt både *internt* og *eksternt*. Den interne identiteten kan være kollektivt eller individuelt. Man lager en selv-definering som sier noe om hvem man er, og som er felles for dem som tilhører denne etnisiteten. Den eksterne identiteten dreier seg om hvordan man blir definert av andre utenfor gruppen. Dette er også med på å skape intern definisjon av dem som definerer. Den eksterne definisjonen kan gradvis forandrer den interne definisjonen gruppen har av seg selv. Slik kan identiteten som for eksempel majoriteten gir en minoritet bli noe som de selv etter hvert tenker om seg selv (Jenkins 2008: 55).

I likhet med Barth mener Jenkins at identitet skapes i møter med andre. Det er gjennom relasjoner man produserer, reproduserer og transformerer tanker omkring identitet. Dette henger nøye sammen med makt og autoritet. Makten til å kategorisere er sentral. Identitet blir noe en skaper for en selv i møte med andre, men også noe andre skaper for deg. Derfor kan man si at identitet skapes i grensene mellom etniske grupper, men også innenfor gruppen selv (Jenkins 2008: 56).

Videre ser Jenkins på hvordan offentligheten er med på å skape identitet for dens innbyggere; gjennom skoleverket, arbeidsmarkedet, og myndighetene med lover og regler. Den offentlige sfæren er med på å kategorisere, diskriminere og stigmatisere grupper, men kan og gi grupper et positivt bilde utad (Jenkins 2008: 62).

Kort sagt: det som er med på å skape identitet er; en selv og sin gruppe, og andres gruppers definering av din gruppe. I sistnevnte inngår også offentlighetens (medias) påvirkning. Dette perspektivet er viktig i forhold til tilskrivning av identitet eksternt. I likhet med teorier om orientalisme og postkolonial feminisme er tilskrivning av identitet et viktig perspektiv når man analyserer relasjonen mellom de to informantgruppene i prosjektet.

3.8 Front- og back-stage og «kunsten» å omgås nordmenn

Sosiologen Goffman har bidratt med teori for å forstå kommunikasjon og samhandling. Han har fokusert mye på det daglige rollespillet som skjer i sosial samhandling. Han var opptatt av hvordan vi fremstiller oss på en mer positiv måte i sosial omgang med andre og slik handler vi i tråd med hvordan vi ønsker å bli oppfattet av andre. Samtidig, gjennom uttalelser og ufrivillige talende handlinger viser vi muligens noe som indikerer noe annet enn det vi ønsker å formidle i representasjonen av oss selv (Goffman 1959).

Denne fasaden vi opprettholder i samhandling med andre er ikke vesentlig når vi er alene eller i samvær med noen vi står svært nær. Dette sammenligner Goffmann med scenen; Hvor han får frem kontrasten av rollespillet gjennom front- og back-stage. Det som er sentralt ved front- og back-stage er at det er ulike arenaer for hvordan vi oppfører oss. Goffman eksemplifiserte dette med hvordan roller i en restaurant utspiller seg; hvor servitørene spilte en rolle i kommunikasjon med kundene (front-stage) enn den han/hun spiller i kommunikasjonen med kokkene på kjøkkenet (Goffman 1959). Kontrasten mellom front- og back-stage vil være

sentral i henhold til klasserommene og fellesarealer som er front-stage, mens lærerværelset er back-stage.

Dette perspektivet er sentralt i forhold til hvilke områder som er forbeholdt noen samtidig som det ekskluderer andre, som legger føringer for kommunikasjonen som finner sted. Perspektivet vil anvendes sammen med etnisk identitet, orientalisme og postkolonial feminisme fordi det også er vesentlig hvem som er tilstede i de sosiale settingene.

«Kunsten» å omgås nordmenn

Når jeg undersøker hvordan informantgruppen med innvandrere etablerer kontakt med nordmenn er denne teorien relevant. Den teoretiske tilnærmingen brukes også i samme sammenheng til å problematisere tanker omkring integrering, ettersom majoritetsbefolkningen også har et ansvar her.

«Blant utlendinger bosatt i Norge er det en gjengs oppfatning at evnen til å opptre høflig og vennlig ovenfor fremmede ikke er blant de sosiale egenskapene nordmenn verdsetter høyest» (Longva 2003:16). Slik introduseres Longva`s artikkel om nordmenns måte å omgås fremmede på. Artikkelen er basert på egne observasjoner og samtaler med venner i den private sfære, og observasjoner fra det offentlige rom som flyplass og gaten. Videre hevder hun at høflighet kan oppfattes som falskhet av nordmenn, og at man derav også er mer ekte om man er mer taus. Dette kobler hun sammen med nordmenns søken etter naturen, en søken etter det ekte; det tause (Longva 2003).

Longva hevder at nordmenn uttrykker kun ekte følelser, høflighetsfraser med fremmede unngår man for å ikke fremstå som falske. Måten å handle i taushet på er en integrert del i hver enkeltes daglige atferd. Det baserer seg på en felles kulturell kode, en kroppsliggjort strategi man benytter seg av i det offentlige rom for at møter med fremmede skal gå glatt og problemfritt. Eksempelvis; hvordan man baner seg frem, bruker kroppsspråk eller kremter i stedet for å si *unnskyld* til personen som står i veien for å lettere komme seg forbi. Longva mener at nordmenns ikke-verbale uttrykk blir formidlet på en slik måte at dem rundt oss forstår budskapet dersom man er kjent med de kulturelle kodene (Longva 2003).

3.9 Avslutning

Vi har fått innsyn i tidligere forskning på introduksjonsprogrammet, og det ble vist at forskningsprosjektet bidrar til ny kunnskap i forskningsfeltet ettersom temaene som ble belyst ikke har blitt sett på i relasjon til introduksjonsprogrammet. Jeg har forklart integreringsbegrepet og ulike integreringsstrategier som er viktig i integreringsprosessen som er relevant både for informantgruppen som jobber i programmet og for informantgruppen som deltar i programmet. Multikulturalismen ble presentert fordi den er god for å forstå og forklare flerkulturelle samfunn og integrering. Så ble det redegjort for ulike former for kapital fordi kapitalene er sentral i forhold til hvordan innvandrerne handler for å få kapital som er viktige i ulike sosiale settinger.

Deretter ble klær som identitetsmarkør eller til reorientering seg på nytt hjemsted belyst. Noe som er viktig for å forstå hvordan sosial endring kan skje i en integreringsprosess for innvandrerne. Så følger teorier om *likhet* og *likestilling*. *Likhet* er sentralt for å forstå det egalitære mønsteret vi har i samfunnet, som det er ønskelig at innvandrerne tilpasser seg til og gjerne enes om. *Likestilling* med fokus på kjønnslikestilling er også et sentralt element i integrerings sammenheng fordi det er en kobling mellom «norskhet» og kjønnslikestilling.

Deretter fulgte faktorer som er sentral i integrerings sammenhenger; makt, resiprositet, orientalisme, postkolonial feminisme og etnisk identitet ble belyst. Alle er sentrale elementer som er viktig å belyse når man undersøker interaksjon og samhandling mellom majoritet og minoritet. Det samme gjelder front- og back-stage teori som er god for å aktualisere det som finner sted bak dører som er lukket for innvandrerne. Sistnevnte teori vil bli brukt sammen med orientalisme, postkolonisme og etnisk identitet ettersom det også er vesentlig hvem som er til stede i interaksjonen som finner sted, og ikke bare hvor den finner sted. Avslutningsvis ble teori om hvordan nordmenn under-kommuniserer i interaksjon med fremmede presentert, noe som er viktig å forstå for å vite litt om hva som møter innvandrerne i integreringsprosessen.

Kapittel 4. Metodisk tilnærming

I dette kapittelet skal jeg ta for meg den metodiske tilnærmingen av avhandlingen, og gjøre rede for mine metodevalg i prosessen. Deretter følger valg av metoder, samt redegjørelse av metodene og feltlokalitet. Så følger informasjon om utvelgelsen av informanter og utfordringer relatert til utvelgelsen. Videre følger de etiske utfordringene og overveielser relatert til felt i relasjonen til informantene og informasjon om NSD godkjenningen for avhandlingen. Deretter følger redegjørelse for forskerrollen i henhold til posisjonering og refleksivitet, samt dens innvirkning på tolkning av materialet. Så reflekteres det over *hjemmeblindhet* i forhold til det å gjennomføre feltarbeid i egen kultur. Videre følger informasjon om systematisering av datamaterialet og hvordan arbeidet med analysen har fungert. Til sist følger avhandlingens validitet og reliabilitet.

4.1 Valg av metoder

Jeg har benyttet meg av de samfunnsvitenskapelige metodene som jeg mener besvarer hovedproblemstillingen og delproblemstillingene på best måte. Jeg har valgt kvalitativ metodetradisjon i forskningsarbeid. Innhenting av datamateriale har foregått gjennom flere ulike metodikker. Jeg har gjennomført en kombinasjon av feltarbeid og intervjuer, som har bidratt til et rikt og mangfoldig datamateriale. Feltarbeidet har bestått av både observasjon og deltagende observasjon. Jeg har gått gjennom alle intervjuene og de nedskrevne observasjonene gjentatte ganger for å ha en god oversikt av empirien og for å ikke overse viktige detaljer underveis. Observasjonene av samhandling mellom ulike aktører ble svært viktig datamateriale for meg. Samtaler fra felt og intervjuer har blitt gjennomført på norsk eller engelsk og uten tolk. Det å gjennomføre felt uten tolk var et bevisst valg. Jeg ønsket å ha kontroll over det som ble formidlet til og fra meg i relasjon til informantene. Bekymringen for at informasjon kunne gå tapt eller bli mistolket gjorde at jeg valgte å ikke bruke tolk i tillegg til økonomiske begrensninger.

Bekymring for å mistolke informasjon kunne imidlertid også skje gjennom språkbarrierer når jeg intervjuet noen som ikke kunne norsk eller engelsk så godt og som dermed ikke kunne uttrykke sine tanker og følelser like godt. Det skjedde ikke ofte, men hadde sammenheng i at et par informanter rekrutterte seg selv til intervju. Av høflighet gjennomførte jeg disse intervjuene, men de ble ikke brukt eller talt med i mengden materiale ettersom

kommunikasjonen mellom oss var dårlig, og jeg ble usikker på hva som ble formidlet til meg, og hva som ble forstått av det jeg formidlet til dem.

Metodene jeg har brukt har vært gode for å svare på hovedproblemstilling og delproblemstillinger. Ved å gjennomføre intervjuer i kombinasjon med feltarbeid beriker jeg empirien. Å samle inn datamateriale gjennom intervjuer kan være vesentlig når forskningens hensikt er å samle inn individers erfaringer og egne tolkninger. For å få et helhetlig bilde av integrasjonsprosessen er det også en forutsetning å benytte seg av observasjoner ettersom deler av prosjektet dreier seg om kontakt og interaksjon med nordmenn. Tolkning av språk og kommunikasjon har også vært nyttig for å svare på problemstillingen (Marshall & Rossmann 2006 i Hovland et al 2010: 11-12).

For å lettere illustrere hvordan metodene er gode for å svare på problemstillingen, så kommer problemstillingen for avhandlingen på nytt her, og under følger delproblemstillingene:

- *Hvordan tilpasser innvandrere i introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?*
- *Hvilke opplevelser har innvandrerne av å etablere kontakt med nordmenn, og hvilke utfordringer møter de i prosessen av å skape relasjoner med nordmenn?*
- *Hvilke opplevelser har innvandrerne i deres forsøk på å tilpasse seg samfunnet?*
- *Hvilke forventninger har innvandrerne til arbeid, og hvilken betydning har språkferdigheter for forventningene?*
- *Hvilken betydning har nettverk og kjennskap til kulturelle koder i en integreringsprosess?*
- *Hvilken innvirkning kan ulike maktdimensjoner ha i introduksjonsprogrammets kontekster og hva kan skje i slike situasjoner?*

4.1.1 Intervju

Madden hevder at intervju er en svært viktig metode for etnograferen og den beste måten å bli kjent med andre på (Madden 2010:67). En viktig del av forberedelsene til datasamlingen var å utforme intervjuguide; jeg utformet lister med spørsmål som ble brukt som veiledning under intervjuene (Larsen 2007: 83).

Jeg benyttet meg av semistrukturerte intervjuguides som ble laget på grunnlag av den informasjonen jeg hadde lest meg opp på før feltarbeidet. Spørsmål sammenfalt med problemstilling og temaer i problemstillingen som skulle gi åpne svar. Samtidig som de ulike semistrukturerte intervjuguidene var tilpasset intervjuobjektet i forhold til rollen vedkommende hadde relatert til programmet. Valg av semistrukturerte intervjuguides var viktig for å kunne ha mulighet for oppfølgingsspørsmål etter hvert, men likevel strukturert nok til at de sentrale spørsmålene til temaene i avhandlingen ble besvart. Jeg hadde en intervjuguide for innvandrere, en for programrådgivere, en for rektorer og undervisningsinspektører, en for lærere, en for ledere i flyktningetjenesten/NAV og en for flyktningkoordinator. Samtidig måtte jeg også ta hensyn til variasjoner innad i hver kategori i henhold til om vedkommende var i programmet eller var ferdig i programmet. Fordelen med semistrukturerte intervjuer er at informanten får prate mer fritt til temaene som tas opp (Larsen 2007: 83).

Semistrukturerte intervjuer ble et viktig verktøy til å tilegne seg kunnskap om spesifikke tema jeg ønsket å følge opp. Mesteparten av disse intervjuene ble tatt opp på båndopptaker, samtidig som jeg tok notater. Av hensyn til noen få informanter som ikke ønsket å bli tatt opp på bånd, ble det ikke brukt båndopptaker, men den verbale kommunikasjonen ble notert ned. Like etter intervjuet var over, noterte jeg ned den ikke-verbale kommunikasjon i intervjuet. Gester, tonefall, mimikk, holdning og følelser ble viktig for å analysere kroppsspråket og den verbale kommunikasjonen for å vite om informanten spøkte, var sarkastisk, ironisk, sint, trist og lignende.

Når man gjennomfører intervjuer er det viktig å være en god lytter ved at man viser respekt, interesse og forståelse for personer du intervjuer (Kvale 2007: 55). Derfor avbrøt jeg ikke informantene, og lot de snakke om det de ønsket å formidle til meg gjennom intervjuet. Dersom de kom utenfor tema, styrte jeg de forsiktig tilbake inn på tema, men i utgangspunktet fulgte jeg intervjuguiden. Videre var det ofte slik at jeg fulgte opp tråder underveis gjennom

oppfølgingsspørsmål. På denne måten fikk jeg også mulighet til å følge opp kunnskap som i utgangspunktet var ukjent for meg (Marshall & Rossmann 2006 i Hovland et al 2010: 11-12).

Samtlige informantene fikk samtykkeskjema som inneholdt informasjon om temaer jeg ønsket å ta opp. Når jeg derimot intervjuet skoleledelse eller de som jobbet i flyktningkontorer ønsket de ofte intervjuguiden tilsendt på forhånd. Jeg sendte derfor dette til de som spurte om det, med forbehold om at det av erfaring kunne dukke opp interessante temaer underveis i intervjuet som gjorde at jeg kunne komme til å stille noen spørsmål utenom dem som nå ble sendt. At de fikk intervjuguiden på forhånd gjorde intervjuet noe mindre spontant. Likevel, dukket det opp en del som ikke var like gjennomtenkt i oppfølgingsspørsmålene.

4.1.2 Observasjon

Observasjon som metode kan fortelle oss hva folk *gjør*, i handling og samhandling som ikke alltid har sammenheng med hva folk *sier* de gjør (Dalland 2017:97). Dalland (2017: 94) mener at observasjon kan gi oss kunnskap som kan være vanskelig å tolke. Derfor er det ofte vanlig å bruke metoden sammen med andre metoder, eksempelvis intervju for å få klarhet i hva man har observert. Gjennom å sette flere observasjoner sammen lærte jeg å kjenne flere av informantene godt. Jeg har benyttet meg av åpen kvalitativ observasjon, hvor jeg har brukt induktiv tilnærming for å gå inn i observasjonen med et mer åpent sinn fordi at jeg har ønsket å la empirien være avgjørende for funnene i studien (Postholm & Jacobsen 2018: 40).

I noen sammenhenger ble jeg en passiv deltager, dette fordi situasjonen ikke tillot meg å ta del i det som skjedde i den sosiale settingen på lik linje som deltagende observasjon. Observasjon ble slik en viktig metode for å tilegne meg informasjon i sammenhenger hvor nøkkelinformanter hadde latt meg få lov til å observere passivt. Slik fikk jeg også tilgang til feltsituasjoner i flyktningetjenesten/NAV og hos skoleledelsen som jeg ellers ikke ville hatt; som møte mellom innvandrere og programrådgiver, innvandrere og flyktningkoordinator, og innvandrere og rektor. Muligheten til å observere disse møtene skjedde i fire av kommunene og gjerne opptil flere ganger der det var mulig. Samtalene dreide seg ofte om hverdagslige utfordringer for innvandrerne, samt oppklaring av rettigheter.

4.1.2 Deltagende observasjon

Deltagende observasjon kan bli utført på ulike vis, som bare ved «å være der» når informantene utfører ulike aktiviteter som er typisk for deres miljø, eller å følge informantene i de ulike sfærene de er i, i løpet av en dag. En nøkkelfaktor ved denne metoden er å delta i det sosiale samværet med småsnakk, intervjuer og på ulike måter tilpasse deg selv til en situasjon på en måte at man blander inn med informantene i den gitte situasjonen (Fangen & Sellerberg 2014: 37-38).

I feltet benyttet jeg meg i stor grad av ustrukturert samtale. Det var viktig for meg at samtalen oppleves som interessant både for oppgavens tema og den jeg samtalte med, på samme tid som jeg som forsker vurderte og styrte samtalen i den retningen som er interessant for å gi meg ny informasjon (Hagen & Skopen 2016: 81). Flere av informantene var nysgjerrige på meg og mitt liv og stilte meg derfor personlige spørsmål. Etersom jeg dermed måtte gi av meg selv, bidro dette til å skape en god relasjon mellom meg og informantene, som var fordelaktig for intervjuet

Jeg har hatt muligheten til å innta mange forskjellige roller i forskningsarbeidet, mye fordi jeg hadde tilgang til områder andre ikke har hatt tilgang til. Samtidig som nøkkelinformanter har latt meg få nokså fritt spillerom til å innta den rollen som passet meg best i enhver situasjon.

Situasjonene jeg har deltatt i er klasseromsundervisning, bosetning av nyankomne familiegjenforente, interaksjon i friminutter både innendørs og utendørs, interaksjon i lærerværelse, lunsjrom i flyktingetjenesten, lunsjpause i klasserommet med innvandrerne, samt sosiale aktiviteter som bowling og matlaging og lignende. SPØRSMÅL: Kan dette flyttes opp rett før avsnittet om askeladden-metoden? Føler det informerer leseren godt om hva du faktisk har gjort, før du snakker mer detaljert om feltet.

Jeg ble tidlig tilskuer av *askeladden-metoden* i feltet; elementer som ikke virker nyttig der og da i feltet kan komme til nytte på et senere tidspunkt. Antagelsen om at noe kan komme til nytte gjør at feltarbeideren noterer og registrere nesten alt man ser og hører i felt. For at materiale ikke skal bli for bredt og fragmentert er det likevel avgjørende for innsamlingen av empirien at man har klare problemløsninger og avgrensninger før man går inn i feltsituasjonen (Eriksen 2003: 56).

Samtidig forsøkte jeg å tenke på Pierre Bourdieu (1996) sine detaljerte beskrivelser i det kabylske hus ved å legge merke til og notere ned så mye som mulig om omgivelsene, som

eksempelvis maleriene som hang på veggene og lignende. I *Det kabylske huset- eller verden snudd på hodet* ser Pierre Bourdieu systematisk etter symboler og mening i omgivelsene rundt menneskene som har direkte eller indirekte innvirkning på livene deres (Bourdieu 1996).

Disse nedtegnelsene viste seg siden å være nyttige i den form at notatene ga meg mer informasjon om informantene enn det jeg fikk gjennom intervjuene med dem. Dette gjaldt hovedsakelig de jeg intervjuet hjemme hos seg selv.

Det har vært svært varierende hvor mye notater jeg har kunnet ta i feltet. Noen ganger befant jeg meg i situasjoner, som i undervisning i klasserommet hvor jeg satt og jobbet med oppgaver på lik linje med innvandrerne hvor det var beleilig å notere ned stikkord-setninger. Det samme gjaldt under morgenmøtet med lærerne og i situasjonene på flyktningkontorene som møter. Når omgivelsene ikke tillot å ta notater som under lunsjpausene med lærerne eller innvandrerne, unnskylte jeg meg og sa at jeg hadde behov for å ta litt notater før undervisningen begynte igjen til å notere ned mer utfyllende noe av det som skjedde tidligere på dagen. Jeg sørget for å ikke fylle dagene med tett undervisning eller annet opplegg som tok opp all min tid så godt det kunne gjøres, slik at jeg ville få tid mellom undervisningsøktene til å notere mer utfyllende gjennom skoledagen, mens stoffet fortsatt var ferskt.

Hver dag før jeg dro fra felt hadde jeg likevel behov for å notere ned noen mer utfyllende beskrivelser av dagen eksempelvis på en kafé eller i bilen før jeg dro hjem, etter hvert fant jeg ut at det var hurtigere å snakke inn på lydbånd i bilen refleksjoner omkring observasjonene. Når jeg kom hjem noterte jeg ned refleksjoner, observasjoner og tanker etter dagen, leste over notatene mine og planla neste dag i felt. I observasjonene har jeg forsøkt å bare beskrive situasjoner slik de utspilte seg og ikke ligge noe mening i dem, foruten refleksjonene mine som ble notert for seg og arkivert ved nedtegnelsene av observasjonene.

4.2 Utvalg av informanter og feltsted

Kontakten med de ulike kommunene ble etablert gjennom mail, telefon og personlig oppmøte. Prosjektbeskrivelse og informasjon/samtykkeskriv ble sendt via e-post. Når det kommer til informanter så har utvalget blitt til på mange ulike vis.

Enkelte ganger kunne jeg velge ut dem jeg syntes var mest interessant å komme mer i kontakt med, ut ifra deres språkferdigheter. Dette skjedde blant annet gjennom deltagende observasjon

i klasseromsundervisningen. Andre ganger tok informanter kontakt med meg fordi de hadde noe de ønsket å fortelle meg, andre ganger valgte nøkkelinformanter ut personer som kunne være aktuell for meg å prate mer med. I denne sammenhengen var språkbeherskelse også viktig. Jeg gjorde det derfor klart for nøkkelinformanter at det var en forutsetning at aktuelle informanter måtte beherske norsk eller engelsk på et nivå som gjorde kommunikasjonen forståelig.

På tross av at informantene måtte ha en viss grad av språkferdigheter for å bli brukt som informanter vil jeg likevel hevde at jeg endte opp med et bredt utvalg informanter som representerte ulike sosiale lag, utdanningsnivå, etnisitet, sivilstatus og lignende

Når det gjelder informantgruppen som jobber i introduksjonsprogrammet spurte jeg de om jeg kunne intervju de, andre ganger tilbydde de seg å bli intervjuet. Jeg måtte også få tillatelse fra de til å være tilstede i ulike sosiale settinger, for eksempel i klasserommet. Et stort flertall av informantene som jobber i programmet hadde lest seg opp på prosjektbeskrivelse, samtykkeskjema og intervjuguider før de valgte å delta i prosjektet.

I datamaterialet som er analysert i avhandlingen var det elleve informanter som jobber i programmet, ti syriske informanter, fem informanter fra Eritrea, to fra Somalia og en informant fra Etiopia. Sytten av disse informantene er menn, og er tolv kvinner. Og i henhold til alder var åtte informanter i aldersgruppen 20-30 år, ti informanter var 30-40 år, åtte informanter var 40-50 og tre informanter tilhørte aldersgruppen 50-60 år. I aldersgruppen 20-30 år var der ingen av de som jobber i programmet. Men de dominerte derimot i gruppen 40-50 år og var alene i gruppen 50-60 år. Under følger en oversikt over hvor lenge informantene har gått i programmet på den tiden jeg møtte dem:

- 6-12 måneder: Habte, Amina, Hirut, Akale og Ahmed
- 12-18 måneder: Girma, Selda, Belay, Diana og Dilber
- 18-24 måneder: Hussein, Yana, Mohammad og Cali
- Gjennomført 2 år i introduksjonsprogrammet: Kawa, Abraham, Delavan og Alan

Gjennom å benytte meg av eget nettverk, og dem igjen av sine nettverk har jeg fått tilgang til arenaer som ellers hadde vært lukket for meg. Gjennom egne kontakter fikk jeg tilgang til tre kommuner. Egen sosial kapital ble derfor viktig for å skaffe tilgang til noen feltlokaliteter. I denne sammenhengen ble også tillit sentralt; når noen «går god for deg» er det mest sannsynlig lettere for å få aksept og bli vist tillit.

Jeg hadde derimot noen utfordringer med å få innsyn til flyktningshjelpen/NAV. For å gjennomføre prosjektet var jeg avhengig av å få tilgang til en rekke mennesker og ulike arenaer. I noen av kommunene jeg besøkte var flyktningshjelpen en del av voksenopplæringen, men for det meste var den en del av NAV kontoret i kommunen. Flyktningshjelpen/NAV var gjennomgående en institusjon som var vanskelig å få tilgang til. Dette også på tross av at samarbeidspartnere i voksenopplæringen i den samme kommunen «gikk god for meg» da de tok kontakt med flyktningstjenesten i kommunen. Dette skjedde etterfulgt av at jeg selv hadde vært i kontakt med dem men blitt avvist, andre ganger forhørte jeg meg om dem som jobbet i ledelsen i voksenopplæringen kunne ta kontakt med flyktningstjenesten/NAV før jeg selv forsøkte å komme i kontakt med dem.

Hovedsakelig ble min forespørsel avvist, andre ganger ba de meg sende prosjektbeskrivelse og samtykkeskjema. Gjerne etterfulgt av en samtale over telefon med ytterligere spørsmål før de sa nei til meg personlig. Jeg forsøkte alltid å be om et møte, men fikk høre at de ikke hadde tid til å treffe meg, men at vi kunne prates over telefon eller mail.

Grunner til hvorfor jeg ikke fikk intervju de som jobbet i flyktningstjenesten/NAV eller de som besøkte tjenesten var at det ikke passet grunnet hektiske dager med mye arbeid, mens andre oppgav at de ønsket å beskytte sine klienter og/eller sine ansatte. Jeg forhørte meg også om å komme på et tidspunkt de ikke hadde det så travelt. Da fikk jeg opplyst at de antagelig hadde det like travelt da.

Jeg fikk muligheten til å besøke to flyktningstjenester gjennom feltarbeidet, dette på grunn av eget nettverk. Jeg kjenner en person som er leder for flyktningstjenesten i en kommune. Hun sa ja til å ta imot meg og forhørte seg med en kollega i nabokommunen som også var leder i flyktningstjenesten i den kommunen. I alt var jeg tatt kontakt med 20 flyktningskontorer.

Når det gjelder voksenopplæringssentrene rundt om i kommunene fikk jeg tilbud om å besøke langt flere kommuner enn de jeg besøkte. Jevnt over var de positive, imøtekommende og nysgjerrige på forskningsprosjektet. Jeg kontaktet i alt 20 voksenopplæringssentre, fikk bare avslag fra fire. De åtte kommunene jeg valgte å besøke ble de som lå geografisk nærmest hverandre, slik at det ikke ble for sprett i forhold til reising, og som hadde sagt ja til å la meg gjennomføre feltarbeid hos dem.

4.2.1 Kommunene

Jeg har valgt flere lokaliteter for å få et større tilfang av empiri. Jeg skal nå kort si litt om kommunene jeg besøkte og hvordan feltarbeidet i de ulike kommunen fungerte. Noen ganger hadde jeg blitt gitt så liten tid i kommunene at flere av intervjuene måtte gjennomføres utenom tiden jeg var på besøk hos dem.

Kommune 1: Kommunen består av en flere øyer og grenser til en bykommune. Folketallet ligger på rundt 20 000 til 30 000 innbyggere. Jeg tilbrakte 6 uker i denne kommunen, hvor jeg var til stede i ulike klasser og tilbragte mye tid med de ansatte i voksenopplæringen. Her intervjuet jeg fire innvandrere, to rektorer; en av dem gikk over i en ny stilling på det tidspunktet jeg var der og en undervisningsinspektør.

Kommune 2: Denne kommunen grenser også til en bykommune. Innbyggertallet ligger i dag på omkring 20 000 til 30 000 innbyggere. Jeg intervjuet tidligere undervisningsinspektør, rektor ved voksenopplæringen og tre innvandrere. Jeg hadde innpass til lærerværelse, fulgte undervisningen og var i kommunen i tre uker.

Kommune 3: Denne kommunen er en fjordkommune, med et innbyggertall som ligger mellom 2000 og 4000. Jeg var i kommunen i fem dager, hadde tilgang til lærerværelset og fulgte undervisningen. Jeg intervjuet undervisningsinspektør og tre innvandrere.

Kommune 4: Kommune er en kystkommune med 2000 og 4000 innbyggere. Kommunen har nylig startet opp med introduksjonsprogram. Innvandrerne hadde derfor bare opptil omkring seks måneders fartstid i programmet. Jeg tilbrakte en dag i kommunen og intervjuet flyktningkoordinator og en innvandrere.

Kommune 5: Kommunen er en fjordkommune med et befolkningstall på et sted mellom 1000 og 3000 innbyggere. Kommunen er relativt ny oppstartet med introduksjonsprogrammet. Alle informantene hadde gått fra to måneder til et år i introduksjonsprogrammet. I kommunen intervjuet jeg seks innvandrere og to som jobber i programmet; leder for voksenopplæring og leder for flyktningetjenesten. Jeg var også med på bosetning av tre familiegjenforente, besøkte voksenopplæringen, og ellers fulgte lederen i flyktningetjenesten i sitt daglig arbeid.. Jeg tilbragte i alt fire dager i kommunen.

Kommune 6: Denne kommunen er også en fjordkommune med 8000-10 000 innbyggere. Jeg intervjuet leder for flyktningetjenesten, rektor for voksenopplæringen, to programrådgivere og

seks innvandrere. Jeg tilbrakte tre dager i kommunen, var til sted i et møte i flyktningetjenesten, og ellers fulgte lederen i flyktningetjenesten i hennes daglig arbeid.

Kommune 7: Denne kommunen er en bykommune. Innbyggertallet ligger på 100 000-300 000. Jeg var i kommunen i to til tre uker, var med i undervisningen, hadde tilgang til lærerværelse og intervjuet tre innvandrere.

Kommune 8: Er en bykommune og industrikommune. Innbyggertallet er mellom 7000 til 10 000 innbyggere. Jeg intervjuet flyktningskoordinator, to lærere, programrådgiver, rektor ved voksenopplæringen og tre innvandrere. Her hadde jeg innpass til lærerværelse.

I alt har jeg gjennomført 47 intervjuer, 18 av disse intervjuene var med de som jobber i programmet, 29 av intervjuene var med innvandrere. I alt var 24 av intervjuene dybdeintervju. I tillegg har jeg et stort omfang av nedskrevne notater fra observasjoner fra kommunene.

4.3 Ethiske vurderinger og NSD godkjenning

I henhold til de etiske retningslinjer beskyttes informanter innenfor nasjonalt lovverk i forhold til personvernopplysninger. Før feltarbeidet startet var prosjektet mitt godkjent av NSD-Norsk senter for forskningsdata. NSD vurderer forsknings- og studentprosjekter som behandler personopplysninger. Retten til selvbestemmelse, privatliv, beskyttelse, medfødte rettigheter og respekt står sentralt i denne sammenheng. Alle informantene har deltatt frivillig i prosjektet. De er også blitt informert om retten til å trekke seg fra deltagelse, med bidraget sitt uten å oppgi grunn (Hagen & Skorpen 2016: 182-186). I gjengivelsen av informantenes uttalelser har jeg i en viss grad redigert språk slik at det blir mer grammatisk korrekt, men jeg har ikke byttet ut informantenes ord med andre.

Gjennom hele prosjektet fra prosjektbeskrivelsen til ferdig resultat har jeg handlet i tråd med de retningslinjene NSD har godtatt i henhold til anonymisering. Dette vil si at informanter er blitt gitt fiktive navn og det samme gjelder kommunene. Videre har jeg noen ganger måtte endre på indirekte opplysninger som kan gjøre en person gjenkjennbar. Annen sensitiv eller gjenkjennbar informasjon relatert til kommuner og informanter er også blitt endret på eller jeg har unnlatt å ta med datamateriale på grunn av hensyn til informanters ønsker eller av hensyn til deres sikkerhet. Det er derfor viktig å få frem at innholdet i informantenes erfaringer er

sanne, det er bare elementer som informanters navn og lignende som er endret på (Hagen & Skorpen 2016: 182-186).

Jeg har samlet empiri fra åtte forskjellige kommuner, av hensyn til NSD retningslinjer og informantenes ønsker om anonymitet har jeg valgt å ikke oppgi navnet på de, foruten noen generelle opplysninger om kommunene og at det gjelder åtte kommuner på Vestlandet.

4.4 Forskerens rolle

I vitenskapelige avhandlinger etterstreber man å skape en objektivitet og saklighet i hvordan man skriver, argumenterer for og tolker materialet. Det er ikke bare informantene som er formet av sin historie og sin sosialisering. Min posisjonering er også formet av min oppdragelse, utdanning, etnisitet, nasjonalitet, historie, kjønn og erfaringer som kan influere elementer i forskningen. Derfor er det viktig å posisjonere seg slik at man er bevisst på sin etnografiske ryggsekk med antagelser og fordommer. Man skal derfor etterstrebe refleksivitet i teksten ved å eksempelvis reflektere over om politisk ståsted kan synes i avhandlingen (Madden 2010: 20-23). I feltperioden, når jeg analyserte datamateriale og underveis i skriveprosessen har jeg måtte reflektere over min egen posisjonering, mine antagelser og forståelser. I enkelte situasjoner kunne jeg bli en outsider, heldigvis skjedde ikke dette så ofte. Dette skjedde eksempelvis under matpauser hvor innvandrerne satt med dem som hadde samme nasjonalitet som en selv og snakket morsmålet sitt seg imellom. Jeg er født og oppvokst i Norge og har samiske røtter. Dette har antagelig innvirkning på hvordan jeg tolker materialet slik jeg gjør.

Når man trer inn i ulike roller som forsker kan man bruke seg selv som informant ved at man kan føle på kroppen hvordan de ulike rollene oppleves ved å være i disse rollene, gjennom refleksjoner over notater fra min deltagelse i feltet har jeg brukt meg selv som informant (Wadel 2014: 68). Som nevnt i avsnittet over fikk jeg rollen som outsider, andre ganger ble jeg oppfattet som en lærling, en student, en assistent, en observatør, en gjest og til og med en venn.

4.5 Feltarbeid i egen kultur

Hjemmeblindhet kan være en farlig fallgrube når man gjennomfører felt i egen kultur. Det kan være lett å ta for gitt viktige aspekter ved ens kultur og derfor unnlate å forklare viktige kulturelle praksiser fordi forskeren selv har inngående kjennskap til samfunnet feltarbeidet blir gjennomført i (Eriksen 2003: 65-66). Jevnlig tas det opp problematikk rundt feltarbeid i egen kultur blant antropologer. Selv har jeg hatt stor glede av norsk *hjemmeantropologi* gjennom arbeidet med denne avhandlingen. Eksempelvis tar Marianne Gullestad (2002), Grete Brochmann (2003) Knut Kjeldstadli (2003), Unni Wikan (1999), Thomas Hylland Eriksen (2008) og Harald Vike (1994) utgangspunkt i egen kultur.

4.6 Transkribering, koding og analyse av datamaterialet

Jeg har tolket de empiriske dataene ved hjelp av det teoretiske rammeverket i forskningsprosjektet. Den samhandlingen som finner sted mellom informanter og de handlingene eller utsagnene en informant foretar seg må forstås i relasjon til den konteksten som jeg som forsker forsøker å gjøre rede for. Jeg har forsøkt å vise hvordan min rolle som forsker har innvirkning på analysen og på hvilke utfordringer jeg har hatt i prosessen med å samle inn datamaterialet. Samtidig kan også informantene være preget av de forventningene de har til meg som forsker.

Gjennom transkribering av intervjuet får man mulighet til å gjenoppleve intervjuet i etterkant (Dalland 2017:88). Intervjuene ble transkribert kort tid etter at intervjuet var gjennomført for å ikke glemme viktige detaljer. I transkriberingen får en ikke frem nyansene i stemmen, mimikken i ansiktet og annet kroppsspråk «blir borte» (Dalland 2017:89). Siden dette var interessant for forskningsprosjektet mitt noterte jeg ned ikke-verbal kommunikasjon og kroppsspråk som var relevant under intervjuet for hånd og notatene ble arkivert sammen med transkriberingene av intervjuene.

Før jeg gikk i gang med å analysere datamateriale lagde jeg en god strategi for analysen for å sikre at jeg fant de mest sentrale funnene. I kodingsprosessen anvendte jeg ulike fargekoder både i observasjonsnotatene og i de transkriberte intervjuene. Fargekodene var nyttig for å få bedre oversikt over funnene relatert til temaene jeg ønsket å belyse. Jeg satte deretter de ulike

fargekodene/temaene inn i et oversiktsskjema for å få en mer helhetlig forståelse og for å lettere kunne se mønstre i datamaterialet.

4.7 Reliabilitet og validitet

Oppgavens validitet forteller om hvorvidt studien er relevant og gyldig. Det er viktig at det man forsker på har relevans og er gyldig for problemet som skal undersøkes. Reliabiliteten dreier seg derimot om datamaterialets pålitelighet, eksempelvis at eventuelle feilmarginer opplyses om (Dalland 2012: 52).

Med hensyn til validitet skal man kunne trekke gyldige slutninger fra resultatene i en studie for det som man ønsker å undersøke (Dahlum 2018). For å øke validiteten har jeg eksempelvis brukt definisjoner, for å forhindre mistolkninger, og virkelig spesifisere hva jeg mener med de begrepene som blir anvendt i forskningsprosjektet. Samtidig har jeg forsøkt å besvare det jeg har ønsket å undersøke i denne studien. Jeg mener besvarelsen er tilfredsstillende for problemstillingen.

Når det gjelder reliabiliteten i oppgaven vil jeg beskrive den som lav. Ved å si at reliabiliteten er lav, mener jeg ikke at datamaterialet ikke er pålitelig, men det jeg henviser til her er i hvilken grad resultatene kan etterprøves. Etersom studien tar utgangspunkt i menneskelig interaksjon vil det være svært vanskelig å gjenskape studien med veldig like resultater på tross av at man bruker samme metoder, teori og problemstilling. På grunn av at det vil bli vanskelig å klare å få de samme premissene for studien. Informantenes opplevelser og erfaringer er personavhengige. Mange faktorer spiller inn på innsamlingen av datamaterialet, eksempelvis konteksten intervjuene ble gjennomført i. Jeg tror også den store variasjonen i hvor og hvordan empirien ble samlet inn gjør det vanskelig å gjenskape studien.

Analysen som ble foretatt er avhengig av problemstillingen for avhandlingen:

- *Hvordan tilpasser innvandrere i introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?*

Samt del-problemstillingene:

- *Hvilke opplevelser har innvandrerne av å etablere kontakt med nordmenn, og hvilke utfordringer møter de i prosessen av å skape relasjoner med nordmenn?*
- *Hvilke opplevelser har innvandrerne i deres forsøk på å tilpasse seg samfunnet?*
- *Hvilke forventninger har innvandrerne til arbeid, og hvilken betydning har språkferdigheter for forventingene?*
- *Hvilken betydning har nettverk og kjennskap til kulturelle koder i en integreringsprosess?*
- *Hvilken innvirkning kan ulike maktdimensjoner ha i introduksjonsprogrammets kontekster og hva kan skje i slike situasjoner?*

4.8 Avslutning

De metodologiske tilnærmingene til avhandlingen er vist. Som metoder har samling av semistrukturerte intervjuer og nedskrevne notater fra passiv og deltagende observasjoner vært anvendt. Deretter fulgte utvelgelsen av informanter og feltlokalitet, samt utfordringer relatert til dette. Videre fulgte redegjørelse for utfordringen ved *hjemmeblindhet* som er relevant å ta stilling til når man gjennomfører feltarbeid i egen kultur. Videre de etiske avgjørelsene tatt opp og diskutert i forhold til hensyn til informantene. Deretter fulgte posisjonering og refleksivitet i forhold til forskerrollen. Videre ble det reflektert over rollen som forsker. Eksempelvis kunne jeg som forsker tre inn i ulike roller som gjorde at jeg kunne bruke meg selv som informant. Deretter fulgte informasjon av systematisering datamaterialet i fargekoder og oversikter for å lettere kunne arbeide med analysen. Avslutningsvis fulgte avhandlingen reliabilitet og validitet.

Kapittel 5. Presentasjon av funn

I dette kapittelet skal jeg presentere funnene i avhandlingen. Funnene er kategorisert etter delproblemstillinger i ulike delkapitler. For å sikre helheten i hvert delkapittel følger det i slutten av hvert delkapittel oppsummerende drøfting for å løfte frem og sammenstille de viktigste funnene i delkapittelet. I det siste delkapittelet presenteres funn som besvarer hovedproblemstillingen.

5.1 Kontakt med nordmenn og opplevelser av en utfordrende integreringsprosess

I dette delkapittelet blir denne delproblemstillingen besvart:

Hvilke opplevelser har innvandrerne av å etablere kontakt med nordmenn, og hvilke utfordringer møter de i prosessen av å skape relasjoner med nordmenn?

Blant informantgruppen med innvandrere var det et stort flertall som synes at det er utfordrende å komme i kontakt med og bli kjent med etniske nordmenn. Dette gjelder spesielt den første interaksjonen, altså det første møtet med en person som tilhører majoritetsbefolkningen. Mange av innvandrerinformantene oppgir at de ønsker mer kontakt med nordmenn, at de føler seg ensomme eller at de opplever at de strever med å bli integrert. Videre opplever flere å bli oversett, og mange opplever det som at de må være svært aktiv i interaksjon med nordmenn for å etablere og opprettholde kontakt.

Noen av informantene har benyttet seg av ulike integreringsnøkler, det vil si at de har oppdaget og bruker strategier som fungerer for å oppnå kontakt med nordmenn. De gjør dette på forskjellige måter, men oppnår samme resultat. Andre innvandrere derimot så ikke ut til å ha funnet gode integreringsnøkler så langt. De opplevde integreringsprosessen som utfordrende blant annet på grunn av vanskeligheter med å komme i kontakt og etablere bekjentskap og vennskap med nordmenn.

Tre innvandrere beskriver å ha funnet en integreringsnøkkel. Kawa (mann) fra Syria forteller om hvordan han opplever nordmenn:

«Noen sier at nordmenn er litt lukket. Men jeg har lagt merke til at de mangler bare den første kontakten. Hvis du begynner å ta kontakt med en nordmann, så kommer man gjennom og får kontakt. Nordmenn er veldig høflig. De tar alle hensyn til at du

ikke kan norsk, de snakker sakte og tydelig. Det er veldig bra. Kanskje noen (nordmenn) kan ta kontakt, men ikke alle. [...] Den første kontakten må man ta selv, og så må man vise seg fra sin beste side.»

Kawa ser ut til å ha akseptert den manglende kommunikasjon i møte med nordmenn, samtidig som han har tilpasset seg til å være den som står for den første interaksjonen i sosiale sammenhenger med nordmenn. Kawa har skjønnet at denne første interaksjonen er viktig, derfor viser han seg også fra sin beste side. Han forstår at dersom han legger litt ekstra innsats i det første møtet med nordmenn har han mulighet til å øke sin *sosiale kapital* (Bourdieu 1986).

Kawa løste problematikken ved å selv være den som stod for den første kontakten. Abraham (mann) fra Eritrea forteller at han ofte følte seg oversett av etniske nordmenn. For å unngå å bli oversett har han valgt å stå for den første kontakten i møte med nordmenn han ikke kjenner fordi han opplever seg oversett om han ikke tar kontakt. Abraham har gjort en stor innsats i dele av seg og bruke humor for å bli inkludert i jobbsammenheng:

«På jobben har jeg integrert meg. Og da mener jeg at jeg har hjulpet hele avdelingen å bli kjent med en svart mann, en mann med en fremmed kultur. Jeg sa at jeg var fra Afrika. Det er afrika-tid, beklager at jeg er forsinket i dag, sa jeg. Det var mye tull. De skjønner meg på mange områder, og så bruker jeg humor. Da vi ble kjent, syntes jeg andre ting om de (les: nordmenn). Nå er det ikke det samme, nå kjenner jeg de. Det blir ikke det samme igjen. De har også blitt kjent med en fremmed. Vi er venner og kolleger nå. Vi som flyktninger og innvandrere må være ganske åpen og villig til å integrere oss. Og så hadde sikkert noen av de fordommer, men de blir likevel kjent med oss. Da er det bare å være åpen og flink, vi har jo lyst til å bli integrert.»

Abraham har gjort en innsats for å tilpasse seg miljøet og de andre ansatte på jobben. I likhet med Kawa har han overkommet utfordringer med å skape relasjoner til nordmenn. Han har valgt å gjøre dette ved å være aktiv i interaksjon med nordmenn og ved å dele av seg selv, legge fordommer til side og bruke humor i den prosessen med å etablere kontakt. Slik bruker Abraham humor som inngangsport til bekjentskap og vennskap.

Videre forteller Abraham:

«Noen innvandrere er svake på grunn av traumer og andre vanskelige situasjoner. Det kan være litt dumt å forvente at de skal starte dialogen. De er svake, og da må samfunnet og være villig til å ta imot og hjelpe dem å bli integrerte. Det er ikke lurt å

tenke at de må integrere seg. Tenk at de er svak og sårbar. [...] Da må vi være flinke vi og. Nå er jeg nordmann og da må jeg snakke. Jeg må starte, jeg må være åpen for å ta imot.»

Tilsynelatende mener Abraham at det bør ligge mer ansvar på majoritetsbefolkningen i integreringsprosessen når det kommer til interaksjon og det å etablere kontakt med andre. Han nevner innvandrere som er svakere enn seg selv, som ifølge han ikke har de samme forutsetningene for å bruke samme strategier som han brukte i sin integreringsprosess.

I motsetning til de fleste innvandrerne føler Abraham seg ferdig integrert og sier “nå er jeg nordmann”. Han har vært i Norge i åtte år, og i løpet av den tiden har hatt fått to barn. Selv om Abraham ser på seg selv som nordmann, mener han likevel at han må være åpen og starte dialogen i møte med andre innvandrere.

Videre kan vi se at Abraham har valgt en strategi som kan sammenfalle med Eriksens (2010:273-4) og Berry & Sams (2013:153) fremstilling av integrering for å bli inkludert i miljøet på arbeidsplassen sin. Ved at han opprettholder kulturell identitet samtidig som han deltar i interaksjon som finner sted på arbeidsplassen. Kawa har valgt å gi av seg selv, overkomme fordommer og bruke humor som verktøy for å etablere kontakt og bli akseptert. Han ivaretar sine kulturelle særpreg ved å la dem han jobber med å bli kjent med ham slik han er. Abraham selv-definerer seg som en svart afrikansk mann, som for han sier noe om hvem han er, og hva som er felles for dem som tilhører denne etnisiteten (Jenkins 2008:55). Samtidig definerer han seg som nordmann og anser seg som en del av det norske fellesskapet.

Selda, (kvinne) fra Syria forteller:

«Jeg har en norsk venn. Jeg er veldig takknemlig for at hun er min venn. Jeg traff henne på kvinnekafeen. Hun er nesten som en storesøster for meg. Hun lærer meg mye om det norske samfunnet og vi er gode venner og er mye sammen. [...] Hver fjortende dag arrangeres kvinnekafeen av røde kors. Da har vi mat og kaffe og vi får snakke masse med norske damer. Jeg inviterte min venninne hjem til mitt hus og siden inviterte hun meg hjem til hennes hus. [...] Jeg går også på språkkafe, den arrangeres annen hver uke. [...] Jeg skulle ønske jeg hadde mer kontakt med nordmenn. Jeg skulle gjerne hatt flere norske venner. Jeg liker vennene jeg treffer gjennom skolen, men jeg skulle hatt venner som er ordentlige nordmenn sånn som du, de kan språket godt og vet mye mer om den norske kulturen. Jeg kan lære så mye av å være med nordmenn.»

Selda har gjort en innsats for å tilpasse seg livet i Norge. Hun har strategisk valgt å omgås nordmenn så mye som mulig. Gjennom å ta del i det som arrangeres i frivillig sektor har hun klart å etablere kontakt med en norsk kvinne. Hennes integreringsnøkkel er dermed å finne arenaer hvor det kan være lettere å komme i kontakt med nordmenn på.

De to tilbudene som hun deltar på, arrangeres hver fjortende dag. Hun forsøker å gjøre mer ut av kontakten hun får på kvinnekafeen ved å omgås en fra kvinnegruppen på privaten. Likevel, er ikke Selda fornøyd med omfanget av kontakten hun har med nordmenn. Hun signaliserer også at hun opplever kontakten med nordmenn som sentral i forhold til å utvikle seg språklig og kulturelt i integreringsprosessen.

Selda er svært takknemlig for sin norske venninne og opplever det som at de har et svært nært forhold. Selda sier: «hun er nesten som en storesøster for meg». Ut ifra dette sitatet er det tydelig at Selda ser på sin norske venninne som mer enn venn. Måten hun bruker begrepet «storesøster» for å forklare deres relasjon kan tyde på at hun opplever relasjonen som familiær, nær og sterk. Det er ikke uvanlig at vennskap i søskenrelasjon oppleves sterkere enn vennskap med dem man ikke er i familie gjerne fordi at man deler oppvekst som kan gjøre en svært knyttet.

Samtidig er det interessant at Selda brukte begrepet «storesøster» og ikke sa «søster». Storesøster er gjerne en man ser opp til og som er viktig å få anerkjennelse av. Samtidig kan også en storesøster dominere og herske. Derfor er makt og hierarki relevant i denne sammenhengen. Selda sier at venninnen lærer henne om det norske samfunnet. Selda opplever seg muligens underordnet sin norske venninne. Dette kan for eksempel bli tilfelle dersom det ikke er en viss resiprositet, altså gjensidighet i relasjonen mellom dem (Eriksen 2010:178-181).

På ett nivå kan det være noe resiprositet mellom dem ettersom invitasjonen til hjemmebesøk ble gjengjeldt. Antagelig tenker Selda på relasjonen som asymmetrisk ettersom hun sier at hun får mye ut av vennskapet. Hun opplever et behov for å få norske venner som kan språket godt og vet mye om den norske kulturen. Ved å få dette gjennom sin norske venninne *mottar* Selda noe som er verdifullt for henne, og antagelig er det utfordrende for henne å opprettholde resiprositeten mellom dem ved å ikke kunne gjengi i lik mengde som hun opplever at hun får av den norske venninnen.

Noen innvandrere har utfordringer med å finne gode integreringsnøkler. Gjennom fortellingene til Girma, Habte og Belay fra Eritrea og Cali fra Somalia kommer det frem at de har utfordringer med å skape relasjoner til nordmenn og opplever konsekvenser av dette.

Girma, (mann) fra Eritrea, er av samme oppfatning som Kawa og Abraham om at det er utfordrende å etablere kontakt med nordmenn. Han forteller:

«Jeg bor i Norge. Jeg må ha integrering med norske folk. Jeg må kjenne den norske kulturen. Det er veldig vanskelig for meg å bli integrert. For jeg synes det er vanskelig å komme i kontakt med nordmenn. I mitt land for eksempel klemmer vi når man treffer nye folk. Her gjør folk nesten aldri slikt.»

I motsetning til Kawa, Abraham og Selda som har brukt ulike integreringsnøkler for å etablere kontakt med nordmenn, har Girma mislykkes i å etablere den samme kontakten. I det Girma sier, er det stor kontrast i hvordan man imøtekommer en som er ukjent i Eritrea i forhold til en ukjent i Norge. Han sier at han også opplever det som vanskelig å bli integrert, fordi det er utfordrende å komme i kontakt med nordmenn. Dette kan henge sammen med hvilke forventninger man har eller hvilke praksiser man har som inkluderer møte med nye mennesker.

Habte, (mann) fra Eritrea forteller om utfordringer med å komme i kontakt med nordmenn:

«Integrering må skje på norsk. Og jeg bor i Norge nå, så da må jeg lære meg språket. Språket gir meg nye muligheter og med språket kan jeg bidra til demokratiet. Og jeg trenger skolen for å få meg jobb. Jeg trenger norske venner, men det er vanskelig for meg. Jeg prøver å si hei, men de (nordmenn) hilser ikke tilbake til meg.»

Habte opplever det å lære seg norsk som svært viktig for å bli integrert og for å bidra i demokratiet. Dette er imidlertid ingen enkel oppgave når han mangler nordmenn å snakke med. Han opplever også å bli oversett av nordmenn han forsøker å komme i kontakt med og har utfordringer med å etablere kontakt med nordmenn.

Cali, (mann) fra Somalia, går på språkkafé arrangert av det lokale biblioteket en gang i uken. Dette gjør han for å trene på språket eller «snakkingen» som han sier selv. Det er imidlertid kun her Cali får trent seg i norsk utenom skolen. Han oppgir at han ikke har norske venner eller bekjente. Han sier, at han for det meste er hjemme etter en dag på skolen og slapper av foran tv-en, eller gjør lekser. I helgene tilbringer han tid med de andre somaliske mennene fra skolen. I likhet med Selda deltar Cali på språkkafe, men har i motsetning til henne ikke klart å

etablere noen gode relasjoner her, og opplever derfor språkkaféen kun som et sted for å trene seg i språket.

Belay (mann) fra Eritrea forteller:

«Jeg vil ha norske venner. Men jeg har ikke klart å få det. Nordmenn er vanskelig å komme i kontakt med. I Eritrea snakker alle med alle. Det er en helt annen kultur. I Eritrea snakker vi med fremmede og vi kan lett få oss nye venner. Jeg savner også familien min, jeg trodde de kunne komme til Norge nå i høst, men det får de ikke.»

Belay sin fortelling er svært lik Habtes fortelling. Han har heller ikke klart etablere bekjentskap eller vennskap med nordmenn. Det som er annerledes er at Belay nevner savn av familien og skuffelsen av at de ikke får komme til Norge. Noen informanter nevnte lignende eksempler på familie-gjenforening som ikke har gått som forventet. Mange informanter nevnte savnet av familien som en vedvarende og konstant lengsel. Generelt kan det virke som at jo mer innvandreren følte seg som en del av samfunnet, jo mindre ble denne lengselen. Sorgen og lengselen etter familien i hjemlandet gjorde seg ofte tyngst i den tiden man var mer ensom og ikke hadde etablert noen særlige relasjoner til andre.

Cali, Habte, Belay har et nettverk av menn fra samme nasjon som seg selv. Både Cali og Belay bor i en kommune hvor det er flertall av menn som har innvandret alene, men som har familie i hjemlandet. De aller fleste søker familie-gjenforening. De kom til Norge med en forventning om at familien kunne komme når de hadde bosatt seg. Familie-gjenforening kan være en emosjonell, krevende og langvarig prosess. Sammen med utfordringer med å komme i kontakt med nordmenn, kan denne kombinasjonen føre til at de oppsøker andre i samme situasjon. Da utvikles det en segregering, en tilhørighet med andre fra minoriteten som er i samme situasjon. Som gjør at man lever videre med sin egen kulturelle livsstil og har svært lite kontakt med andre utenom dette fellesskapet (Eriksen 2010: 273-4).

Segregering kan dermed ha blitt en midlertidig konsekvens av at disse informantene ikke har klart å integrere seg. Med segregering i denne sammenhengen tenker jeg som en tilnærming til samfunnet. Nærmere bestemt som en uheldig konsekvens av manglende kontakt med majoritetsbefolkningen hvor man opprettholder det som er karakteristisk ved egen kultur og livsstil med lite påvirkning fra majoritetsbefolkningens skikker (Eriksen 2010: 273-4).

Avvisningen fra majoritetsbefolkningen som Girma, Habte, Cali og Belay opplever kan også føre til marginalisering og holdningsresiprositet for innvandrerne. Avvisningen fra

storsamfunnet kan føre til negative holdninger blant innvandrere, altså holdningsresiprositet; hvor avvisning fra en part svares med avvisning fra den andre. Avvisningen kan føre til at innvandrere ikke vil involvere seg i samfunnet, og blir dermed mer intens i innvandrergruppesamholdet. Majoritetsbefolkningen kan tolke denne avvisningen fra innvandrerne som at innvandrerne avviser samfunnet de har bosatt seg i. Dette kan føre til en spiral av gjensidig avvisning som bidrar til større kulturell avstand mellom innvandrerne og majoritetsbefolkningen (Berry & Sam 2013: 156).

Marginalisering kan også være et utfall av at man frivillig eller ufrivillig minster kulturell og psykososial kontakt med både deres egen tradisjonelle kultur og storsamfunnet. Tilnærmingen er ofte et resultat av eksklusjon, diskriminering eller tilbaketrekking (Berry 1997: 9, Berry & Sam 2013:152-153).

Tendensen til segregeringen eller marginaliseringen viser seg å være mye mindre i de mer urbane kommunene. I bykommunene og i de kommunene som lå nær en bykommune opplevde flertallet av innvandrerne det som de hadde mange arenaer å treffe andre som var lik og ulik seg selv. Eksempelvis snakket Delavan fra Syria om at det alltid skjedde noe sosialt i byen som syrisk aften, arabisk aften, musikk arrangementer, «kultur kvelder» og lignende. hvor han møtte gamle bekjente og fikk nye kontakter. Boforhold i urbane områder øker interaksjonen mellom innvandrerne og majoritetsbefolkningen ifølge Berry & Sam (2013: 155).

Vi har nå sett på hvilke opplevelser innvandrerne har av å etablere kontakt med nordmenn og hvilke utfordringer som møter dem i prosessen med å skape relasjoner til nordmenn gjennom Kawa, Abraham, Girma, Selda, Habte, Cali og Belay sine fortellinger. Felles for dem er at de alle ønsker kontakt med nordmenn, men har ulike tilnærminger til å etablere kontakt med nordmenn, så vel som forskjellig opplevelse av kontakten eller manglene kontakt.

Funnene støtter teorien Longva har om hvordan nordmenn omgås fremmede. Hun har selv innvandret til Norge og hevder at nordmenn generelt er skeptisk til høflighetsfraser fra fremmede, og anser det som uekte. Nordmenn underkommuniserer i relasjon til fremmede for å vise at de er ekte, blant annet med å være tause (Longva 2003: 20-21).

Likevel, har tre av innvandrerne overkommet barrierer for kommunikasjon i møte med nordmenn. De har brukt ulike integreringsnøkler for å skape bekjentskap og vennskap med nordmenn. Kawa har forstått betydningen av «det første møtet» og har stått for den første kontakten ved å innta en *aktiv* rolle i møte med den *passive* «nordmannen», samtidig som han

viser seg fra sin beste side. Abraham har også inntatt den aktive rollen i relasjon til nordmenn, han har gjort dette ved å dele av seg selv samtidig som humor har vært en viktig strategi for han til å skape nye bekjenskaper. Abraham sin tilnærming minner om integrering hvor han forsøker å bli akseptert for den han er. Selda sin integreringsnøkkel er derimot å finne flerkulturelle arenaer som kvinnegruppen og språkkafeen hvor nordmenn er mer tilgjengelig for kommunikasjon. En multikulturalistisk tilnærming er det avgjørende for integrering med interaksjon mellom innvandrere og statsborgere, gjerne interaksjon i form av delte forum og interkulturell dialog (Berry & Sam 2013: 155).

Integrering er ofte referert til som en toveisprosess, hvor gjensidig tilpasning fra både minoritet og majoritet er en forutsetning for å lykkes. Det krever at både minoritet og majoritet må gjøre en innsats for at innvandreren skal integreres (Fernandes 2011: 54-55) (Eriksen 2010: 273-4). Som vi har sett ligger det et stort ansvar på de som skal integreres, i alle fall i startfasen av livet i Norge ifølge informantene.

Girma, Habte, Cali og Belay mislykkes derimot så langt med å skape gode relasjoner med nordmenn så langt. Ufrivillig segregering eller marginalisering kan se ut som midlertidig utfall av manglene kontakt med nordmenn. De forsøker å komme i kontakt med nordmenn, men opplever at ønske om kontakt ikke blir gjengitt og dermed holder de seg «til sine egne».

Kawa, Abraham, Girma, Selda, Habte, Cali og Belay sine fortellinger kan indikere at det kreves mer av innvandrerne enn det gjør av majoritetsbefolkningen for å integrere innvandrerne. Integrering forutsetter at det ikke bare ligger et ansvar på de som skal integreres. Det kan i forhold til informantenes historier virke som innvandrerne må selv stå for hovedvekten av integreringsarbeidet, og slik tilpasse seg samfunnet for å bli inkludert og integrert.

Videre kan det også virke som at majoritetsbefolkningens generelle strategi ovenfor fremmede oppleves som et hinder for integrering for dem som skal integreres. Det kan for dem som skal integreres oppleves som at majoriteten fraskriver seg ansvar i integreringsarbeidet. Som gjør at innvandrerne kan trekke seg tilbake fra felles arenaer og holde seg til «sine egne». Det kan igjen bidra til at majoritet kan oppleve det som at innvandrerne avviser samfunnet de nå er bosatt i.

5.2 Fortellinger om tilpasning til det “norske” levesettet

I denne delen skal jeg svare på denne problemstillingen:

Hvilke opplevelser har innvandrerne i deres forsøk på å tilpasse seg samfunnet?

Et stort flertall av informantgruppen med innvandrere opplever at de må følge «norske» praksiser i ulike sosiale situasjoner. Dette skjer, ifølge informantene, av ulike grunner. En gruppe begrunner det med et ønske om å «passe inn». Andre innvandrerinformanter opplever at det å tilpasse seg måten nordmenn gjør ting på er den enkleste metoden for å lære om samfunnet og kulturen i Norge. Noen få av informantene opplyser at de ikke ønsker å virke «dumme» og «uvitende». Flere ønsker å vise respekt og handler i samsvar med de forventningene de opplever at de får fra majoritetsbefolkningen. Noen, spesielt de som oppdrar barn i Norge, opplever et press om å imøtekomme forventninger som gjør seg gjeldene i barnas hverdagsliv.

Gjennom introduksjonsprogrammet lærer innvandrerne mye om normer og regler i Norge. Årsaken er at de på et tidlig stadium skal få muligheten til å tilegne seg inngående kunnskaper om det norske samfunn. Denne kunnskapen er avgjørende i henhold til rettigheter og plikter, men også viktig for å sosialisere seg inn i det norske samfunn. I tillegg til å integrere de voksne som går i programmet inn i samfunnet, er hensikten at deres familier skal bli inkludert.

Flere av innvandrer-informantene er foreldre. Barna deres blir påvirket av hvordan og i hvilken grad foreldrene ønsker å få dem inkludert i det norske samfunnet. For barna foregår dette samtidig som sosialisering og integrering i barnehagen, skolen, i gaten og i organiserte fritidsaktiviteter. Pensumstoffet i introduksjonsprogrammet ulike norske verdier til innvandrerne, så vel som introduksjon til såkalte “normale” norske levesett.

Eksempelvis undervises det om ulike familiesammensetninger man har i Norge i et av klasserommene. Det ble vist ulike bilder av familier på PowerPoint presentasjon, som et bilde barn med en mor og en sønn, et bilde med to fedre og en datter osv:

Silje (læreren) sier: «Jeg er samboer, ikke gift og vi har to barn. Er det greit?» Ingen av elevene svarer, så sier hun: «opp med hendene, hvor mange her synes det er greit å være samboer?» Omtrent halvparten av klassen rekker opp hånden. Så sier Diana; «Jeg synes det er vanskelig å svare fordi det er lov for nordmenn og ikke oss». «Ok, da svarer du hva du synes», svarer Silje. Da svarte Diana at hun syntes det ikke er greit,

men at det er ok at nordmenn gjør det slik. Da nikket ektemannen, Muhammad som satt ved siden av henne samtykkende til uttalelsen hennes.

I eksemplet over kan vi tolke at Diana opplever at det er andre regler for henne enn for nordmenn. Det kan virke som at Diana aksepterer dette og hun tolerer nordmenns måte å leve på. For resten av klassen var det omtrent halvparten som aksepterte samboerskap. Det viser en tolerant innstilling ettersom flere av dem kommer fra land hvor samleie utenom ekteskap ansees som umoralsk, mens det i andres hjemland er forbudt med lov.

Under en annen diskusjon spurte læreren, Silje deltagerne i klassen hva de opplevde som utfordrende i hverdagen nå som de bor i Norge i forhold til hverdagen i hjemlandet sitt? Hussein fra Syria var raskt ute med å ta ordet:

«Et stort problem i Norge er familien. De (barna) tar for mye tid i Norge. Det er trening, fotball og kamper. Det er så mye hele tiden. Mye tid går til barna. Jeg har tre sønner. Hele helgen min er gått bort til fotball. Vi må følge opp og se på barna våre slik som de norske foreldrene gjør med barna sine» Dilber, konen til Hussein sitter ved siden av Hussein og nikker samtykkende til hans uttalelser.

Hussein og konen Dilber har latt barna sine drive med idrett. Hussein opplever det som tidkrevende og uvant at de som foreldre må bruke så mye av sin tid på å følge opp barna og barnas deltagelse i aktiviteter. Hussein sammenligner seg med de norske foreldrene samtidig som han forsøker å tilpasse seg det norske samfunnet og «vanlig» foreldrepraksis i barneidretten. Antagelig oppleves dette som en forventning som må imøtekommes ut ifra hvordan Hussein uttaler seg omkring dette.

Som i tilfellet med Hussein, kan idrett være en god arena for inkludering på grunn av interaksjonen som finner sted både på og utenfor banen. Barna finner samhold gjennom felles interesser og lagånd, og foreldre har interaksjon med hverandre på sidelinjen. Hussein og Dilber forsøker å tilpasse seg den “norske” barneidretten på samme måte som nordmenn, for å bli inkludert i miljøet. Her blir assimilering brukt som tilnærming til praksiser omkring barneidretten i lokalmiljøet. Ut ifra den påfølgende uttalelsen ser vi at Hussein føler seg forpliktet til «å følge opp og se på barna våre slik som de norske foreldrene gjør med barna sine».

Kawa fra Syria forteller hvordan han forholder seg til nordmenn og deres tradisjoner:

«Jeg bor her i Norge nå, så jeg må gjøre det samme som nordmenn. Jeg må ikke gjøre noe som de ikke liker. [...] Det viktigste er at man spør. Mange ting vet man ikke. For eksempel: blir man invitert i bursdag, så ringer jeg til en norsk venn; hva gjør man når man blir invitert? Slik at man ikke gjør noe som blir dumt. Eller om man blir invitert på julebord med jobben, så ringte jeg til en norsk venn: hva gjør man på julebord med jobben? Hvis vi inviterer noen hjem, hva gjør man i sånne situasjoner. Mange ting er kanskje tradisjon. Dette er et samfunn vi ikke kan noe om og vi må lære hvordan vi skal behandle våre naboer. Vi må lære om samfunnet og kulturen i tillegg til språket som er nøkkelen til ditt nye liv i Norge.»

Kawa strekker seg langt i å tilpasse seg “norske” skikker. Han ønsker kunnskap om forventet og akseptabel oppførsel i en rekke sosiale kontekster. Dette tilegner han seg ved å innhente informasjon fra dem som sitter med kunnskapen som han selv mangler, og deretter opptrer han mest mulig i samsvar med informasjonen han har skaffet seg. Kawa bruker sitt norske nettverk til å skaffe seg kunnskap for å “passe” inn eller tilpasse seg de sosiale forventningene andre har til han.

Kawa bruker en strategi som samsvarer mye med assimilering ettersom han sier: «Jeg bor her i Norge nå, så jeg må gjøre det samme som nordmenn.» Samtidig drar Kawa nytte av det nettverket han har med nordmenn. Han har opparbeidet seg noe *sosial kapital* (Bourdieu 1986) i Norge gjennom nettverk som han instrumentelt benytter for å innhente informasjon om hva som er forventet opptreden i sosiale sammenhenger. Han *opptrer* (Goffman 1959) dermed i samsvar med det som er forventet i en rekke sosiale settinger.

Innvandrerne skal sosialiseres inn i, eller tilpasse seg, et samfunns grunnleggende idealer og verdier (Rugkåsa 2012:14). Assimilering kan dreie seg om selvvalgt endring hvor man tilpasser seg for å bli mest mulig lik majoritetsbefolkningen. Dette kommer frem i Hussein og konen Dilber sitt forhold til barneidretten og Kawa i forhold til sosiale arrangementer med nordmenn (Eriksen 2010: 273-4).

5.2.1 Likestilling- en forutsetning for integrering?

I innledningen til dette delkapittelet blir det presentert hva innvandrerinformantene hevdet var viktig for å integreres i samfunnet. Deres oppfatning er i kontrast med hva programansatte i introduksjonsprogrammet hevder er viktig for å integreres i samfunnet. For sistnevnte

informantgruppen er verdiassimilering viktig i prosessen med å hjelpe å integrere innvandrerne. Blant annet ble kjønnslikestilling og toleranse for homofili og samboerskap nevnt. Kjønnslikestilling ble nevnt av de aller fleste programansatte som veldig viktig for integreringen. Ingen av innvandrerinformantene nevnte verken likestilling, toleranse for samboerskap eller legning som vesentlig for å tilpasse seg samfunnet. De som jobber i programmet var opptatt av at innvandrerne skulle akseptere nordmenns levemåte; i tillegg ønsket de at innvandrerne skulle forstå verdier omkring likhet og likeverd og tilpasset seg disse verdiene gjennom integreringsprosessen.

Som nevnt hevder de flest i informantgruppen som jobbet i introduksjonsprogrammet opptatt at innvandrerne må tilpasse seg kjønnslikestillingen i Norge. De uttrykket mening som at kvinner ikke skulle sitte hjemme å passe barn, de skulle ut i arbeid. De mener også at mennene må bidra på hjemmebane spesielt med omsorg for barna. Flere av informantene som arbeider i integreringsprogrammet uttrykte seg om dette og en i denne informantgruppen er også kritisk til dette synspunktet.

Lisa, en flyktningskoordinator forteller:

«Vi har problemer med at vi ikke klarer å dekke barnehagebehovet. Det gjør at flere er hjemme med barna sine nå. Derfor har frivillighetssentralen klart å ordne med et mandagstreff hvor mødre med barn uten barnehageplass stiller. Språket er her viktig samtidig som stikking og andre sysler skjer på møtene. [...] Men så er det disse mennene da som sier at min kone kan ikke komme fordi at ja de må jo passe barna. Da sier jeg; ja, men mennene kan jo passe barna. [...] Du skjønner jeg klarer ikke engang å samle alle kvinnene i gruppen på grunn av mennene som sier de må være hjemme med barna. Da snakket jeg med han ene faren. Han sa tilslutt at det var greit at konen kunne gå og at han skulle passe på barna, men da måtte hun ta med seg hun minste. Da sa jeg, men minsten en jo ett år nå. Det fikser du. Han er ikke lenger noen baby. Han gikk motvillig med på dette og sa okei da og lo litt. Jeg blir norsk jeg nå da. Så sier jeg: Nei du blir ikke norsk, men du blir kanskje litt mer norsk enn det du var fra før.»

I eksemplet, knytter innvandreren «norskhet» opp knyttet opp mot kjønnslikestilling. Vi ser også ut ifra flyktningskoordinatoren sin respons at hun også knytter likestilling opp mot «norskhet». Kobling mellom «norskhet» og likestilling forutsetter bestemte forståelser av hva likestilling er og ikke er (Kristensen 2010: 72-73). I dette eksemplet blir likestillingen og

“norskheten” knyttet opp mot fars omsorg for barnet i hjemmet mens mor har sosial omgang utenfor hjemmet. Flyktningkoordinatoren opplever det som at mennene kan være hinder for kvinnenens integrering. Hun ser episoden med familiefaren i tråd med de “tradisjonelle” kjønnsrollemønstre i hjemmene deres hvor kvinnen står for det mesteparten av stell og pass av barn.

Lisa sin oppfatning samsvarer med at Kristensen hevder at likestilling for kvinner i dagens Norge er nært knyttet opp mot lønnsarbeid, men for menn er det derimot knyttet opp mot omsorg for barn i menns likestilling (Kristensen 2010: 73).

Samtidig har Lisa makt til å definere hvorvidt innvandreren er norsk eller ikke: «Nei du blir ikke norsk, men du blir kanskje litt mer norsk enn det du var fra før.» For det første ligger makten til å definere hva likestilling er hos Lisa som en representant for majoritetsbefolkningen (Kristensen 2010). Videre besitter Lisa, som en representant for majoritetsbefolkningen makten til å tilskrive, eller nekte å tilskrive innvandreren en identitet som norsk (Jenkins 2008).

Kim, lærer fortalte:

En mannlig deltager i introduksjonsprogrammet hadde mye «problemer» med sin kone. Kvinnen ønsket ikke å dele sin inntekt med sin mann. Mannen klaget derfor over økonomiske utfordringer grunnet mange og store utgifter i Norge og mente at han ikke hadde råd til å leve her lenger. Han hadde derfor gjentatte ganger forsøkt å få konen til å hjelpe han økonomisk. Kvinnen ønsket imidlertid ikke å bidra økonomisk. Kim tok dermed en prat med konen, men hun uttrykte tydelig at det var mannens ansvar å forsørge henne og familien. Hun mente at hennes penger kunne hun bruke på det hun selv ønsket, eller på seg selv. I tillegg var hun svært misfornøyd med ektemannen sin fordi han ikke var «mann» nok til å forsørge henne og at han forlangte at hun skulle bidra til å forsørge familien. Læreren forklarte derfor kvinnen at i Norge er det forventet at man deler sin inntekt med familien og at de sammen har ansvar for å betale familiens utgifter. Videre forklarte Kim henne at det også er forventet at hun selv skal jobbe for livets opphold. Dette likte kvinnen dårlig.

I tilfellet over har paret vanskeligheter med å tilpasse seg det forventede kjønnsrollemønstre i Norge. Myndighetene har lagt opp praksiser i samfunnet i forhold til økonomi og familie som indirekte pålegger innvandrere å tilpasse seg samfunnet på en kjønnslikestilte måte.

Problematikken omkring myndighetenes innvirkning på familielivet kan minne om en

tilsvarende situasjon for flere norske par og kanskje spesielt kvinnene i dag står ovenfor. De mener myndighetene har for mye innvirkning på hver enkel families bestemmelsesrett over eget familie- og privatliv gjennom tredelingen av foreldrepermisjonen (Lovvedtak 75 2017-2018).

Kim mener at en kvinne ikke skal bli forsørget av en mann, men selv skal jobbe og skaffe inntekt for å bidra til familieøkonomien. Denne problematikken gjør seg gjeldene når det hos innvandrerkvinner, behøver ikke å oppleves som problematisk dersom det er norske kvinner som er i samme situasjon (Kristensen 2010).

Premissene for deltagelse i arbeidslivet og likestilling er et grunnleggende element i majoritetsborgers politikk (Rugkåsa 2012: 29) Formålet er at alle kvinner og menn skal delta i arbeidslivet. Disse idealene er med på å forme dem som blir berørt av denne politikken, slik som paret Kim forteller om.

Kjersti er programrådgiver i flyktningetjenesten. Hun opplever det som utfordrende at nordmenn har en generell oppfatning av at innvandrere skal tilpasse seg det norske samfunnet på måter som samsvarer med vanlige praksiser og flertallet i samfunnet. Hun mener at ikke alt kan og bør "fornorskes":

«Det som jeg synes er mest vanskelig er at vi nordmenn har en generell oppfatning av at andre kulturer skal tilpasse seg det norske samfunnet. Men å få en somalisk kvinne med ti unger ut i ordinært arbeid når hennes største oppgave på jord er å sørge for barn, mann og hjem, det er helt umulig. Vi får henne aldri ut i 7,5 timers jobbdag fem dager i uken. Og det må vi forstå. Jeg tror ikke vi kan forandre det, det sitter helt i ryggmargen på dem. Vi må forstå kulturen deres, det er ikke alt som kan bli norsk og det må vi respektere.»

Det kan se ut som Kjersti generaliserer og mener at det er urealistisk å forvente at somaliske kvinner skal endre sitt verdsett ved å gå ut i arbeidslivet. Denne gruppen kvinner vil, særlig fra vestlige feminister, bli ekskludert fra kategorien, likestilt. Feminister har en sterk betoning av lønnsarbeid som mål på likestilling. Kjersti tolker det som at enkelte kulturelle praksiser ikke kan endres, og slik sett oppleves det som at de somalisk kvinnes kultur er stabil og uforanderlig.

For å oppnå likestilling mellom kjønnene, er det viktig at arbeidslivet legger til rette for likestilling mellom kjønnene og at innvandrere inkluderes gjennom deltagelse i arbeidslivet

(Gullikstad 2010: 101). Forøvrig gjelder likestilling også i henhold til like rettigheter og muligheter uavhengig av kjønn, seksualitet, etnisitet, alder, religiøs tilknytning og funksjonshemming. (Gullikstad 2010). Likevel, forstås likestilling hovedsakelig som kjønnslikestilling av flere av informantene.

I Norge anses likestilling mellom kvinner og menn som en selvfølge for flertallet av befolkningen. Utviklingen av likestillingen handlet i stor grad om arbeidslivet, med at man fikk lik rett til arbeid. Dermed startet utviklingen mellom ektemann og kone også. Politisk tenkes det at likestilling er et viktig element i integreringen av innvandrere. Kristensen (2010: 72-73) mener at likestilling fremstår som et premiss for integrering, så vel som et mål for hvor integrert eller hvor "norsk" man er. Arbeidslivet er en sentral arena for likestilling, men det kan likevel stilles spørsmål ved om alle kan eller bør innlemmes i arbeidslivet.

5.2.2 Egalitet forstått som likhet

Som nevnt er de som jobber i programmet opptatt av at innvandrerne skulle akseptere nordmenns levemåte, og forstå verdier omkring likhet og likeverd. I tillegg var det også ønskelig at de tilpasset seg disse verdiene gjennom integreringsprosessen. Flere av lærerne har en oppfatning av at en del innvandrere hadde et hieratisk tankemønster, gjerne i forholdet mellom kvinner og menn. Det kom frem utsagn og holdninger som tydet på at kvinnen var underordnet mannen. Hierarkiske tanker gjorde seg også gjeldene i forhold til de ulike yrkene de forskjellige innvandrerne hadde hatt i hjemlandet. Hvor dem som hadde yrker med høyere anseelse og status ville ikke samarbeide med ulike oppgaver i skolehverdagen med dem som de anså som tilhørende av lavere sosial klasse enn seg selv.

Thomas, en lærer hevder at integrering også dreier seg om å legge bort tanker om hierarki som gjennomsyrrer mange andre samfunn:

«Her i Norge er vi likestilte. Som et tegn på respekt henvender mine elever seg til meg ved å si lærer. Lærere har ofte høy anseelse i mange av landene elevene kommer fra. Jeg sier nå er vi i Norge, så si navnet mitt. Ikke si lærer når dere ønsker å komme i kontakt med meg. Si Thomas. Det er navnet mitt».

Ut ifra dette utsagnet, det kan virke som at Thomas mener at elevene ønsker å vise respekt for sin lærer når de titulerer han som «lærer». Denne respekten er mer enn vanlig respekt for en

annens rolle, den er hierarkisk, der læreren står høyere enn eleven. For å fremheve at i Norge er vi egalitære, så ønsker ikke Thomas å tillate dem å henvende seg til han ved å si *lærer*. Når vi snakket mer omkring egalitet, kom det også frem at Thomas hadde ideologiske grunner for å gi elevene dannelse i egalitært tankemønster. Han sier at han opplever at introduksjonsprogrammet er en undervisningsideologi, hvor det er sentralt at han som lærer må formidle at han står ved de norske verdiene. Thomas mener at egalitet og likeverd er «norske» verdier.

Thomas har hatt en del diskusjoner med elevene hvor han opplever at noen temaer er utfordrende for innvandrerne å forstå. Han nevner eksempelvis; homofili og likestilling. Som kan skape intense diskusjoner. Når det gjelder homofili, er det flere som kommer fra land hvor dette ikke er akseptert. Det kan dermed være utfordrende og fremmed for dem å skulle endre sitt syn på homofili. Flere av innvandrerne har også vanskeligheter med å forstå det er mulig med likestilling mellom kjønn.

Generelt anser «nordmenn» seg for å være *lik* andre og derav lik verdi. Derfor har man også lett for å overse ulikheter som ulike sosiale lag (Gullestad (2002: 46-7). Likhetsidealet og forestillinger om likhet er ifølge Rugkåsa (2012: 29) et grunnleggende element i norsk majoritetsborgeres selvforståelse, politikk og institusjonsbygging.

Vi ser også noe av konturene av det som Gullikstad (2010:101) tar opp; er kjønnslikestilling og etnisk integrering i det hele tatt forenlige mål? Hun mener dette kan gi konflikter. Gullikstad hevder videre at det norske kjønnslikestillingen har sitt grunnlag i rettferdighetstenkning for å skape sosial likhet generelt, og at dette omfatter alle delene av samfunnet (2010: 101-102). Men hvordan kan kjønnslikestilling forenes med etnisk integrering dersom flere innvandrere ikke ønsker kjønnslikestilling? Innvandrerne i programmet blir kjent med norske verdier og forventes å akseptere og aller helst å ta til seg disse verdiene. De forventes med andre ord å la seg assimilere i henhold til «norsk» verdigrunnlag.

5.2.3 Å «passe inn» og det å «passe på» hverandre

I en integreringsprosess kan man ofte se at innvandrere gjennomgår sosiale endringer for å tilpasse seg samfunnet. Noen av lærerne observerte at flere av deltagerne i programmet gjennomgikk endringer med tanke på holdninger, verdier og påkledning. Lærerne forteller at dette kan gå i begge retninger, enten at de blir mer liberale ved å bli influert av vår vestlige liberale kultur, eller i mer konservativ retning, hvor de praktiserer konservative trekk fra egen kultur. Her er et eksempel:

Sigbjørn, en lærer, forteller at elevene “passer på hverandre”:

«De passer blant annet på at de er riktig kledd. Som oftest opplever jeg at det er menn som passer på, i dette tilfellet er det en kvinne som passer på resten av kvinnene. Det er gjerne de konservative, de kommenterer eller forteller hvordan de andre skal kle seg, eller påpeker at de ikke er riktig påkledd. De andre, altså de som ikke er så konservative tar seg gjerne noen “friheter” her i Norge. De irettesetter hverandre på sitt språk, gjerne arabisk. Men selv om jeg ikke forstår ordlyden, så forstår jeg kroppsspråk, kontekst, situasjon, i det hele tatt nok til å likevel forstå hva innholdet dreier seg om. Jeg sa til vedkommende i denne situasjonen, at hun ikke kunne gjøre slik. Da begynte hun å gråte.»

Sosial endring er ikke uvanlig i tilpasning til samfunnet i et land som er svært ulikt opprinnelseslandet. Ifølge Larsen er identitet sentral i den sosiale endringen som finner sted i en integreringsprosess. Det er heller ikke uvanlig at mange muslimer praktiserer en strengere utfoldelse av praksiser relatert til deres tro. Eksempelvis bruk av hijab i svært ung alder, noe som sjelden blir praktisert i hjemlandet. Slik kan muslimske kvinner bli et symbol på moralens yttergrense mot den “vestlige umoral” og kvinners hodeplagg et symbol på islamsk kontinuitet i en ny kontekst (Larsen 2008: 58-60).

Wara ser ikke på klespraksis som identitetsmarkør slik som Larsen. Hun viser hvordan klespraksiser tolkes og benyttes på stedsrelaterte måter. Waras funn viser derimot at russiske kvinner i Nord-Norge reorienterer seg på sitt nye hjemsted for å «passe inn». Dette gjør at de ikke fremhever sin feminitet gjennom klær og sminke slik de normalt ville gjort. I stedet toner de ned sin feminitet og kler seg mer lik nordmenn for å “passe inn” (Wara 2016).

I motsetning til tilfellet med de russiske kvinnene, viser eksemplet til Sigbjørn at det ikke sosialt aksepteres fra «deres egne» at man kler seg for å «passe inn» eller kler seg slik man selv vil. Dette sammenfaller med Larsen sin teori om at klær blir brukt som en identitetsmarkør (2008: 58-60). Hun skriver at man i tilpasningen til et nytt og ulikt samfunn ofte praktiserer en strengere utfoldelse av praksiser relatert til tro.

Som nevnt, sier lærerne at de sosiale endringene kan gå i liberal så vel som i konservativ retning. Da er det også naturlig at Waras teori er relevant i forhold til hvordan innvandrerne reorienterer seg på sitt nye hjemsted for å «passe inn» ved at klespraksiser tolkes og benyttes på stedsrelaterte måter, ved å ta seg såkalte «frihetene» til å kle seg mer liberalt.

Dette kapittelet har tatt opp en rekke elementer knyttet opp mot det å tilpasse seg samfunnet. Foruten historiene til Hussein, Dilber og Kawa blir denne tematikken belyst gjennom historier fra programansatte. Vi har sett eksempler der de som jobber i programmet, bevisst eller ubevisst, pålegger deltagerne såkalte norske verdier og tilnærminger som samsvarer med assimilering.

Hussein og Dilber føler seg forpliktet til å følge opp barna gjennom barneidretten. De benytter seg av en tilnærming som minner om assimilering i forhold til denne praksisen. Kawa, i sin iver etter kontakt med nordmenn, benytter seg av nettverk for å innhente informasjon for hvordan han best kan opptre i tråd med forventningene møter han sosialt. Kawa opplever at han bør gjøre som nordmenn for å tilpasse seg samfunnet, altså assimilere seg.

Thomas forsøker å gi innvandrerne dannelsen i «norske» verdier og slik sett bidrar til en forventning om at innvandrerne bør tilegne seg «norske» verdier. Kjersti har derimot noen innvendinger mot at «norske» verdier alltid skal forventes. Hun mener at det ikke er alt som kan «fornorskes». Thomas og Kjersti representerer her to ulike tilnærminger til integrering. Thomas oppfordrer til assimilering, mer spesifikt verdiassimilering, mens Kjersti støtter tanker omkring integrering som samsvarer med multikulturalisme. Multikulturalisme gjenspeiler et kulturelt mangfold i et samfunn som reflekterer tilstedeværelsen av kulturell pluralisme (Fernandes 2011:55).

Lisa ser på innvandrer menn som en hindring for innvandrerkvinnenes integrering. Kim formidler hvordan økonomi- og familiefordeling og økonomi bør fungere for å tilpasse seg livet i Norge. Klespraksiser kunne være sentrale i forhold til å «passe inn» i samfunnet, men også det motsatte; som en identitetsmarkør for å skille seg ut fra samfunnet. Sigbjørn kom

med eksemplet om innvandrerne som kler seg mer «liberalt» enn det mer konservative klassekamerater kan akseptere. Det er også grunn til å tro at flere, særlig muslimer, praktiserer en strengere utfoldelse av ulike praksiser enn hva de gjorde i hjemlandet.

Gullikstad problematiserte om kjønnslikestilling og etnisk integrering var forenlige mål. Flere representanter fra næringslivet har pekt på at mangfoldspolitikken er et alternativ til kjønnslikestilling og gjerne en bedre tilnærming for å oppnå et likestilt og rettferdig arbeidsmiljø. Mangfoldspolitikken har i første omgang dreid seg om etnisk mangfold. Dette er ifølge Gullikstad et alternativ til kjønnslikestilling i arbeidslivet og generelt ettersom man har fokus på individet, og ikke på en bestemt sosial gruppe (les: kvinner), og fordi den gir en bedre politikk for alle og ikke bare noen. Felles for de konkurrerende politikkene er at målet er et mer likestilt og rettferdig samfunn (Gullikstad 2010: 101-102). Antagelig kan denne tilnærmingen også være mer nyttig og kompatibel i møte med innvandrerne, ettersom likestilling mellom kjønnene ikke var i overensstemmelse med flere av innvandrernes oppfatninger og holdninger.

Innvandrerinformantene har sine oppfatninger om hvordan de integreres. De forsøker hovedsakelig å assimilere seg i ulike sammenhenger hvor de omgås nordmenn, for å passe inn og gjøre det som sosialt og kulturelt forventes i en rekke sammenhenger. Derimot har programansatte har andre oppfatninger om hvordan innvandrerne integreres, som er knyttet opp mot verdiassimilering omkring blant annet likhet og likestilling.

5.3 Forventninger til arbeid

I dette delkapittelet skal vi se på:

Hvilke forventninger har innvandrerne til arbeid, og hvilken betydning har språkferdigheter for forventningene?

Mange av innvandrerinformantene uroer seg for tiden etter introduksjonsprogrammet, når de fleste skal inn i arbeid. Mange er urolig for å ikke være kvalifiserte for arbeidsmarkedet og mange er spesielt urolig for at de ikke behersker norsk godt nok til å bli ansatt. Noen innvandrerkvinner uroer seg derimot for at fordommer grunnet bruk av hodeplagg vil gjøre det vanskelig å få jobb. Felles for alle i informantgruppen med innvandrerne er at de tolker forventningene til arbeidsmarkedet som høye, og derfor vanskelig å imøtekomme fordi man må være «god nok» for å få jobb. Flesteparten opplever deltagelsen i introduksjonsprogrammet som nødvendig for å kvalifisere seg til arbeidsmarkedet.

Informantene som jobber i programmet nevner språkbeherskelse og kjennskap til kulturelle kunnskaper som vesentlig for at innvandrerne skal komme seg i arbeid etter endt program. Innvandrerne ser på språkbeherskelse som den største utfordringen til å få arbeid i Norge, og bruk av hodeplagg ble også en vesentlig utfordring.

Felles for de fleste av informantene fra begge informantgruppene er at de opplever at nivået på språkbeherskelsen er det som gir mulighetene til å lykkes på arbeidsmarkedet. Flere av innvandrerne ser på arbeid som en mulighet for å forsørge seg selv og er dermed høyt på listen over ønsker for livet sitt i Norge. Spesielt de mannlige innvandrerinformantene opplever det som en belastning å bli forsørget i tiden de går gjennom introduksjonsprogrammet.

Alan, (mann) fra Syria forteller:

«Jeg var redd for å snakke i begynnelsen. Det vet jeg mange andre også er. I begynnelsen så snakket jeg feil, men jeg tenkte: "I dont care". Det kommer etter hvert. Det skal bli bra, jeg må bare prøve. Da jeg hadde språkpraksis i barnehagen, kunne jeg snakke arabisk med noen av de var barn av sånne som meg. Men de (ansatte i barnehagen) sa til meg: Ikke prøv å snakke arabisk med de barna". Jeg er veldig takknemlig for de som hjalp meg i barnehagen. [...] Det er veldig viktig for meg å jobbe. Etter at jeg kom hit fra Syria, har jeg vært mest urolig for akkurat det, det å

ikke få jobb. Det er ikke bra for meg eller andre menn å bare sitte hjemme. Vi må jobbe.»

Alan snakker her om det å tørre å snakke norsk når man opplever at man ikke behersker det helt. Det er en terskel som må overvinnes. Vi ser også at barnehagepersonalet stopper han i å snakke arabisk med de arabisk talende barna, noe som igjen fører til at både han og barna blir tvunget til å praktisere det norske språket.

Alan er urolig for å ikke få seg jobb og han mener at å ikke jobbe er utfordrende for menn. Alan har nå en fulltidjobb som oppvasker på et gatekjøkken, men han sier dette ikke er drømmejobben hans. I arbeidet får han ikke anvendt sin kompetanse, tidligere erfaring eller utdanning. Han søker derfor på en del stillinger som han synes virker interessante og passer ham bedre. Han opplever det som at det er vanskelig å få jobb:

«Hvis det er slik at det hadde stått om meg som er flyktning i forhold til en norsk person, en som kan språket, ville jeg selvfølgelig skjønne at jeg ikke fikk jobben. Jeg prøver fortsatt.»

Alan tror at han ikke har like muligheter til arbeidsmarkedet som etniske nordmenn har. Hans jobb i oppvasken på gatekjøkkenet, er en jobb som er lite ettertraktet blant nordmenn. Innvandrere er overrepresentert i ufaglærte lavlønnsyrker (Friberg 2016:13). Da Alan fikk denne jobben, ble han veldig glad for at noen endelig ville ansette han, og at han nå selv kunne forsørge seg selv. Likevel, er han ikke helt fornøyd, ettersom han er kvalifisert for en bedre jobb.

Tonje, en undervisningsinspektør, forteller:

«Jeg har inntrykk av at det stilles veldig høye krav til kommunene, skolene og flyktingetjenestene om å få innvandrerne i jobb. [...] Det er etter mitt bekjentskap ofte slik at innvandrere oppfordres til å søke, og så blir de med en runde eller noe sånt, men kommer aldri til topps i søknadsprosessen. [...] Leste nylig at man ofte ser godt nok kvalifiserte blant innvandrere søkere, men at man heller velger å ansette en nordmann siden man er så usikker på om de ikke kan godt nok de kulturelle kodene, og at det da lett kan oppstå misforståelser, eller at de er redd for at det skal medføre enda mer arbeid på en kollega på grunn av at man ansetter en innvandrere. Som gjør at det kanskje ikke er så lett for en innvandrere å komme inn på arbeidsmarkedet.»

Tonje oppfatter det som at innvandrerne ikke har de samme mulighetene til å komme inn på arbeidsmarkedet som det etniske nordmenn har ettersom de ikke kan de kulturelle kodene godt nok. Hun hevder dette fører til at innvandrerne ikke får jobbene de faktisk er kvalifisert for. Tonje forteller videre:

Mitt inntrykk er at det faller lite ansvar på det offentlige og det private arbeidslivet. Kunne ikke det statlige krevd mer av dem? I stedet for å være så opptatt av at vi må skolere dem og sende dem videre og at det da er vi som har mislykkes om de blir møtt av en lukket dør (arbeidsmarkedet). Vi tror og mener at de fleste av dem har det som trengs for å fungere godt i det norske arbeidsmarkedet, vi tror problemet heller ligger på at arbeidsmarkedet ikke gir de mulighetene for å «lykkes».

Tonje savner et fokus på hvilket ansvar særlig arbeidslivet har ovenfor innvandrerne «lykkes» med å få seg jobb. Hun opplever at de som arbeider i voksenopplæring blir klandret om innvandrerne ikke får seg jobb når de er ferdige med introduksjonsprogrammet. Det Tonje sier sammenfaller også med Alan sine tanker om at språkferdighetene hans gjør at han ikke helt har de samme mulighetene som nordmenn. Vi ser også at Tonje sine uttalelser sammenfaller med Andenæs (2010:195) som hevder at man må være “norsk nok” for å bli innlemmet i arbeidsmarkedet.

Yana (kvinne) fra Somalia reflektere over introduksjonsprogrammet:

«Mange har ikke fått jobb selv om de er ferdige med introduksjonsprogrammet. Så jeg vet ikke om introduksjonsprogrammet er bedre å ha for å få seg jobb eller ikke. Men det viktigste er å lære språket, og det gjør man godt i introduksjonsprogrammet. Og så må vi bare ta tiden til hjelp og bli flinkere med språket. Det er uansett viktig å lære om samfunn og kultur der hvor vi bor. Det er veldig stor forskjell mellom somalisk og «norsk» kultur. Jeg synes det er veldig godt å vite hva som er lov i Norge og hva som ikke er lov i Norge.»

Yana forteller at hun opplever at det er viktig å kunne om «norsk» kultur og språk fordi hun bor Norge. Dette samsvarer med teorien om at man bidrar til integrering innenfor multikulturalismen, hvor det å lære basiskunnskaper som vert-nasjonens språk, historie og institusjoner er essensielt for suksessfull integrasjon ved at innvandrerens får disse nødvendige kunnskapene. (Berry & Sam 2013: 155). Dette kan også ses i relasjon til kapitaler. Den kulturelle kapitalen dreier seg blant annet om kunnskaper om kulturelle koder (Bourdieu

1986). I denne sammenhengen kan det å ha kunnskaper om samfunnet og kulturen være viktig kulturell kapital for å oppnå forutsetningene en bør ha for å få seg jobb.

Yana reflekterer over introduksjonsprogrammet i forhold til arbeidsmuligheter. Hun kjenner ikke noen som har klart å komme i arbeid etter endt program. Likevel legger Yana vekt på språkets betydning og kjennskap til «norsk» kultur og samfunn, som viktige elementær når man skal bo i et annet land enn sitt eget. Kanskje tenker hun at forventningene til å komme ut i arbeidslivet er for høye, om man tror at gjennomføringen av introduksjonsprogrammet alene gir muligheter til arbeid. Tall fra statistisk sentralbyrå viser imidlertid at 62 prosent av innvandrerne er i arbeid eller utdanning ett år etter de er ferdig i programmet med introduksjonsprogrammet (SSB 2018b).

Ask, en rektor ved en av voksenopplæringene mener at språket er en veldig viktig ressurs for å bli inkludert og for å få tilgang til arbeidsmarkedet. Ask forteller:

«Vi bruker mye energi på å være tydelige og strukturerte og legger godt til rette for læring. [...] Vi bruker mye arbeid på muntlige aktiviteter, fordi erfaring viser at hvis det muntlige språket ikke er godt så blir integrasjonen i samfunnet mye svakere. Integreringen tar mye lenger tid, og de (innvandrerne) har mye lettere for å falle ut av sosiale sammenhenger. Det er faktisk mye viktigere at det muntlige språket er godt og at uttalen er god enn at den skriftlige produksjonen deres er god grammatisk og sånne ting. Jeg tror god muntlig norsk er svært viktig for dem som ikke har noen skolebakgrunn, som kommer til Norge i godt voksen alder og heller ikke kan grammatikk i eget språk. Jeg tenker de vil hurtigere bli integrert når de i hvert fall kan språket. Derfor er øving på det muntlige språket kjempeviktig»

Ask mener at det er viktig å uttale ordene på en måte slik at det blir forståelig. Forskning om etnisitet og arbeidsliv viser at det er vanlig å knytte problemer ved det sosiale miljøet på arbeidsplassen til språklig kommunikasjon. Nordmenn tolker problemene som resultat av at innvandrerne mangler språklig eller sosial kompetanse (Andenæs 2010: 196).

Dette kan også relateres til det Tonje sier: *«man velger heller å ansette en nordmann siden man er så usikker på om de ikke kan godt nok de kulturelle kodene, og at det da lett kan oppstå misforståelser, eller at de er redd for at det skal medføre enda mer arbeid på en kollega på grunn av at man ansetter en innvandrer.»*

Det er også interessant å se at Ask har en så praktisk og realistisk tilnærming til språktreningen. Realistisk i den forstand at han tenker at beherskelse i det muntlige språket faktisk er noe de fleste innvandrerne kan klare selv om de ikke har skolebakgrunn, i motsetning til beherskelse av norsk grammatikk som kanskje er mer overkommelig for dem med skolebakgrunn. Det kan være viktig å ikke sette listen for skriftlig produksjon for høyt og heller hjelpe dem til å hjelpe seg selv. Han begrunner fokuset på det muntlige språket som praktisk for til å fungere i sosiale sammenhenger og arbeidslivet.

Ut ifra arbeidsmetodene på skolen blir rettskriving og grammatikk nedprioritert til fordel for språket, grunnet at det vil bli et arbeidsredskap til å bli forstått i sosiale settinger. Som Andenæs påpeker, opplever noen nordmenn at det ikke alltid er innvandrernes norske språk som er problemet, men snarere at de ikke forstår innholdet i språket. For Ask handler det derfor om å gi dem redskaper for at de selv kan forstå språklige og kroppslige signaler, samt evne til å mediere den kommunikasjonen de selv ønsker (Andenæs 2010:196).

Språket kan også bli en markør på ulikhet, hvor de som har “innfødte” kjennskap til språket har en fordel i forhold til dem som lærer seg språket “godt nok”. Språk er ifølge Bourdieu symbolsk kapital som kan akkumuleres eller transformeres og som kan gi sosial og kulturell kapital både ulemper og fordeler (Bourdieu i Grenfell 2012: 100-7) Språk blir sett på som symbolsk kapital, et arbeidsredskap og som kroppstegn (ikke-verbal kommunikasjon). Den symbolske kapitalen innvandrerne har opparbeidet seg i hjemlandet i henhold til kommunikative og kunnskapsmessige ressurser gjelder ikke i Norge (Andenæs 2010: 196).

Noen av innvandrerkvinnene tok opp bekymringer vedrørende bruk av hodeplagg i forhold til ansettelse. Amina, fra Syria forteller at hun uroer seg for tiden etter introduksjonsprogrammet og frykter at det kan bli vanskelig å bli ansatt. Hun utdyper:

«Jeg tenker litt sånn; hva om de ikke vil ansette meg fordi jeg er araber, eller fordi jeg er muslim, eller bare fordi jeg er ikke nordmann? Jeg uroer meg også for hodeplagget mitt. Vil hodeplagget mitt være nok til at noen ikke vil ansette meg?»

Amina har et slør på seg som dekker håret hennes. Hun forteller videre at hun ikke helt kan forstå hvorfor nordmenn er så skeptiske til hodeplagg:

«Det er ganske trist i grunn. Tror de (les:nordmenn) at jeg ikke er oppriktig fordi jeg har hodeplagg? Noen sier at det å bære hodeplagg i Norge ikke vil gi samme muligheter som det å ikke bruke hodeplagg. Hvorfor er hodeplagget så viktig for dem

(les: nordmenn)? Hodeplagget mitt forteller jo ingenting om hvem jeg er eller hvilke evner jeg har.»

Amina er kjent med en rekke fordommer nordmenn kan ha ettersom hun sier hun er urolig for ikke å få jobb på grunn av at hun er araber, at hun er muslim og fordi hun bruker hodeplagg.

At det er vanskeligere å skaffe seg jobb i Norge med hodeplagg, er ifølge innvandrerkvinnene et utbredt faktum, dette er noe de tror, ikke noe de vet. Thorsbjørnsrud har undersøkt fordommer mot slør. Hun hevder at man i vestlige land ofte ser på kvinner fra Midtøsten som bærer slør, som gjennomgående undertrykte og uten selvbestemmelse (Thorbjørnsrud 2008: 50-51). Dette stemmer overens med Aminas oppfatning av nordmenn ettersom hun sier: «Hodeplagget mitt forteller jo ingenting om hvem jeg er eller hvilke evner jeg har».

Debatter omkring hijab i media er antagelig noe av grunnen for at Amina og flere andre av innvandrerkvinnene jeg snakket med har slike tanker omkring nordmenns fordommer mot bruk av hijab. Det er heller ikke unaturlig at de knytter dette opp mot deres muligheter på arbeidsmarkedet, en arena de allerede tror er vanskelig å bli en del av som innvandrer. Andenæs (2010:195) hevder at man må være “norsk nok” for å bli innlemmet i arbeidsmarkedet. Arbeidslivet ses ofte på som den viktigste arenaen for integrering og likestilling. Andenæs mener det er forskjellige kriterier som gjør deg aktuell for arbeidslivet, og disse kriteriene varierer fra arbeidsplass til arbeidsplass og fra yrke til yrke. En av de viktigste kriteriene er å kunne norsk “godt nok».

Craig (2008: 231) mener at det er utbredt å se på hijab som symbol på kvinneundertrykkelse. Han hevder derfor at noen arbeidsgivere er av en oppfatning av at de bidrar til kvinneundertrykkelse dersom de ansetter en kvinne som bruker hijab. Eriksen hevder derimot at debatter omkring bruken av plagget blir sett i lys av likestilling, der plagget blir forstått som motsetning til den norske kvinnebevegelsens idealer og vestlig tenkning (Eriksen 2008: 100)

Vi har sett at språk kan bli oppfattet som symbolsk kapital, arbeidsredskap og som kroppstegn. (Andenæs 2010: 196). Ask forteller hvordan de jobber målrettet for å lære innvandrerne å beherske *det muntlige språket* godt. Han begrunner valg av fokus på det muntlige språket som kanskje det viktigste ved å fungere i sosiale sammenhenger og i arbeidslivet. Han mener at «erfaring viser at hvis det muntlige språket ikke er godt så blir integrasjonen i samfunnet mye svakere og integrering tar mye lenger tid».

Gjennom arbeidskvalifisering skal innvandrerne bli i stand til å innordne seg og samhandle i majoritetssamfunnet. I denne prosessen skal de transformeres fra ukvalifiserte til kvalifiserte arbeidstakere og samfunnsdeltagere (Rugkåsa 2012: 81). Vi har sett på hvilke forventninger innvandrerne har til arbeid og hvilken betydning språkferdigheter har i denne sammenhengen. Amina er redd for å ikke få seg jobb grunnet etnisk tilhørighet, religiøs tilhørighet og bruk av hodeplagg. Alan derimot, opplever språket som et stort hinder for å få tilgang til relevant arbeid, og mener han taper i konkurransen med nordmenn som selvsagt har bedre språkferdigheter enn han.

5.4 Nettverk og kjennskap til kulturelle koder

I denne delen av analysen skal vi se på:

Hvilken betydning har nettverk og kjennskap til kulturelle koder i en integreringsprosess?

Som nevnt tidligere, var Tonje opptatt av at manglene kjennskap til kulturelle koder kunne være et hinder for å få seg jobb. I denne delen av kapitlet presenteres kulturelle kunnskaper i tillegg til betydning av nettverk i integreringsprosessen. Dette er viktig for å forstå hvordan innvandrerne strategisk jobber for å tilegne seg sosial- og kulturell kapital.

For flere av innvandrerne blir arbeid i frivillige organisasjoner eller deltagelse i arrangementer arrangert av frivillige organisasjoner. Frivillige organisasjoner ble en arena for nettverksbygging, en plass for inkludering, språktrening og fellesskap.

De som jobber i programmer mener at nettverksbygging og deltagelse i frivillige organisasjoner er viktig i integreringsprosessen. Etersom nettverk og kulturelle kunnskaper er det viktigste i dette kapitlet, vil det bli hovedfokuset i dette kapitlet. Likevel vil det bli drøftet litt om språk sin betydning i integreringsprosessen, ettersom det ofte ble diskutert i forbindelse med kulturelle kunnskaper.

Av informantene som var innvandrere var det et stort flertall som deltar jevnlig i arrangementer som blir arrangert av frivillige organisasjoner. Det var svært få som valgte å jobbe som frivillig, men det vil likevel bli belyst, grunnet at det ble opplevd som veldig givende arbeid for de som gjorde dette. Det viser seg at kvinner har flere arenaer og flere tilbud for inkludering enn det menn har.

Generelt mente flertallet av innvandrerinformantene at det er svært viktig å ha kjennskap til «norsk» kultur og tradisjon. Vi ser også et eksempel på at kjennskap til kultur i vertsnaasjonen ikke bare er viktig for å orientere seg i samfunnet, men faktisk vesentlig for å handle i tråd med norske lover og regler.

Nettverk kan forstås som sosial kapital og kjennskap til kulturelle kunnskaper kan forstås som kulturell kapital (Bourdieu 1986). Det er derfor viktig for innvandrerne å få seg nettverk for å forsøke å oppnå sosial kapital og kulturelle koder er viktig for å kunne forsøke å skaffe seg kulturell kapital. Bourdieu definerte nettverk som: et produkt av individuelle eller kollektive

investeringsstrategier, som bevisst eller ubevisst er ment til å etablere sosiale relasjoner (Bourdieu 1986: 21-22).

Delavan- (mann) fra Syria forteller:

«Jeg tenker at det er viktig å bli kjent med folk, å opparbeide seg et godt nettverk her. Det tror jeg er det viktigste. Nettverk er veldig viktig her i Norge. [...] For meg i dette samfunnet var det ikke så vanskelig å bli kjent med folk og integreres her i Norge. Det var helt ok. Det var ikke så stor forskjell på ting for meg. Jeg følte jeg kjente samfunnet her, det var så mye som fungerte likt med samfunnet jeg kom fra. Noen ulikheter var det jo så klart. Men det var ingenting her som jeg opplevde som merkelig. [...] Samfunnet her er ikke så sosialt. Jeg kommer fra et veldig sosialt samfunn, med masse folk, masse turister, folk og varme. Så kommer jeg hit og folk er litt skeptisk. Det er litt vanskelig å bli kjent med folk her. Nordmenn er litt vanskelig å komme inn på. Men etter hvert går det seg til.»

Delavan syns det er utfordrende å komme i kontakt med nordmenn. I det første delkapittelet var det flere eksempler på at andre innvandrere også opplevde det som utfordrende å etablere kontakt med nordmenn. Likevel har Delavan klart å opparbeide seg et godt nettverk. Han mener at nettverk kanskje er det viktigste i integreringsprosessen. Som nevnt tidligere deltar Delavan på ulike arrangementer som syrisk aften, «kultur kvelder» og lignende i nabokommunen som er en bykommune. Dette er arrangementer hvor innvandrere fra mange ulike kulturer deltar, samt etniske nordmenn. Han gir uttrykk for at det skjer mye spennende i byen, og at han forsøker å få med seg så mye som mulig av disse arrangementene. De sosiale sammenkomstene er viktigst i Delavan sin nettverksbygging. Delavan opplevde samfunnet i Norge som «kjent», ettersom det minte han om hvordan samfunnet hans i Syria fungerte.

En annen innvandrer, Abraham, forteller:

«Jeg søkte på flyktningeguide gjennom Røde kors. Og fikk det. Jeg ble kjent med Bjørn, han er nordmann, og han var faktisk her i går. Han er blitt slik som meg, plutselig banker han på døren og sier: "God dag". Barna mine ser på han som en onkel. De har en veldig god relasjon. Vi har alle en veldig god relasjon til han, vi er gode venner og går turer sammen. Det er jo lenge siden avtalen og flyktningeguide gikk ut, men likevel har vi kjempe god kontakt. Vi er venner.»

I eksemplet over ser vi hvordan vennskap kan utvikles som følge av et integreringstiltak. Flyktningeguiden skal være en veiviser i samfunnet for dem som er ny i landet. Tanken er at man gjennom denne kontakten kan tilegne seg kunnskap om lokalsamfunn, kultur og språk. Målet er at man skal tilbringe tid sammen et par ganger i måneden i en lengde på omtrentlig et år (Røde kors 2019). Når Abraham forklarer relasjonen mellom flyktningeguiden og familien sin forteller han: «Barna mine ser på han som en onkel. De har en veldig god relasjon». Abraham har en så god relasjon at han opplever relasjonen som nærmere enn et vennskap og så sterk at relasjonen føles familiær. Det kommer frem ved at han bruker begrepet *onkel*, for å forklare hvor god relasjon er. Dette kan også sammenlignes med relasjonen mellom Selda og den norske venninnen. Det kom frem at Selda opplevde relasjonen mellom de to som så nær at Selda følte det var likt et søskenforhold.

Flere av lærerne har en oppfattelse av at det er viktig for innvandrerne å engasjere seg i lokalsamfunnet. Lillian, en lærer ved en av voksenopplæringene forteller:

«Jeg tenker at det er en viktig forutsetning å lære seg språket godt for å bli integrert. Det sier jeg til alle mine elever, at de må jobbe mye med språket. Det er bare så viktig. De må også være motiverte og engasjerte så klart. Noen ganger ser vi på dem at de virkelig har lyst til å lære. Da kan de nå langt i å bli integrert. Disse engasjerer seg gjerne i lokalsamfunnet og er med i frivillige organisasjoner, er natteravn, stiller opp på dugnader, Ja, de gjør alt for å bli en av oss kan du si.»

Ut ifra det Lillian forteller tolker hun integrering som å ta del i det som rører seg i lokalsamfunnet. Samtidig kobler hun dette sammen med det “å ha lyst” til å bli integrert. Vilje, ønske og innsats til å integrere seg er antagelig en forutsetning for å bli integrert. Flere av innvandrerinformantene forsøker, men opplever det som vanskelig å bli inkludert. Dette kan ha sammenheng med passivitet, taushet og manglende innsats fra dem de er kommet i kontakt med fra majoritetsbefolkningen, noe vi hadde eksempler på innledningsvis i dette kapitlet.

Mohammad, (mann) fra Syria, forteller at konen, Diana, fikk tidligere et nettverk her i Norge enn han. Det var tidkrevende for Mohammad å skape et nettverk, og den første kontakten som ble viktig for han var en nabo. Dette er ikke Mohammad alene om, flere av informantene forteller at det var en nabo som ble den første gode kontakten i Norge. Diana var del av en kvinnegruppe, noe som gjorde at hun utviklet flere relasjoner enn ektemannen. Etter hvert utviklet disse relasjonene seg til vennskap. Det er også et gjentakende funn i datamaterialet at

kvinner har flere arenaer for inkludering enn menn. Som Diana går en del kvinner i kvinnegrupper, andre forteller om barselgrupper som ga fellesskapsfølelse og vennskap.

I en av kommune ble det etter hvert utviklet mannsgrupper. Dette ble startet fordi mennene hadde et ønske om å ha et tilsvarende tilbud til kvinnegruppene. Kvinnegrupper inneholder hovedsakelig aktiviteter som strikking eller annet håndarbeid, utveksling av oppskrifter og diskusjoner om temaer som barneoppdragelse og integrering. Gruppene er ment å være viktig for språktreningen, så vel som en sosialiseringsarena for utvikling av vennskap og bekjentskap. På møtene er det kvinner fra flere nasjonaliteter, deriblant «etniske norske kvinner». Mennene som nå fikk mannstreff i bygda hygget seg med prat, bordtennis, biljard, og dart. Videre skal vi bli bedre kjent med Ahmed, en av deltagerne i en av mannsgruppene:

Ahmed (mann) er fra Syria og fungerer som norsk hjelper for andre innvandrere i introduksjonsprogrammet. Ved siden av dette, jobber han som frivillig hvor han hjelper eldre med data og opplæring i digitalt verktøy. I tillegg jobber han noen ganger som tolk for kommunen, spesielt når nyankomne innvandrere kommer fra Syria og har behov for tolketjenester for å legge opp individuelle planer.

Ahmed forteller selv at han har gjort og gjør alt dette fordi han ønsker å bli bedre i norsk og ønsker å føle seg som en ressurs for andre. Videre forteller Ahmed at han har store planer for fremtiden sin. Gjennom introduksjonsprogrammet studerer han nå som privatist, ettersom nivået i klassen er for lavt i forhold til hans norsksferdigheter. Han studerer nå på det høyeste nivået og har planer om å komme seg til en av byene for å starte på universitetet. Ahmed hadde bare gått åtte måneder i programmet da jeg traff han, likevel snakket han flytende norsk.

Ahmed har brukt frivillig arbeid strategisk for å bli bedre kjent med lokalmiljøet og for at lokalmiljøet skal bli kjent med han. Dette har også vært et strategisk valg for å få erfaringer på cv-en og for språktreningen sin skyld;

«Jeg kjente ikke folket i byen min, og de kjente ikke meg. Derfor snakket ingen med meg, utenom han som kom med posten min. Jeg trengte venner, trengte nettverk. Jeg må jo få meg jobb. Og ingen kan gi meg jobb når de ikke kjenner meg. Hvor jeg kommer fra kommer mange jobber gjennom nettverk, derfor prøver jeg å få meg et bra nettverk her. Jeg tenkte også at jeg trengte trening i å snakke norsk med andre, slik at folk ikke trengte å være så skeptisk til meg fordi jeg er utlending. Kanskje de syns at jeg ikke er så skummel når jeg snakker språket deres? På skolen får man heller ikke

nok trening i språket. De man snakker med der kan jo like lite eller mindre enn deg selv. Derfor tenkte jeg at jeg måtte komme meg ut et sted hvor nordmenn måtte snakke med meg, og da ble frivillighetssentralen svaret når jeg luftet problemet mitt med en av lærerne mine.»

Alan fra Syria har også en relativ lik tilnærming som Ahmed.

«Jeg jobber med nordmenn og jeg jobber som frivillig i Røde Kors. Jeg går også i kirken. Gjennom Røde kors er jeg frivillig på et eldresenter, og jeg hjelper dem med forskjellige gjøremål og er besøksvenn. Dette er nødvendig for meg. Og bra for meg. Jeg blir involvert i samfunnet og kan gi hjelp til andre. Det er fint å være viktig for andre.»

Både Ahmed og Alan har begge et ønske om å bli inkludert og ta del i et større fellesskap. Det er interessant at Ahmed tolker språk som et verktøy til å “ufarliggjøre” seg selv. Samtidig virker det som at Ahmed mener at det er noe med hvilke arenaer man befinner seg i som gjør kommunikasjonen med nordmenn mulig ettersom han sier: “Jeg måtte komme meg ut et sted hvor nordmenn måtte snakke med meg”. Dette kom også frem i det første del-kapittelet hvor Selda sin integreringsnøkkel var å finne interkulturelle arenaer for å komme i kontakt med nordmenn. Ahmed er kjent med betydningen av nettverk og mulighetene nettverk kan gi for å skaffe seg jobb. Ahmed jobber aktivt, strategisk og målrettet for å opparbeide seg sosial kapital som han opplever som en nødvendighet for å bli inkludert i samfunnet.

Alan på sin side legger mer vekt på det å oppleve seg som nyttig for andre, samtidig som det er viktig for han “gi noe tilbake” til samfunnet. I likhet med flere av informantene oppfatter Alan seg som en mottaker da han kom til Norge på grunn av mulighetene han fikk og den økonomiske støtten. For han blir opplevelsen av å “gi noe tilbake” en mulighet for han til å bli en som *yter* i motsetning til en *passiv* mottaker. Andre informanter så også på lønnet arbeid som muligheten til å skape en posisjon av seg selv som *yter* og en som kan forsørge seg selv.

Alan forteller videre:

«For meg er det veldig viktig å snakke godt norsk. Om nordmenn snakker for fort så forstår jeg ikke og da føler jeg meg utenfor. Det er ingen god følelse. Jeg vil ikke miste det jeg hadde i Syria; gode venner å prate med, derfor trenger jeg også det her i Norge.»

For Alan dreier språk seg om samhold. Han forteller at det er viktig for han å føle seg inkludert. Alan liker ikke å være alene og tenker mye på alt han har mistet i Syria. Savnet av familien som fortsatt er i Syria blir for stort når han er alene. Det kan virke som at Alans måte å overvinne ensomheten på, er å gjenskape det han savner mest fra hjemlandet. Dette gjør han gjennom den sosiale interaksjonen med de andre studentene og vennene. Alan har norske venner kollegaer og naboer som han anser som venner, men han spesifiserer at de ikke er så nære venner. Han tror at noe av grunnen til at vennskapene ikke er så sterke skyldes at han ikke er “god nok” i norsk.

Abraham forteller hva nettverk har betydd for han i integreringsprosessen:

«Det er ikke lett når du er ny, men jeg fikk god hjelp da noen som var mer sosial enn meg åpnet veien for meg og introduserte meg for de andre. Ikke alle er like flinke til å starte samtaler, da hjelper det at andre setter i gang, at noen snakker til deg. [...] Nettverk ble viktig for meg, både for å bli inkludert, men også for å få praksisplass i dagligvarebutikken. Jeg måtte jobbe hardt for å finne ut hvordan jeg kunne kommunisere med folk og bli kjent med folk. Det er godt å ha noen som stoler på deg, det motiverer deg også til å gjøre ditt beste. Jeg ønsket å bli en del av gruppen på jobben. Det var ikke lett. Det var utfordrende. Men det hjalp at jeg hadde god kjemi med to, tre av dem. Det hjalp meg slik at jeg ble med i gruppen. Det er vanskelig å starte en samtale med en fremmed. I butikken, der jeg var i språkpraksis, diskuterte vi fotball. Så der lærte jeg noen gode temaer for å starte samtaler.»

Abraham sin historie viser hvor viktig nettverket hans har vært i integreringsprosessen. Han opplever at nettverket hans er grunnen til at han har fått praksisplass. I tillegg forteller han hvor viktig nettverket har vært for å få nye bekjenskaper, og at de nye bekjenskapene har introdusert han for deres venner og bekjente. Dette har vært med på å føre ham inn og bli en del av det sosiale fellesskapet på arbeidsplassen.

Yana fra Somalia forteller:

«Jeg har vært på leksehjelp hos Røde Kors i to år. Det er veldig bra, du må ta imot all den hjelpen du kan få. Jeg har også fått venner der. Det er en fin måte å treffe venner på.»

Yana har funnet vennskap og bekjenskap ved å aktivt få tak i hjelp til å mestre en ny hverdag med språktrening. Lærere og andre i skolen oppmuntrer innvandrerne til å jobbe med

nettverksbygging og deltagelse i frivillige organisasjoner. De anser slik nettverksbygging som viktig for innvandrerne både for å etablere vennskap og bekjentskap, og for å skape jobbmuligheter og det er med på å skape tilhørighet.

Det var en implisitt forståelse hos programansatte at nettverk dreide seg om *nettverk med nordmenn*, og at dette er gunstig for innvandrerene. Tonje, en undervisningsinspektør, differensierte derimot mellom nettverk innenfor egen nasjonal/etnisk tilhørighet og *nettverk med nordmenn*. Hun mener nettverk innenfor egen etnisitet er viktig for den personlige utviklingen og trygghet, og at nettverk med nordmenn er derimot viktig for å bli inkludert. Hun understreker at det må være en balanse og likeverdighet i relasjoner som inngår i et nettverk. Hun sier:

«Å ha nettverk innenfor sin egen nasjonalitet kan gi menneskelig trygghet. Men nettverk med norske venner er også veldig viktig. Gjerne for å bli inkludert i nærmiljøet og ja, klare å få jobb. Og da er språket en viktig faktor for å kunne få norske venner. Det kan bli litt sånn at det bør være likeverdighet i et forhold som skal være. At ikke innvandrerene hele tiden skal være den som er mottaker av hjelp, og er i en mottakerrolle. Det er viktig at innvandrerene også kommer i giver rollen i relasjonen til den norske vennen.»

Tonje er opptatt av at maktbalansen i relasjoner mellom nordmenn og innvandrere. Hun nevner *mottaker* og *giver* roller og mener at det må være en viss balanse og resiprositet i relasjonen for at den skal være god for alle involverte (Mauss 1950).

Vi beveger oss nå videre for å se på noen oppfatninger av betydningen av kjennskap til kulturelle koder. Tonje vektlegger betydningen av å kjenne til *skrevne* og *uskrevne* regler på arbeidsplassen. Tonje har også noen ideer om pliktene til innvandrerne. Hun sier:

«Innvandrerene skal kunne klare seg selv og bidra til det norske samfunnet, både som arbeidstaker, men også sosialt i samfunnet og i nabolaget. De skal være med på dugnader og så videre. Altså; alt det som forventes av en norsk borger å delta i, bør også innvandrerene delta i. Når de er i språkpraksis er det språket som er det viktigste. De trenger å få seg en attest på at de har vært på en norsk arbeidsplass over tid og at de forhåpentligvis fått seg noe nettverk og lært seg om norsk arbeidskultur. Dette gjelder både skrevne, men ikke mist uskrevne regler i forhold til hvordan man oppfører seg på en arbeidsplass og hva som er forventet.»

Tonje mener at innvandrerne skal tilpasse seg samfunnet og delta aktivt på de ulike arenaene som nordmenn ellers deltar i. Hun nevner nettverk og ulike plikter som hun tenker innvandrerne bør gjøre seg kjent med, og da gjerne sosiale og kulturelle forventningene man møter på for eksempel arbeidsplassen. Alt dette er forberedelser til fullverdig deltagelse i det norske samfunn.

Hirut (kvinne) fra Etiopia, forteller hvorfor det er viktig for henne å kjenne til kultur og tradisjon i Norge og forteller om hennes relasjon til en norsk kvinne hun har møtt gjennom frivilligsentralen:

«Hvis du ikke har lært norsk kan du ikke få deg jobb her i Norge. Du kan heller ikke bli integrert. Og det er viktig å lære seg norsk når du bor i Norge. Du må lære om norske tradisjoner og kultur for å vite hva du kan gjøre i Norge. Hvordan kan du vise respekt og vite hva som ikke er bra å gjøre? Alt er veldig annerledes her. Jeg har en venninne jeg har møtt gjennom frivilligsentralen her. Vi møtes mange ganger. Jeg har invitert henne hjem til meg og hun har invitert meg hjem til seg. Vi spiser lunsj sammen, går på turer, kjører på turer og når hun hadde bursdag inviterte hun meg til festen sin. Jeg er også blitt kjent med noen av hennes venner, og noen av de hun jobber med.»

I eksemplet med Hirut ser vi noe av det Tonje nevner vedrørende gjensidighet. I relasjonen mellom Hirut og den norske kvinnen er det en fin dynamikk for resiprositet. De begge er *giver* og *mottaker* og det utspiller seg en fin dynamikk for likeverd mellom dem. I samtalen med Hirut kommer det frem at det varierer hvem som tar initiativ for å treffes og at de sammen kommer frem til aktiviteter de vil gjøre sammen. Det kan tenkes at det først er når man har en balanse av resiprositet at vennskap kan være godt for begge og ha forutsetning for å vare.

I likhet med Abraham har Hirut opplevd at nettverket hennes har vokst etter at hun først klarte å etablere noen gode relasjoner. Hirut opplever det også som svært viktig å lære seg norsk og mener at man ikke kan bli integrert hvis ikke man lærer seg språket. Som nevnt kan også språket fungere som symbolsk kapital, og gi fordeler eller ulemper i forhold til den kulturelle kapitalen den transformeres til (Bourdieu i Grenfell 2012: 100-7).

Akale (mann) fra Eritrea forteller:

«Jeg bor i Norge, og da må jeg kjenne til kulturen her. Det er viktig for da kan jeg lettere bli godtatt av nordmenn. For jeg ønsker å vise dem respekt ved å følge og respektere deres tradisjoner, regler og vaner.»

Akale opplever det å tilegne seg kjennskap til majoritetsbefolkningen sin kultur som et premiss for lettere å bli godtatt av nordmenn. Videre opplever Akale det å respektere og følge nordmenns tradisjoner som en måte å vise dem respekt på.

Cali (mann) fra Somalia forteller:

«Jeg må forstå «norsk» kultur, jeg må lære. Det er helt anerledes her enn i mitt hjemland. Derfor må jeg vite hva som er bra og ikke bra å gjøre her i Norge. Det er stor forskjell på somalisk kultur og «norsk» kultur, for eksempel med klær og mat. Jeg bor her nå, så da er det veldig viktig å vite om «norsk» kultur. Noen ting som er vanlig i Somalia er ikke lov i Norge. Det er så mye nytt å lære her.»

Cali peker på et veldig viktig poeng; ulikheter i hva som er tillatt i Norge og Somalia. Det å ha kjennskap til sosiale og kulturelle regler kan derfor være avgjørende for å handle i tråd med norske lover og regler.

På en av skolene oppstod det en voldelig konfrontasjon mellom to mannlige elever som førte til at politiet ble tilkalt. Hendelsen fant sted i friminuttet og elevene ble informert om hva som hadde skjedd. Det oppstod uro og forvirring i klasserommet i timen etterpå. Læreren Elisabeth følger rektors instruks om å forklare for elevene i klassen hvorfor politiets er innblandet:

“I Norge er det ikke lov å slå, da ringer vi politiet. Det er forbudt å slå i Norge. Det er forbudt å slå kvinner og barn også. Å slå er vold, og det er ikke tillatt” sier Elisabeth. En elev fra Eritrea spør så: “er det bare lov å snakke?” “Ja, helt riktig. Det er bare lov å snakke” svarer Elisabeth. En annen elev fra Eritrea sier da: “Selv om den andre har sagt feil? Hva om begge har feil?” “Det er fortsatt ikke lov å slå, vold er forbudt” svarer Elisabeth

I eksemplet over er noen av elevene ikke kjent med hvordan man tolker vold i Norge ettersom noen av elevene spør for å være sikre på om de har forstått det Elisabeth sier riktig. Samtidig kan det også virke som at Elisabeth er klar over at elevene ikke kjenner til «norske» praksiser og forståelser omkring vold ettersom hun forklarer tydelig og veldig konkret hva som ikke er lov i Norge. Eksempelvis vektlegger hun den delen om at det ikke er lov å slå kvinner og barn

i Norge. Det er mulig hun gjør det fordi hun vet at det aksepteres i noen av de landene innvandrerne kommer fra.

Voldsepisoden viser oss hvor alvorlig det kan være å ikke ha kjennskap til de praksisene som gjør seg gjeldene i landet man har innvandret til. Som tilskuer til episoden i klasserommet, opplevdes det for meg som det skapte mye forvirring for flere av innvandrerne at politiet ble involvert. De forstod konflikten og hendelsesforløpet, men stilte seg uforstående til politiets innblanding og opplevde det som svært alvorlig at politiet ble tilkalt. Flere hadde oppfattelsen av at det måtte ha skjedd mer enn det de hadde sett selv ettersom rektor ringte politiet.

Dette delkapittelet belyser betydningen av nettverk og kjennskap til kulturelle kunnskaper i en integreringsprosess for å oppnå sosial og kulturell kapital (Bourdieu 1986). Abraham, Yana og Hirut gikk aktivt ut for å treffe nordmenn som kunne gjøre integreringsprosessen mer overkommelig for dem. Yana fikk leksehjelp gjennom Røde Kors. Abraham fikk en flyktingguide som etter hvert ble en venn og Yana utviklet vennskap med en norsk dame fra frivilligsentralen. Både Hirut og Abraham opplevde at nettverket vokste ved at de skaffet seg flere bekjentskaper og Abraham opplevde å bli en del av samholdet på jobben. Delavan har et godt nettverk og utvidet dette stadig gjennom deltagelse i arrangerte sosiale sammenkomster.

Videre er det også slik at det å opparbeide seg kulturell kunnskap ikke bare kan gi kulturell kapital som er en fordel for å navigere seg i samfunnet. Det er også slik at kunnskap genererer makt, i denne sammenhengen er det kulturell kunnskap som generer makt. Foucault mener makt ikke kan eksistere uten kunnskap, og at det er umulig for kunnskap å ikke generere makt (Mills 2003:69). Slik sett kan innvandrerne ved å opparbeide seg kulturell kunnskap også få mer makt i relasjonen til nordmenn og ellers i samfunnet ettersom kunnskap er en forutsetning for makt. Den kulturelle kapitalen innvandreren har fra hjemlandet er som tidligere nevnt ikke like relevant i samfunnet de nå lever i. Derfor må de opparbeide seg ny kulturell kapital ettersom den de har fra før ikke er like godt rettet mot samfunnet de nå lever i. Ved å tilegne seg denne nye kulturelle kunnskapen for å oppnå kulturell kapital kan de også øke sin gjennom maktutøvelse.

Ahmed og Alan har derimot tilnærmet seg frivillig arbeid på en annen måte enn de som ble nevnt ovenfor. De har valgt å jobbe som frivillig med eldre og har slik kommet i en posisjon hvor de gir av seg selv og sin kompetanse. Alan sier at det frivillige arbeidet gir han en mulighet til å oppleve at han «gir» noe tilbake samfunnet, samtidig som han verdsetter

følelsen av å være viktig for andre. Ahmed har hatt en mer strategisk tilnærming til det frivillige arbeidet hvor, han ønsker erfaringer på cv-en sin, og «ufarliggjøre» seg selv for at lokalsamfunnet skal bli kjent med han og for å tilegne seg enda bedre språkferdigheter.

Integreringstiltak for kvinner i form av kvinnegrupper og barselgrupper er mer utbredt enn integreringstiltak for menn i kommunene som ble undersøkt i studien. Tonje understreker betydningen av et likeverdig forhold i en vennsapsrelasjon. Hun snakker om *giver* og *mottaker* roller, og at det må være resiprositet (gjensidighet) i vennsapsrelasjonen (Mauss 1950). Hun nevner nettverk mellom innvandrere innenfor samme nasjonalitet som viktig for menneskelig trygghet, i tillegg til betydningen av nettverk med etniske nordmenn.

Videre understreker Tonje betydning av kjennskap til kulturelle kunnskaper i integreringsprosessen. Noe som Hirut, Akale og Cali også opplever som viktig i integreringsprosessen. Akale mener det er viktig å kjenne til nordmenns tradisjoner slik at man kan følge dem og dermed vise respekt. Cali nevner at kjennskap til kultur er viktig for å handle i tråd med lover og regler noe som vi så eksempel på i episoden på skolen da politiet ble involvert.

5.5 Maktdimensjoner som utspilles i en introduksjonsprogrammets kontekst

I dette delkapittelet skal vi se på:

Hvilken innvirkning kan ulike maktdimensjoner ha i introduksjonsprogrammets kontekster og hva kan skje i slike situasjoner?

Observasjoner i introduksjonsprogrammets kontekster viser ulike former for maktutøvelse. Lærerværelse er en arena som ikke er tilgjengelig for alle. Derfor utspilte det seg en kommunikasjon der som blant annet handlet om innvandrerne som ikke har tilgang til denne arenaen.

Noe som gikk igjen, var sympati og overlegenhet ovenfor deltagerne både fra lærerne og de som jobbet på flyktningkontoret/NAV. Denne sympatien tolket jeg ofte som en form for overlegenhet blant dem som jobbet i programmet i forhold til dem som gikk i programmet. Gjentakende ganger hørte jeg nedlatende ordlegginger som; «de skjønner ikke», «de forstår ikke», og «de klarer ikke» og noen ganger «de er akkurat som unger». Disse formuleringene hørte jeg oftest etter at jeg hadde vært på et feltsted over noe tid. Årsaken til dette kan være at jeg hadde fått mer innpass og fått mer tillit av informantene.

Eksempelvis skjedde dette en del i lærerværelsene og pauserommene, hvor ulike caser og utfordringer ble nevnt eller drøftet mellom kollegaene. Dersom en kollega foreslo en løsning på utfordringen, kunne en annen kollega si: «men det skjønner de jo ikke» og da kunne andre kollegaer nikke samtykkende eller si seg enige i responsen. Dette resulterte ofte i at de i plenum dro slutningen om at det ikke hadde noe for seg å forsøke, ettersom innvandrerne ikke ville forstå.

Gjennom observasjoner ble det tydelig at de som jobber i programmet har «fasiten» for gjennomføringen av programmet: De setter i gang programmet, og har kontroll på hvor langt deltagerne er kommet og hvor godt de klarer å gjennomføre programmet: Formålet med introduksjonsprogrammet er at deltagerne skal utvikle inngående kunnskaper om «norsk» kultur og språk slik at de skal kunne fungere i det norske samfunnet.

Deltagerne kan tolkes som å være i en mer utsatt posisjon, en posisjon hvor de skal motta og være med i et program som er forelagt dem, og hvor de selv må gjennom en omfattende læringsprosess. Asymmetrien i forholdet mellom de som jobber i programmet, eksempelvis programrådgiver og deltager kan ligne på rollene mellom lærer og elev. På den ene siden er de som besitter den kulturelle kunnskapen mens på den andre siden er de som skal lære den. Samtidig finnes også denne rollefordelingen mellom de som underviser norsk og samfunnsfag i introduksjonsprogrammet og innvandrerne som går i programmet.

Syriske Alan (mann) er ferdig med introduksjonsprogrammet og opplevde at han alltid ble møtt med respekt av de ansatte i programmet. Han fortalte imidlertid om en venn som ikke opplevde en like god start i introduksjonsprogrammet:

«Jeg har en syrisk venn som bor her, men han gikk på en annen skole enn meg. Han fortalte at på den skolen lærte de om hvordan man bruker toalett. Han sa til meg at han ble sint fordi de vet hvordan toaletter fungerer. Læreren sa at de har undervisning om dette, fordi noen kommer fra steder der de ikke vet hvordan toaletter fungerer. I min kultur der har de alt som de har i Norge. De (les: lærerne) må lese mer om kulturene og forskjellene i dem.»

Også ut ifra dette tilfellet, kan man tolke en form for maktutøvelse mellom lærer og elev. Læreren har en antagelse om at elevene kommer fra mer primitive samfunn og derav trenger en innføring i grunnleggende kunnskaper i et moderne samfunn. Samtidig kan dette tolkes i lys av orientalisme, ved at læreren har makt og innflytelse til å kategorisere innvandrerne som mer primitiv. Dermed dominerer dem over innvandrerne ved å vise at hun/han har de kulturelle kunnskapene som trengs for å fungere optimalt i samfunnet, i motsetning til innvandrerne. Det virker som at læreren anser sitt eget samfunn for å være overlegent deres samfunn, og gjerne oppfatter derfor ikke deres kultur seriøst (Said 1989: 206-210).

Nå følger enda et tilfelle av hvordan en innvandrer blir møtt, og der vi kan se konturene av maktfordelingen mellom programansatte og de som deltar i programmet. Helga, en rektor ved en av skolene jeg besøkte, forteller om hvordan hun syns man skal imøtekomme innvandrerne:

«Det er viktig at skolen og flyktningetjenesten makter å møte alle som voksne mennesker, det er ikke barn du har med å gjøre. Det er voksne mennesker som har med seg livserfaring, som har med seg kunnskaper og kompetanse selv om de kanskje ikke har gått på skole en eneste dag i sitt liv. Så de har masse med seg, og det tror jeg vi glemmer altfor ofte. Så det å behandle folk med respekt som voksne mennesker, og det å vise at du bryr deg er veldig viktig.»

Hun snakker om viktigheten av å møte innvandrerne som voksne mennesker med masse livserfaring. Hvorfor ordlegger Helga seg slik? Ut ifra måten hun snakker på, kan Helgas ordlegging tyde på at hun opplever det som at innvandrere ikke alltid blir møtt med den respekten de fortjener og ikke blir anerkjent for den livserfaringen de sitter med.

Videre sier hun; “Det er ikke barn du har med å gjøre”. Antagelig har Helga opplevd at noen kan snakke til og behandle innvandrere på en måte som kan minne om hvordan man henvender seg og snakker til barn. Sammenligningen «barn og innvandrer» kan videre tolkes som en illusjon hvor barnet trenger mye hjelp og veiledning, tilsyn og oppfølging for å fungere optimalt. Noe som igjen legitimerer rollen de som jobber i programmet har ovenfor å hjelpe dem som de har kategorisert eller anser som svakere enn dem selv for å dominere over dem (Said 1989).

Ut fra en orientalistisk tilnærming, hadde kolonimaktene makt til å dominere over koloniene, fordi de var svakere enn de selv. Lærerne, har «fasiten» for gjennomføringen av introduksjonsprogrammet, kan sees å ha makt og innflytelse til å kategorisere andre som svakere enn dem selv. Ved å gjøre dette, skaper de et positivt selvbilde av seg selv i lys av de negative kategoriene som de gir innvandrerne. Dette negative speilbildet av innvandrerne i relasjon til de programansatte, er med på å skape et positivt selvbilde av programansatte, samtidig som det negative speilbilde reflekterer fra det de programansatte ikke er (Said 1989).

Samtidig er ikke det asymmetriske forholdet mellom de som jobber i programmet og deltagerne nødvendigvis en forutsetning for makt fordelingen. Altså, mellom de som *kontrollerer* versus de som blir *kontrollert*. Deltagerne blir kontrollert av lærere og programrådgivere i forhold til progresjon i programmet, gjennomføring av hjemmelekser, og tilstedeværelse. Fravær gir økonomisk trekk i introduksjonsstønden (Rundskriv G-01/2016:47). Ifølge Foucault (Mills 2003:33-35) sirkulerer makt i relasjoner og kan være skjult. Makt behøver dermed ikke å handle om posisjoner som i orientalistisk tilnærming, men kan være en strategi i relasjoner. Derfor kan slike standard-uttrykk som «de skjønner ikke»,

«de klarer ikke», «de forstår ikke» som beskrevet innledningsvis i delkapittelet fungere som makt. Selv om uttrykkene også blir sagt i fortvilelse, kan det likevel sees som en prosess hvor maktforholdet utvikles, hvor deltagerne blir subjekt for undertrykkelse.

Ifølge Scott oppstår en kommunikasjon mellom likesinnede hvor de opprettholder kontroll og reproducerer kategorier av dem som er etter deres oppfatning underlegen dem selv (Scott i Mills 2003: 40-41). Dette kan også være tilfellet når det kommer til innvandrerne. Selv om de er havnet i en posisjon som er underlegen programansatte kan de med likesinnede kommunisere med hverandre på en måte som latterliggjør dem som de opplever som overlegen dem, og slik yte motstand mot systemet de er påtvunget (Mills 2003: 40-41).

5.5.1 To back-stage caser om kvinner fra Thailand

Observasjoner fra et lærerværelse viser to tilfeller av hvordan kvinner fra Thailand blir avgrenset til den hjemlige sfæren av deres lærere. Samtidig som de begrenset dem til «vakkert utseende» og evne til å prestere seksuelt.

Kristian og Else møtes ved kaffemaskinen, "Else: "Kan du ta en av mine elever, hun thailandske? Hun bør gå i din klasse. Hun er flinkere enn de jeg underviser" Kristian svarer: "Jeg tar gjerne en flott thailandsk dame, de er fine å se på" og smiler til kollegaen sin.

I dette tilfellet nevner ikke læreren noe navn, men sier bare «hun thailandske». Under morgenmøte blant lærerne på den samme skolen utspilte denne kommunikasjonen seg:

En av lærerne som ikke jobber med kveldsundervisningen, spør lærerne som hadde kveldsundervisning kvelden før om hvordan det gikk. De to lærerne som har kveldsundervisningen svarte at det gikk fint. "Fortell" sier en av lærerne, "hvem er det som deltar på kveldskurset? Bjarne svarer: Det er en del folk som er i arbeid på dagtid, og utenom det er det en amerikaner, en egypter og damer fra Thailand som har vært her i 10-20 år, som bare har vært på kjøkkenet og soverommet" De andre lærerne ler høyt, og en av dem kommenterer; "Hva sa du om soverommet? Bjarne svarer kjapt: "for å re opp sengen så klart" og lærerne ler enda høyere.

Her blir de thailandske damene tilskrevet en kollektiv identitet av lærerne samtidig som de blir stigmatisert (Jenkins 2008: 62). Implisitt ligger det en forståelse av at thailandske kvinner ikke er som vestlige kvinner. De blir i dette tilfellet begrenset til hjemmet, og blir ikke ansett som likestilte i denne sammenhengen (Kristensen 2010: 72-73).

Jenkins mener at etnisk identitet er noe som skapes gjennom gruppen selv (innad), eksternt (av andre) og av offentlighetens (medias) påvirkning (Jenkins 2008:62). Gjennom media kan en slik forståelse av kvinner fra Thailand bli formidlet. Kvinnene fra Thailand er vant med et mer tradisjonelt kjønnsrollemønster og kommer ofte til Norge gjennom ekteskapsinngåelser. Kvinnene i eksemplene blir ansett som at de er i Norge helt av andre grunner enn de fleste andre i introduksjonsprogrammet. Det blir generaliserende og svært uheldig med slike stereotypier av de thailandske damene. Stereotypiene produseres og reproduseres i slike kontekster. Kvinnene latterliggjøres av lærerne, og gjøres til subjekt for undertrykkelse (Foucault i Mills 2003:33-35).

Lærerværelset er en arena som ikke alle har tilgang til, og dermed utspiller det seg også noe annen kommunikasjon her enn i arenaer som er mer offentlige eller felles. Kontrasten mellom front- og back-stage utspiller seg tydelig mellom «front-stage» som i denne sammenhengen er klasserommene og fellesarealene, i motsetning til lærerværelse som blir «back-stage» (Goffman 1959). Etersom ikke alle har tilgang til dette området blir «back-stage» steder hvor man kan være mer oppriktig i relasjon til sine kollegaer enn hva man kanskje kan i kontekster hvor elevene er til stede. Etter flere observasjoner opplevdes det som at det var et skille mellom “oss” og “dem” hvor orientalistiske tanker reproduseres ved at “vi” oppleves som overlegen “dem” (Rasack 2008 i Kristensen 2010:74) Det oppstår en kommunikasjon mellom likesinnede hvor de opprettholder kontroll og reproduserer kategorier av dem som etter deres oppfatning er underlegen dem selv (Scott i Mills 2003: 40-41). Dette kom også frem i impulsive samtaler med flere av de som jobber i programmet.

Begge casene fra skolen skjer i settinger hvor det kun er etniske nordmenn til stede. Her på «back-stage» kan de uttrykke seg på måter som de ellers ikke ville gjort om de var «front-stage». Dette kan også kobles opp mot postkolonial feminisme hvor vestlige kvinner fremstilles som frigjorte, likestilte og moderne i motsetning til ikke-vestlige kvinner som blir representert som undertrykte og maktesløse ofre ifølge Kristensen (2010: 74).

Maktdimensjoner kan utspilles i kontekster hvor introduksjonsprogrammet skal gjennomføres. Det er en asymmetrisk relasjon mellom dem som jobber i programmet og dem som deltar i programmet. Lærerne bruker humor og latterliggjør de thailandske kvinnene og dermed hever seg over dem. De som jobber i programmet er i en posisjon hvor de skal *kontrollere*, mens deltagerne blir *kontrollert*. Eksempler viser også at de som jobber i programmet undervurderer innvandrerne, og konstruerer kategorier av dem som svakere og underlegen seg selv. Dette samsvarer med en orientalistisk forståelse av makt.

Det samme er også tilfellet i episoden om «toalettopplæringen» som vennen til Alan fortalte om her hadde læreren en forut antagelse om at innvandrerne er mer primitive og dermed har behov for innføring i grunnleggende kulturelle kunnskaper i et moderne samfunn. Helga synliggjør oppfatninger av innvandrerne gjennom hennes oppfordring til å gi dem respekt og imøtekomme dem som voksne mennesker. Sammenligningen, «barn og innvandrer», kan tolkes som en illusjon på barnet som trenger mye hjelp, tilsyn, oppfølging og veiledning for å fungere optimalt.

Makt og orientalisme gjøres relevant gjennom historiene om de thailandske kvinnene som omtales negativt på lærerværelset. *Tilskrivning av identitet* blir også viktig ettersom lærerne tilskriver kvinnene en identitet (Jenkins 2008). Dette kan også forstås i lys av postkolonial feminisme, hvor vestlige kvinner fremstilles som frigjorte, likestilte og moderne i motsetning til ikke-vestlige kvinner som blir representert som undertrykte og maktesløse ofre (Kristensen 2010: 74). Her blir også front- og back stage aktuelt gjennom at det er visse arenaer der man kan opptre annerledes enn i andre, eksempelvis med likesinnede på en arena som ikke alle har tilgang til (Goffmann 1959).

Er det kun i arenaer hvor det bare er etniske nordmenn og ikke andre etnisiteter til stede som gjør at en slik kommunikasjon kan utspille seg? Og derfor ikke bare på grunn av *back-stage* arenaer alene som gjør at denne kommunikasjonen overhodet er mulig? Antagelig er det er det kombinasjonen av tilstedeværelsen etnisk homogenitet og back-stage arena sammen som skaper forutsetningen for at kommunikasjonen kan skje.

5.6 Tilpasning til samfunnet og maktdimensjoner som utspilles i introduksjonsprogram kontekster

Tidligere dette kapitlet er delproblemstillinger blitt besvart og fokuset har vært på hvordan innvandrere i introduksjonsprogrammet på ulike måter og gjennom ulike integreringsstrategier forsøker å tilpasse seg det norske samfunnet. I tillegg har det blitt presentert hvilken betydning ulike maktdimensjoner og ulikheter i roller kan ha i kontekster for introduksjonsprogrammet. For at avhandlingen ikke skal oppfattes fragmentert med de ulike delproblemstillingene er det sentralt å få mer oversikt over helheten ved å fokusere i dette siste delkapitlet på å oppsummere avhandlingens funn, og dermed svare på hovedproblemstillingen:

Hvordan tilpasser innvandrere i introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?

Møtet med nordmenn kan være et utfordrende møte som gjør at innvandrerne benytter seg av ulike strategier som å ta kontroll over kommunikasjonen i det første møtet. Innvandrerne kan eksempelvis bruke humor, og finne arenaer hvor nordmenn er mer åpne for interaksjon for å etablere og opprettholde kontakt med nordmenn. Konsekvens av at det er vanskelig for flere innvandrere å etablere kontakt med nordmenn er ufrivillig segregering eller marginalisering til «sine egne».

Hvor lenge man har gått i introduksjonsprogrammet, altså hvor lenge man har vært bosatt i kommunen og deltatt i norsk og samfunnsfagundervisningen har antagelig innvirkning på hvor godt innvandrerne har klart å etablere kontakt med nordmenn. Abraham og Kawa som hadde etablert integreringsnøkler var ferdig i introduksjonsprogrammet, mens Selda hadde gått i programmet i 12 til 18 måneder. Når det gjelder de som så langt ikke hadde skapt egne integreringsnøkler hadde Habte vært i introduksjonsprogrammet i 6 til 12 måneder, Girma og Belay i 12 til 18 måneder, og Cali i 18 til 24 måneder. Dermed kan man anta lengden på deltagelsen i programmet og vært bosatt i kommunen kan ha sammenheng med hvor godt man klarer å etablere kontakt med nordmenn. Antageligvis tar det tid å skjønne hva som er integreringsnøkkelen for hver enkelt innvandrer.

Ut ifra informantenes uttalelser, er *assimilering* en strategi som virker til å fungere godt i møtet med det norske samfunn. Assimilerings tilnærming en blir bevisst eller ubevisst forlagt dem gjennom deltagelsen i programmet og samfunnet for øvrig. Det er mulig at tanker omkring *likhet* gjør assimilering til en tilnærming som stemmer overens med det som faktisk skjer i integreringsarbeidet. Det kan sees som en videreføring av samme strategi, men i svært mildere variant enn den som ble praktisert ovenfor samene, som ble nevnt innledningsvis i forskningsprosjektet. I dag skjer denne praksisen på en «legitim» måte maskert, under integrering eller inkludering.

I beskrivelsene fra innvandrerinformantene, tyder det på at nordmenn fraskriver seg ansvar i integreringsarbeidet. Integrering er en prosess hvor ansvaret ligger like mye på majoritetsbefolkningen som på dem som skal integreres (Eriksen 2010: 273-4). Likevel er det flere eksempler på at mye av ansvaret ligger på innvandrerne som må innta en *aktiv* rolle for å skape kontakt med den *passive* nordmannen.

Videre har det blitt belyst at forventninger til arbeid og språkets betydning i sammenheng med innpass i arbeidslivet, hvor språkbeherskelse ble viktig for både innvandrerinformantene og programansatte. Når det gjelder hodeplagg kan hijab oppleves som et hinder for tilgang til arbeidsmarkedet for innvandrerkvinnene, og i realiteten kan det også være det. Innvandrerne opplever introduksjonsprogrammet stort sett som et medium til å lære seg viktige språkferdigheter, samt å tilegne seg kunnskaper om det norske samfunn og kultur. Her ble det tydelig at innvandrerne synes det er vanskelig å få innpass i arbeidslivet på grunn av at de opplever at arbeidsmarkedet stiller høye krav til dem som skal ansettes. Mange innvandrere fryktet at de ikke behersket norsk «godt nok» til å få seg jobb.

Tilgang til frivillige organisasjoner har vært svært viktig i å etablere tilhørighet og nettverk. Informantene får ulike tilbud gjennom frivillige organisasjoner, for eksempel leksehjelp. Det er imidlertid like ofte at de selv velger å jobbe som frivillig og slik opplever å «gi noe tilbake», bli verdsatt, få erfaring og språktrening. Frivillige organisasjoner er også arenaer hvor det viste seg at det var lettere å komme i kontakt med nordmenn og etablere vennskap, bekjentskap og nettverk. Nettverk er viktig for å oppnå nye relasjoner, «bli en del av gruppen», og for å skape fremtidige jobb muligheter. Det viste seg også at det var flere arenaer og tilbud for kvinner for å integreres og som ga muligheter for nettverksbygging enn det var for menn. Det kan tenkes at innvandrerkvinner som sosial gruppe oppfattes som en

viktig gruppe å integrere. Antagelig er dette knyttet opp mot et ønske å forhindre at innvandrerkvinner blir redusert til den hjemlige sfæren som kan være en stereotypi man kan ha om denne gruppen.

Kulturelle kunnskaper oppleves også som viktig for å handle i tråd med lover og regler, vise nordmenn respekt, og for å ikke virke uvitende. Kulturell kunnskap kan ikke bare gi kulturell kapital som er en fordel for å navigere seg i samfunnet. Det er også slik at kunnskap genererer makt, og mer spesifikt i denne sammenhengen er det kulturell kunnskap som generer makt. Ved å opparbeide seg kulturell kunnskap kan innvandrerne få mer makt i relasjonen til nordmenn og ellers i samfunnet ettersom kunnskap er en forutsetning for makt, ifølge Foucault (Mills 2003: 69). Innvandrerne må opparbeide seg ny kulturell kapital ettersom den de har fra før ikke er like godt rettet mot samfunnet de nå lever i. Ved å tilegne seg denne nye kulturelle kunnskapen for å oppnå kulturell kapital kan de også øke sin maktutøvelse.

I delkapittelet med nettverk og kulturelle kunnskaper ble det også nevnt en rekke innvandrerinformanter som hadde klart å skape bekjentskap, vennskap og nettverk ved hjelp av ulike strategier og tilnærminger. Antagelig har tiden i introduksjonsprogrammet også hatt innvirkning på at disse informantene har etablert bekjentskap, vennskap og nettverk. Dette begrunnes med at det er felles for Delavan, Abraham og Alan at de er ferdig i introduksjonsprogrammet. Yana derimot har gått i introduksjonsprogrammet i atten til tolv måneder og Hirut og Ahmed har vært i programmet i seks til tolv måneder.

Felles for de fleste informantene, både de som jobbet i programmet og innvandrerne, er at de mener det er en nivået på språkbeherskelsen er knyttet opp mot mulighetene for å lykkes på arbeidsmarkedet. De fleste innvandrere ser på arbeid som en mulighet for å forsørge seg selv, noe som står høyt på listen over de tingene de ønsker for livet sitt i Norge.

Innvandrerinformantene har ulike arenaer de opplever integrering i, men det kan variere i grad av hvor integrert man er innenfor de ulike arenaene. Innvandrerne har selv lagt vekt på de arenaene de opplever å bli inkludert. Eksempelvis er deltagelse i lokalsamfunnet gjennom frivillige organisasjoner en av dem, andre er arbeidsplasser osv. Generelt opplevde innvandrerne det å lykkes i en integreringsprosess som å: delta i samfunnet, ha sosial omgang med nordmenn, beherske språket og realisere seg selv i form av videre studier eller få seg

jobb. Dette bidrar til at de kan forsørge seg selv eller på en annen måte være til nytte for andre eksempelvis gjennom frivillig arbeid.

Videre er det en kobling mellom “norskhet” og likestilling som forutsetter bestemte forståelser av hva likestilling er og ikke er. Likestilling fremstår som et premiss for integrering, og for hvor integrert eller hvor “norsk” man er (Kristensen 2010: 72-73).

Kjønnslikestilling ble relevant ettersom noen innvandrere blir påtvunget en måte å strukturere hverdagen sin på som for menn å måtte være hjemme med barna sine og for somaliske kvinner som ikke ønsker å jobbe utenfor hjemmet.

Makt utspilles gjennom roller hvor de som jobber i programmet *kontrollerer* og de som deltar i programmet blir *kontrollert*. Orientalistikk tankegods gjør seg gjeldene gjennom å fremstille innvandreren som mer primitiv eller mindre likestilt enn nordmenn for å dominere over dem. Det var også interessant å observere kommunikasjonen som utspilte seg back-stage, blant kun etniske nordmenn som dreide seg om dem som ikke hadde tilgang til back-stage. Blant annet ble de thailandske kvinnene tilskrevet en identitet som antagelig ikke selv ville definert seg med. Humor gjorde seg også gjeldene gjennom latterliggjøring av de thailandske kvinnene. Videre ble resiprositet vesentlig i relasjonen mellom nordmann og innvandrere for å skape en likeverdige base for vennskap, slik at man unngikk hierarkiske relasjoner som *giver* og *mottaker*.

Kapittel 6. Konklusjon

I denne studien har fokuset vært å kartlegge sentrale elementer i integreringsprosessen til innvandrere i introduksjonsprogrammet på Vestlandet. 47 intervjuer ble gjennomført hvorav 24 er dybdeintervjuer. I tillegg er det gjennomført observasjoner fra forskningsfeltet som utgjør studiens datamateriale. Avhandlingens utgangspunkt var å undersøke hvordan innvandrerne tilpasser seg det norske samfunn ved å belyse ulike sider ved integreringsprosessen som er aktuell i møte med samfunnet og deltagelsen i introduksjonsprogrammet.

Studien belyser den sosiale, kulturelle og historiske konteksten innvandrerne befinner seg i, i tillegg tar den for seg migrasjonsforskning fra 1970 frem til i dag som ser at innvandring har utviklet seg fra å være i periferien til sentrum i norsk samfunnsforskning. For å belyse avhandlingens tema og problemstilling har jeg tatt utgangspunkt i teori om integreringsbegrepet, integreringsstrategier, multikulturalisme, sosial endring ved klespraksiser, ulike former for kapital, likhet og likestilling. Videre har teori om makt, orientalisme, postkolonial feminisme, etnisk identitet, kultur, front/back-stage sentral teori for andre del av problemstillingen.

Avhandlingens problemstilling:

- *Hvordan tilpasser innvandrere i introduksjonsprogrammet seg til det norske samfunnet i integreringsprosessen, og hvilke maktdimensjoner utspilles i introduksjonsprogrammets kontekster?*

For å besvare problemstillingen presist har jeg valgt å utdype med å lage noen delproblemstillinger:

- *Hvilke opplevelser har innvandrerne av å etablere kontakt med nordmenn, og hvilke utfordringer møter de i prosessen av å skape relasjoner med nordmenn?*
- *Hvilke opplevelser har innvandrerne i deres forsøk på å tilpasse seg samfunnet?*
- *Hvilke forventninger har innvandrerne til arbeid, og hvilken betydning har språkferdigheter for forventningene?*

- *Hvilken betydning har nettverk og kjennskap til kulturelle koder i en integreringsprosess?*
- *Hvilken innvirkning kan ulike maktdimensjoner ha i introduksjonsprogrammets kontekster og hva kan skje i slike situasjoner?*

Fokuset i studien har vært å formidle innvandrernes fortellinger om deres forsøk på å integreres i et nytt samfunn. Innvanderne møter andre tanke-, kommunikasjons- og atferdsmønstre enn hva de er vant med og må tilpasse seg andre verdier og holdninger i integreringsprosessen. Hvilke valg og strategier tar innvanderne i en integreringsprosess for å kunne tilpasse seg det samfunnet de nå lever i. For å oppnå bedre innsikt i situasjonene og bedre svar på problemstillingen, valgte jeg å intervju og observere personer som jobber i programmet.

Avhandlingens bidrag er kunnskap om hvordan innvanderne selv tilpasser seg samfunnet i en integreringsprosess. Det er ønskelig at avhandlingen kan være nyttig for andre som jobber med forskning på integrering, forbedring av introduksjonsprogrammet, og for dem som jobber i programmet, så vel som deltagerne i introduksjonsprogrammet. I tillegg til andre som jobber med integreringsfremmende arbeid innenfor for eksempel frivillige organisasjoner.

6.1 Sentrale funn

Funnene i avhandlingen samsvarer med eksisterende kunnskap i forskningsfeltet. I tillegg bidrar funn fra studien med ny innsikt i forskningsfeltet. Avhandlingen inneholder flere sentrale funn. Først ble det belyst at møtet med nordmenn er vanskelig. Analysen av intervjumateriale avdekker at deltagerne i introduksjonsprogrammet svært ofte må innta en *aktiv* rolle for å skape kontakt med den *passive* nordmannen. En konsekvens av vanskeligheter av å etablere kontakt med nordmenn, er at noen ufrivillig har blitt segregert eller marginalisert til «sine egne». Dette kan føre til holdningsresiprositet, hvor innvanderne trekker seg tilbake fordi de kan oppleve nordmenns manglende interaksjon som en avvisning. Tilbaketrekkingen kan bli oppfattet av nordmenn som at innvanderne avviser samfunnet.

Assimilering som strategi ser ut som å fungere godt i møte med det norske samfunn, og er den tilnærmingen som oftest ser ut til å bli forelagt deltagerne gjennom deltagelsen i programmet

og samfunnet for øvrig. Tanker omkring *likhet* gjør *assimilering* svært relevant og er den tilnærmingen som stemmer mest overens med hva som er formålet med integreringen.

Makt utøves hvor de som jobber i programmet *kontrollerer* de som deltar i programmet, altså deltageren blir *kontrollert*. Det er også tilfeller av utøvelse av makt når de programansatte uttaler seg om innvandrerne som mer primitive eller mindre likestilt enn nordmenn. Dette samsvarer også med orientalistisk tankegods. I situasjoner hvor det kun er etniske nordmenn tilstede, opplevdes det som at man fikk en tilskrivning av identitet på innvandrere som de mest sannsynlig ikke vil identifisert seg med selv. Resiprositet ble relevant i relasjonen mellom innvandrere og nordmenn når vennskap og bekjentskap skulle stiftes. Det er viktig at rollefordelingen mellom nordmann og innvandrer ikke ble hierarkisk med en *giver* og en *mottaker* roller, men at det finner sted en gjensidighet (resiprositet) mellom dem.

Mange av innvandrerne opplever introduksjonsprogrammet som et medium for å lære seg språk og skaffe seg kunnskaper om norsk samfunn og kultur. De har også forestillinger om at bruk av hodeplagg og manglene språkferdigheter vil hindre dem tilgang til arbeidsmarkedet. Disse forestillingene kan være reelle utfordringer for innvandrere i møte arbeidsmarkedet.

Sosial endring er ikke uvanlig i en integreringsprosess. Lærerne opplever endring av holdninger, verdier og påkledning til innvandrerne, både i liberal og konservativ retning. Dette sammenfaller med teori om klær som identitetsmarkør og med reorientering inn i et nytt samfunn. Det var også påfallende at mer konservative personer «passer på» at andre innvandrere, gjerne fra samme område eller med samme religiøsitet, kledde seg i tråd med praksiser fra hjemlandet ettersom de tok seg visse «friheter» til å kle seg annerledes for å tilpasse seg et mer liberalt samfunn.

Nettverk ble først og fremst viktig for å føle seg inkludert, men også for å skaffe seg praksisplass eller jobb. Gjennom frivillig arbeid fant flere av informantene en arena hvor det var lettere å komme i kontakt med nordmenn. Dette skjedde gjennom å oppsøke interkulturelle møter i arrangementer som var iverksatt av frivillige organisasjoner, delta i faste arrangementer som språkkafé, eller gjennom selv å jobbe som frivillig for å være nyttig for lokalsamfunnet, nordmenn og andre innvandrere.

Kjennskap til kulturelle kunnskaper i Norge ble vesentlige for å handle i tråd med lover og regler, vise nordmenn respekt, og for å vite hva som er forventet i sosiale sammenkomster. Fra et multikulturalistisk perspektiv så vi at kjennskap og kunnskaper om vertsnasjonens språk og kultur er viktige kunnskaper innvandrerne trenger for å *lykkes* i integreringsprosessen (Sam & Berry 2013). Bosetning i urbane områder kan bidra til å fremme integrering som også samsvarer med undersøkelser Sam og Berry viser til (2013).

De fleste innvandrerne opplevde det å *lykkes* i en integreringsprosess som å delta i samfunnet, ha sosial omgang med nordmenn, beherske språket og realisere seg selv. Dette kan være i form av videre studier, eller få seg jobb slik at de kan forsørge seg selv eller på annen måte være til nytte for andre eksempelvis gjennom frivillig arbeid. Her ble også opplevelsen av at «man gir noe tilbake» sentral, samt opplevelse av å være viktig for andre. Forutsetningene for å *lykkes* er de interessene flere av innvandrere har i bunn når de velger sin tilnærming til samfunnet. Antagelig gjør disse ønskene og behovene for å *lykkes* assimileringen til det best egnede strategien for tilpasning til samfunnet.

Når det gjelder tilpasning til samfunnet er assimilering en tilnærming som ble foretrukket bevisst eller ubevisst av flere av innvandrere. Assimileringen ble også påtvunget i en viss grad gjennom introduksjonsprogrammet og spesielt i hverdagen til de innvandrerne som har familie i Norge. I forhold til assimileringen viser funnene en kobling mellom «norskhet» og likestilling som forutsetter bestemte forståelser av hva likestilling er og ikke er. Likestilling fremstår som et premiss for integrering og som et mål for hvor integrert eller hvor «norsk» man er (Kristensen 2010: 72-73). Kjønnlikestilling ble påtvunget innvandrerinformantene som en forventning til hvordan man skulle strukturere hverdagen. Dette ble blant annet eksemplifisert gjennom samtalen mellom flyktningkoordinator og en innvandrerfar. Hvor innvandrerfaren koblet likestilling opp mot hvor «norsk» man er, mens flyktningkoordinator ville pålegge han ansvar for familie og hjem. Det var også ønskelig for dem som jobbet i programmet at innvandrerne verdiassimilerte forstillinger om *likhet* som de også mente var vesentlig for å bli integrert.

6.2 Avhandlingens begrensinger

Ettersom masteroppgaven er en avhandling på 60 studiepoeng, vil omfang og tid være en begrensning for hvor stort datamateriale man kan innhente, transkribere, analysere og drøfte. Den største begrensingen ble utfordringer i møte med NAV og flyktingetjenesten i forhold til tilgang for å gjøre feltarbeid. Ettersom jeg gjentatte ganger fikk avslag på innpass, begrenset dette de arenaene jeg kunne gjennomføre feltarbeidet i.

En annen begrensning har vært at lange distanser til de ulike kommunene har bydd på tidsmessige og økonomiske utfordringer. Det har også vært begrenset hvor lenge kommunene tillot at feltarbeidet kunne vare, mens andre ganger måtte jeg begrense omfanget av feltarbeidet i enkelte kommuner grunnet høye bo- og reiseutgifter. Grunnet blant annet reiseutgifter, valgte jeg å ikke bruke ytterligere kostnader på tolketjenester.

6.3 Refleksjoner

I ettertid har jeg sett potensiale til forbedringer i prosjektet. Jeg har reflektert over hva som kunne vært gjort enklere i gjennomføringen av prosjektet, over vanskeligheter med tilgang til lokaliteter, samt hva dette forskningsprosjektet kan bidra til. Det var veldig krevende å transkribere det store omfanget av intervjumateriale. Dersom jeg skulle gjennomført studiet på nytt, ville jeg valgt færre intervjuer. I stedet for å samle empiri fra åtte ulike kommuner, kunne jeg valgt to eller tre kommuner og sammenlignet datamaterialet for å se på likheter og ulikheter i forhold til informantenes kommune tilhørighet. Jeg hadde store utfordringer med å få innpass hos flyktingetjenesten/NAV. Dette kan være grunnet tidsbegrensning hos dem, men det er også mulig at de ikke ønsket å la meg gjennomføre feltarbeid hos dem. Hvorfor er ikke flyktingetjenesten/NAV mer imøtekommende og transparent når det kommer til å gi innpass for forskning omkring det de jobber med?

Ved å forstå hvordan innvandrerne opplever integreringsprosessen kan man jobbe for å bedre utførelsen av programmet på en måte som er nyttig for dem programmet er laget for. Studiet kan dermed bidra til å øke samarbeidet mellom flyktingetjenesten, voksenopplæringen og frivillige organisasjoner (i flertallet av kommunene var det ingen samarbeid mellom voksenopplæringen og frivillig sektor). Studien avdekker også at frivillige organisasjoner en god arena for å etablere kontakt med nordmenn, gi bedre kjennskap til sosiale og kulturelle kunnskaper, og som arena for nettverksbygging. Videre kan mer vekt på det muntlige språket

være nyttig for at innvandrene skal ha bedre forutsetninger til å beherske sosiale settinger, og ha bedre muligheter til å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Her bør også voksenopplæringen jobbe med å etablere tettere kontakt med arbeidslivet, og omvendt.

Samtidig mener jeg at en av avhandlingens styrker også er dens variasjon i metoder; funnene er hentet gjennom intervju, observasjon og deltagende observasjon. Jeg mener kombinasjon av metoder har vært den beste måten å belyse problemstillingen på. Gjennom intervju fikk jeg utsagn som kunne analyseres opp mot problemstillingen, videre fikk jeg også belyst ulike maktdimensjoner som er sentral i introduksjonsprogrammets kontekster hvor observasjoner ga viktige caser.

6.4 Forslag til videre forskning

I løpet av og etter endt forskningsprosjekt ser jeg flere mulige problemstillinger og spørsmål som er ubesvart og som kan være potensielle for videre forskning. Det hadde vært interessant å sett på hvilken innvirkning alder har på strategier for tilpasning til samfunnet og dermed sammenlignet yngre med eldre. Det kunne også vært interessant å sett på studien i forhold til kjønn for å se om det er noe forskjell på hvordan menn og kvinner tilpasser seg samfunnet i integreringsprosessen.

For å ta del i prosjektet var det å beherske norsk eller engelsk «godt nok» en forutsetning. Derfor kunne en tilsvarende studie med bruk av tolk hvert interessant for å undersøke om det hadde vært store forskjeller i forskningen. Det kunne og vært spennende å sett på hvilke opplevelser innvandrene har hatt utbytte av språkpraksis og/eller arbeidspraksis.

Videre kunne det også vært interessant å forske på sosial mobilitet for å se hvordan man i en integreringsprosess kan benytte seg av andre strategier og muligheter enn man har i hjemlandet. Eksempelvis bedre tilgang til utdanning og hvilken betydning det har, samt hvordan kvinner kan oppleve at man har flere muligheter i det norske samfunnet enn hva de muligens hadde i hjemlandet sitt.

Det hadde også vært spennende å gjennomføre en komparativ studie om introduksjonsordninger i Danmark, Sverige og Norge. Ettersom landene er relativt lik med tanke på sosiale og kulturelle praksiser, språk og velferdssystem. I tillegg har landene lignende ordninger for integrering av innvandrere. Kunne en slik studie belyst noe av grunnen

til hvorfor Danmark og Sverige har store utfordringer med parallellsamfunn i forhold til Norge, ettersom bosetning også kan være en del av introduksjonsordninger?

Det kan også være interessant å gjennomføre en komparativ studie av dette forskningsprosjektet med andre geografiske områder i Norge. Da kan man avdekke og sammenligne opplevelsen av integreringsprosessen for de som går i introduksjonsprogrammet i ulike deler av landet.

For å undersøke om funnene i denne oppgaven har gyldighet i andre deler av Norge, kunne man gjennomført en kvantitativ undersøkelse basert på funnene i dette forskningsprosjektet. Eksempelvis kan man utarbeide spørreundersøkelse som tar utgangspunkt i de viktigste funnene fra avhandlingen slik at man muligens i større grad kan generalisere funnene.

Litteraturliste

Alayoubi, M, Helljesen, V, Magnus, A og Reisjå, M (2016) *Svensk politi: Vi er i ferd med å miste kontrollen* for Norsk kringkastings orkester, Urix [Internett] Tilgjengelig fra: 08.05.2016 [Lest 08. april 2019] [https://www.nrk.no/urix/svensk-politi - -vi-er-i-ferd-med-a-miste-kontrollen-1.12920404](https://www.nrk.no/urix/svensk-politi--vi-er-i-ferd-med-a-miste-kontrollen-1.12920404)

Andenæs, E (2010) «Nok norsk» til å være «norsk nok»? Språk, arbeidsliv, likestilling. I: Berg, Flemmen, Gullikstad red. *Likestilte norskheter*. Tapir Akademisk Forlag Trondheim

Barnes, John A (1955) Class and Committees in a Norwegian Island Parish, I *Human Relations*, vol. 7 No.1

Barth, Fredrik (1969) *Ethnic groups and boundaries. Introduction*. Boston: Little, Brown & Company.

Bergløff, Charlotte B (2019) *Danmarks «getto-oppgjør»* for Norsk kringkastings orkester, Urix [Internett] Tilgjengelig fra: 14.05.2019 [Lest 23. april 2019] [https://www.nrk.no/urix/danmarks- getto-oppgjor -1.14505107](https://www.nrk.no/urix/danmarks-getto-oppgjor-1.14505107)

Berry, John W (1997) Lead Article Immigration, Acculturation, and Adaptation in Applied psychology: An international review 46 (1). 5-68 Queen's University, Ontario, Canada

Berry, John W and Davis L Sam (2013) Accommodating cultural diversity and achieving equity in *European Psychologist* 18 (3) pp. 151-157

Bourdieu (1986) *Forms of capital*

Richardson, J., Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, Westport, CT: Greenwood, pp. 241–58

Bourdieu, Pierre (1996) Det kabylske huset, eller verden snudd på hodet, I *Symbolsk makt: Artikler i utvalg*. Oslo: Pax Forlag

Brochmann, Grete (2003) Lykkesalighetens rike og den nye etniske forstyrrelsen: innvandring og det flerkulturelle Norge i Frønes, I og Kjølsvold, L *Det norske samfunn* 4 utg. Oslo: Gyldendal akademisk

Brochmann, Grete (2012) *Hva er innvandring*. 2. oppl. Oslo: Universitetsforlaget

- Brochmann, Grete (2016) *Den nye innvandringen* for Universitet i Oslo [Internett]
Tilgjengelig fra: 05.12.16 [Lest 11 april 2019] <https://www.norgeshistorie.no/oljealder-og-overflod/mennesker/1955-den-nye-innvandringen.html>
- Brochmann, Grete og Kjeldstadli, Knut 2014. *Innvandring til Norge 900-2010*. Pax forlag AS
- Clarke, K. (2006): Emerging cultural diversity in the Nordic Welfare State. In N. Aalto and E. Reuter (eds): *Aspects of Intercultural dialogues. Theory, research, applications*. Køln, Saxa verlag: 121-129.
- Craig, Ronald (2008) Hijab og etnisk diskriminering i arbeidslivet I: Høstmælingen, N red. *Hijab i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Dahlum, Sirianne (2018) *Validitet* for det store norske leksikon. Oppdatert 20 feb 2018.
Tilgjengelig fra: 23.02.2018 <https://snl.no/validitet>
- Dalland, Olav (2012) *Metode og oppgaveskriving*. 5 utg, 3 oppl. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Dalland, Olav (2017) *Metode og oppgaveskriving*. 6 utg. 1. oppl. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Døving, Cora (2009) *Integrering teori og empiri*. Oslo: Pax forlag
- Eriksen, T (2003) 3. opplag *Hva er sosialantropologi?* Universitetsforlaget
- Eriksen, T (2008) Hijaben og «de norske verdiene». I: Høstmælingen, N red. *Hijab i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Eriksen, Thomas (2010) *Små steder-store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. 3.utg. Universitetsforlaget AS Oslo
- Eriksen, T og Neumann, I (2011) Fra slektsgård til oljeplattform: Norsk identitet og Europa. *Internasjonal Politikk*, (03), s. 413-436
- Eriksen, T og Sajjad, T (2016) *Kulturforskjeller i praksis*. 6 utg, 2 oppl. Oslo: Gyldendal akademisk
- Fangen, K og Sellerberger, A (2014) *Mange ulike metoder*. Gyldendal Norsk forlag AS

- Fernandes A Guilherme (2011) En studie av to integreringstiltak og deres underliggende ideologi i Bø, B. P (2011) *Multikulturell teori og flerkulturelle praksiser. Artikler om norsk minoritetspolitikk*. Oslo: Abstrakt forlag AS
- Fossland, T & Aure, M (2011) Når høyere utdanning ikke er nok: integrasjon av høyt utdannede innvandrere på arbeidsmarkedet. *Sosiologisk tidsskrift* (02), s.131-152
- Friberg, J (2016) *Assimilering på norsk, sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. Oslo: Fafo-rapport 2016:43
- Gran, M (2014) *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere i et integreringsperspektiv* [masteravhandling] Tønsberg: Høgskolen i Vestfold
- Goffman, E (1959) *Vårt rollespill til daglig "the presentation of self in everyday life"* Oslo Pax Forlag AS 2014 3 utg.
- Grenfell, M (2012) *Pierre Bourdieu Key concepts*. 2 utg. Routledge, New York
- Gullestad, Marianne. 2002. Invisible Fences: Egalitarianism, nationalism and racism. *Royal Anthropological Institute*. Vol 8, s. 45-63.
- Gullestad, Marianne (2010) *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget, 3 oppl.
- Gullikstad, Berit (2010) Når likestilling blir ulikhet. Interseksjonalitet i arbeidslivet. I: Berg, Flemmen, Gullikstad red. *Likestilte norskheter*. Tapir Akademisk Forlag Trondheim
- Haanes, E (2010) *Introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger og dens gjennomføring i Larvik kommune* [masteravhandling] Oslo: Universitet i Oslo
- Hagen, Aina L & Skorpen, Gro S (2016) *Hjelp jeg skal på feltarbeid! Håndbok i etnografisk metode* Cappelen Damm AS
- Henriksen, K (2010) Introduksjonsprogrammet- en suksess? *I søkelys på arbeidslivet* (03), s. 231-243
- Jenkins, Richard. 2008. *Rethinking Ethnicity* Sage publications. 2. utgave. London.
- Kjeldstadli, Knut (2003a) Å avgrense og omdanne: kvener og samer i Niemi, Myhre og Kjeldstadli red. *I nasjonalstatenes tid 1814-1940. Norsk innvandringshistorie*; Bind 2

Kjeldstadli, K (2003b) Å oppløse og utestenge: tatere, omstreifere og sigøynere i Niemi, Myhre og Kjeldstadli red. *I nasjonalstatenes tid 1814-1940. Norsk innvandringshistorie*; Bind 2

Knudsen, K «Hva tenker du om meg» *Fra innvandreres eget ståsted: arbeid, utdanning, bosted og «det norske»* [masteravhandling] Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Kristensen, Guro (2010) Trad eller trendy med tre? Om barnetall, likestilling og «norskhet» I: Berg, Flemmen, Gullikstad red. *Likestilte norskheter*. Tapir Akademisk Forlag Trondheim

Kvale, Steinar (2007): *Doing interviews*. London, Sage Publications

Kvamme, M & Tokstad, H (2012) *Introduksjonsprogrammet for voksne innvandrere: En kvalitativ studie av ledelse og kvinners deltakelse* [masteravhandling] Oslo: Universitetet i Oslo

Kymlicka, W (2003): Immigration, citizenship, multiculturalism; Exploring the links. *In The Political Quarterly* vol.74; 195-208.

Larsen, Ann K (2007) *En enklere metode Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode* Fagbokforlaget

Larsen, Lena (2008) Tekst, tolkning og sosial endring I: Høstmælingen, N red. *Hijab i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag AS

Lien, Liden og Vike (2010) *Likhetens virkeligheter: Likhetens paradokser antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Universitetsforlaget: Oslo 3 opplag.

Longva, Anh Nga. 2003. Nordmenn, høflighet og kunsten å omgås fremmede. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* Vol 14, (1) s. 16-26. Universitetsforlaget.

Lovvedtak 75 2017-2018. Endringer i folketrygdloven og kontantstøtteloven (innfasing av tredeling av foreldrepenger mv.) [Internett] [Lest 17. mars 2019]

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=71822>

Madden, Raymond (2010): *Being Ethnographic. A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Marshall & Rossmann (2006) gjengitt i Hovland, B, Bakken, K, Dale, O, Johnsen, W, Lunde, T, Melsom, P, Skolbekken, J, Møller, V, Staff, A, Ulrichsen, C, Vatten, L og Wifstad, Å i

Veiledning for forskningsetiske og vitenskapelig vurdering av kvalitative forskningsprosjekt innen medisin og helsefag av Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag 2010 [Internett] [Lest: 12. april 2019]

<https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/kvalitative-forskningsprosjekt-i-medisin-og-helsefag-2010.pdf>

Mauss, Marcel (1950) *Gaven. Utesklingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Norsk utgave oversatt av Eriksen, H for Cappelen Akademisk Forlag AS. 9.opplag 2013

Midtbøen, A (2017) *Innvandringshistorie som faghistorie: Kontroverser i norsk migrasjonsforskning* i *Nytt norsk tidskrifte* (02) vol 34

Mills, S (2003) *Michael Foucault* London; Routledge

Minde, Henry (2005a) *Fornorsking av samene. Hvorfor, hvordan og hvilke følger* i *Tidsskrift for urfolks rettigheter*. Nr.3

Minde, Henry (2005b) *Fornorsking av samene- hvorfor, hvordan og hvilke følger* i *Samisk skolehistorie 1* av Davvi Girji [Internett] [Lest 02. mai 2019]

<http://skuvla.info/skolehist/minde-n.htm>

Moseng, I (2018) *Introduksjonsprogrammet som integreringsarena- en kvalitativ studie av deltagernes egne opplevelser av Trondheim kommunes introduksjonsprogram for nyankomne innvandrere* [masteravhandling] Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Naz, K (2015) *Nyankomne innvandreres opplevelse av introduksjonsprogram* [masteravhandling] Stavanger: Universitetet i Stavanger

Orgeret, Kristin S (2019) *Metoo* for Store norske leksikon [Internett] Tilgjengelig fra: 12.02.2019. [Lest 2. april 2019] <https://snl.no/metoo>

Pedersen, H & Salomonsen, J (2018) *Integrering med makt: Dagens resultatmåling av introduksjonsprogrammet* [masteravhandling] Kristiansand: Universitetet i Agder

Postholm & Jacobsen (2018) *Læreren med forskningsblikk Innføring i vitenskapelig metode for lærerstudenter* (1.utg, 9.oppl) Oslo: Cappelen Dam

Rugkåsa, Marianne (2012) *Likhetens dilemma. Om sivilisering og integrasjon i den veldferdsambisiøse norske stat*. Gyldendal Norsk Forlag AS, 1 utg, 1 oppl.

Rundskriv G-01/2016 *Lov om introduksjonsordningen og norskopplæring for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven)* Oslo: Det kongelige justis- og beredskapsdepartement

Røde kors (2019) *Flyktningguide* [Internett] [Lest 19. mars 2016]

<https://www.rodekors.no/tilbudene/flyktningguide/>

Said, Edward. 1989. Representing the Colonized: Anthropologys Interlocutors. *Critical Inquiry*, Vol 15, (2). The University of Chicago press.

Saue, I (2015) *Hva påvirker innvandreres sannsynlighet for å komme i arbeid eller ta utdanning? En kvantitativ studie av den kommunale implementeringen av introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere* [masteravhandling] Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Spence, Thomas (2017) *Grete Brochmann om SSB-Bråket- Innvandringsdiskusjonen gir mye støy og konflikt* for Aftenposten [Internett] Tilgjengelig fra: 03.11.2017. [Lest 11. april 2019] <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/gX1ma/Grete-Brochmann-om-SSB-braket--Innvandringsdiskusjonen-gir-mye-stoy-og-konflikt>

Statistisk sentralbyrå (2016). *Hvor kommer innvandrerne i fra?* [Internett] Tilgjengelig fra: 01.01.16. [Lest 01. mai 2016] <https://www.ssb.no/image/224858/label/>

Statistisk sentralbyrå (2017). *Veien til en vellykket integrering?* [Internett] Tilgjengelig fra: 29.06.2017 [Lest 08. april 2019] <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/artikler-og-publikasjoner/veien-til-en-vellykket-integrering>

Statistisk sentralbyrå (2018a) *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere.* [Internett] Tilgjengelig fra: 24.10.18 [Lest 8. april 2019] <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/introinnv/aar-deltakere>

Statistisk sentralbyrå (2018b) *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere.* [Internett] Tilgjengelig fra: 20.12.18. [Lest 21. mars 2019] <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/introinnv/aar-tidligere-deltagere>

Statistisk sentralbyrå (2019a). *Innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre* [Internett] Tilgjengelig fra: 05.03.19 [Lest 8. april 2019] <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef/aar>

Statistisk sentralbyrå (2019b). *Slik definerer SSB innvandrere* [Internett] Tilgjengelig fra: 05.01.19 [Lest 21. mars 2019] <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/slik-definerer-ssb-innvandrere>

St.meld.nr 30 (2015-2016) *Fra mottak til arbeidsliv- en effektiv integreringspolitikk* av Justis- og beredskapsdepartementet [Internett] [Lest 21. mars 2019] <https://www.regjeringen.no/contentassets/6676aece374348ee805e9fc5f60b6158/no/pdfs/stm201520160030000dddpdfs.pdf>

Sukh, H (2015) *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere. En analyse av introduksjonsprogrammet med fokus på brukervedvirkning* [masteravhandling] Kristiansand: Universitet i Agder

Taranrød, G (2016) *Introduksjonsprogrammet for nyankomne flykninger- En komparativ casestudie av iverksettingen av introduksjonsprogrammet i Stange og Bamble kommune* [masteravhandling] Oslo: Universitetet i Oslo

Thorbjørnsrud, B (2008) *Motstand mot slør/ motstand med slør I: Høstmølingen, N red. Hijab i Norge.* Oslo: Abstrakt forlag AS

Utlendingsdirektoratet (2019) *Flyktning* [Internett] [Lest 21. mars 2017] <https://www.udi.no/ord-og-begreper/flyktning/>

Vike, Harald (1994) *Norden i Howell & Melhuus Fjern og nær. Sosialantropologiske perspektiver på verdens samfunn og kulturer.* 1996. Ad Notam Gyldendal

Wadel, Cato (2014) *Feltarbeid i egen kultur.* Cappelen Damm As

Wara, Tatiana (2016) *Kvinner og klær- En fenomenologisk analyse av hvordan russiske kvinner «kler seg» for å passe inn på et nordnorsk sted i Sosiologisk tidsskrift, (2), s. 101-122*

Wikan, Unni (1999) *Culture: a new concept of race i Social Antropology årg.7, nr1. S. 57-64*

Øien, V (2012) *Å følge sin mann og å følge sin plan: en kvalitativ studie av kvinnelige deltagere ved introduksjonsprogrammet for flykninger og innvandrere* [masteravhandling] Oslo: Universitetet i Oslo